

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГУДКОВ ІГОР ІГОРОВИЧ

УДК 343.985:343.35

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ
СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

081 – Право

08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **І. І. Гудков**

Науковий керівник **Чернявський Сергій Сергійович,**
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Київ–2026

АНОТАЦІЯ

Гудков І. І. Розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

У дисертації здійснено комплексне криміналістичне дослідження проблем методики розслідування розкрадань бюджетних коштів, учинених службовими особами органів місцевого самоврядування. З огляду на сучасну слідчу та судову практику, законодавчі норми та наукові дослідження, запропоновано низку інноваційних підходів до розв'язання специфічних проблем, пов'язаних із фінансово-господарськими операціями в бюджетному процесі органів місцевого самоврядування у воєнний період.

Розроблена методика розслідування ґрунтується на сукупності кримінально-правових і криміналістично значущих ознак, до яких належать: особа правопорушника, предмет злочинного посягання, спосіб вчинення та слідова картина. Ураховано специфіку розслідування діянь, передбачених ст. 191 Кримінального кодексу України, з визначенням особливостей збирання доказів стороною обвинувачення на початковому й подальших етапах. Уперше здійснено структуровану криміналістичну характеристику цієї групи кримінальних правопорушень з огляду на трансформацію механізмів злочинної діяльності й використання правопорушниками обумовлених воєнним станом спрощених бюджетних процедур.

Узагальнено наукові підходи до розуміння особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики, окреслено її трансформацію під впливом воєнного стану, зокрема в контексті розширення дискреційних повноважень службових осіб, що впливають на динаміку кримінальних правопорушень.

Визначено поняття розкрадання як технологію злочинної діяльності, що поєднує різні види кримінально караних посягань на кошти загального й місцевих

бюджетів у готівковій та/або безготівковій формі, учинені службовими особами органів місцевого самоврядування шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сукупності з іншими (спорідненими й супутніми) кримінальними правопорушеннями.

Розглянуто спеціальний правовий статус службової особи органу місцевого самоврядування як суб'єкта розкрадання бюджетних коштів. Визначено нормативні та функціональні особливості цього статусу, а також здійснено аналіз соціально-демографічних, професійних і морально-психологічних характеристик осіб, яких притягують до кримінальної відповідальності.

Виявлено зв'язок між їхніми службовим положенням, професійними знаннями та використовуваними механізмами злочинної діяльності. Напрацьовані висновки мають практичне значення для осучаснення методик розслідування та вжиття заходів запобігання розкраданням державних фінансів.

На підставі дослідження змісту і зв'язків елементів криміналістичної характеристики встановлено, що саме використання умов воєнного стану, таких як порушення адміністративного управління та неструктурованість фінансових потоків, дає змогу службовим особам органів місцевого самоврядування маніпулювати бюджетними ресурсами. Найчастіше сліди й ознаки правопорушень матеріалізуються в різних фінансово-господарських документах та/або на цифрових носіях.

Здійснено розподіл найпоширеніших способів розкрадань бюджетних коштів, які набувають прихованого й адаптивного характеру, часто маскуються під дії, спрямовані на забезпечення оборонних потреб, відновлення інфраструктури та підтримку населення, що ускладнює виявлення, документування і розслідування відповідних діянь.

Визначено зміст бюджетних коштів як предмета злочинного посягання, їх правову природу, структуру й особливості функціонування в системі публічних фінансів. Акцентовано, що предмет кримінального правопорушення охоплює як безпосередньо грошові ресурси місцевих бюджетів у готівковій та безготівковій

формах, так і матеріальні цінності, роботи та послуги, отримані за рахунок бюджетного фінансування.

Досліджено зміст обставин, що підлягають встановленню на початковому етапі досудового розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, зокрема: факт учинення розкрадання, спосіб і механізм його реалізації, службовий статус та роль причетних осіб, характер і розмір шкоди, причиново-наслідкові зв'язки, а також обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Окремо проаналізовано значення документальних джерел інформації в доказуванні.

Розглянуто особливості слідчих ситуацій з огляду на специфіку бюджетної сфери та характер зловживань причетних до учинення розкрадань службових осіб органів місцевого самоврядування. Встановлено, що в умовах воєнного стану такі розслідування ускладнюються через обмежений доступ до документів, зміну режиму роботи органів влади, переміщення установ і зростання рівня латентності злочинів.

Окреслено специфіку взаємодії слідчого з правоохоронними й іншими органами та підрозділами під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Увагу зосереджено на нормативному регулюванні взаємодії та практиці співпраці слідчих з Державною аудиторською службою, Державною податковою службою, Державною казначейською службою та іншими державними органами, яких залучають до виявлення та документування бюджетних правопорушень. Виявлено проблемні аспекти організаційного та нормативного характеру, що ускладнюють ефективну координацію дій, зокрема брак чітких процедур призначення ревізій та недостатню узгодженість міжвідомчої співпраці (координації). Запропоновано шляхи вдосконалення механізмів взаємодії, зокрема нормативне закріплення міжвідомчої координації, напрямів оптимізації призначення ревізій та створення спеціалізованих слідчо-оперативних груп.

З'ясовано особливості тактики проведення огляду в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, зокрема необхідність поєднання

традиційних криміналістичних засобів із сучасними цифровими технологіями, залучення фахівців у галузях бухгалтерського обліку й інформаційних технологій. Також акцентовано на важливості комплексного підходу до вишукування в межах цієї слідчої (розшукової) дії матеріальних, документальних й електронних слідів кримінального правопорушення.

Досліджено підготовчу, оглядову, детальну та завершальну стадії обшуку в кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, а також характерні тактичні прийоми його проведення. Виокремлено типові об'єкти пошуку, серед яких фінансово-господарська документація, електронні носії інформації, печатки, грошові кошти й інші матеріальні докази. Тактичними особливостями обшуку визначено раптовість, одночасне проведення групових обшуків, взаємодію слідчого з оперативними підрозділами та залучення спеціалістів фінансового й ІТ-профілю.

Увагу зосереджено на тактичних прийомах проведення допитів. Серед них виокремлено: встановлення психологічного контакту, використання різноманітних типів тактичних запитань, послідовне пред'явлення доказів, подолання потенційного опору з боку допитуваної особи й аналіз невербальних реакцій. Окремо акцентовано на важливості підготовчого етапу допиту, який охоплює детальний аналіз матеріалів кримінального провадження, прогнозування ймовірної поведінки допитуваного та ретельне планування процесу комунікації з допитуваним.

Висвітлено теоретико-методологічні та прикладні засади тактики використання спеціальних знань під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Доведено ключову роль судових експертиз, зокрема економічної, бухгалтерської, почеркознавчої, техніко-криміналістичної, комп'ютерно-технічної, товарознавчої та комплексної, у встановленні механізму злочинної діяльності, розміру заподіяних збитків і виявленні фактів протиправного заволодіння бюджетними коштами.

Запропоновано підхід для підвищення ефективності розслідувань цієї категорії кримінальних правопорушень через оптимізацію співпраці слідчих зі спеціалістами відповідного профілю та судово-експертними установами.

Ключові слова: бюджетні кошти, органи місцевого самоврядування, службова особа, воєнний стан, кримінальне правопорушення, розкрадання, криміналістична характеристика, методика розслідування кримінальних правопорушень, слідча ситуація, взаємодія, слідчі (розшукові) дії, спеціальні знання.

ABSTRACT

Gudkov I. I. Investigation of embezzlement of budget funds by officials of local self-government bodies under martial law. – *Qualification scientific work in the form of a manuscript.*

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation conducts a comprehensive forensic study of the problems of the methodology for investigating embezzlement of budget funds committed by officials of local self-government bodies. Taking into account modern investigative and judicial practice, legislative norms and scientific research, the author has developed a number of innovative approaches to solving specific problems related to financial and economic operations in the budget process of local self-government bodies during the war period.

The developed investigation methodology is based on a set of criminal-legal and forensically significant features: the identity of the offender, the subject of the criminal offense, the method of commission and the trace picture. The specifics of the investigation of the acts provided for in Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine are taken into account, with the determination of the features of evidence collection by the prosecution at the initial and subsequent stages. For the first time, a structured forensic characteristic of this group of criminal offenses is proposed, taking into account the transformation of the mechanisms of criminal activity and the use by offenders of simplified budget procedures caused by martial law.

Scientific approaches to understanding the identity of the offender as an element of forensic characteristics are generalized and its transformation under the influence of martial law is revealed, in particular, taking into account the expansion of discretionary powers of officials that affect the dynamics of criminal offenses.

Theft is defined as a technology of criminal activity that combines various types of criminally punishable encroachments on funds of the general and local budgets in cash and/or non-cash form, committed by officials of local self-government bodies by means

of appropriation, embezzlement of property or taking possession of it by abuse of official position in combination with other (related and concomitant) criminal offenses.

The special legal status of an official of a local self-government body as a subject of embezzlement of budget funds is revealed. The normative and functional features of this status are determined, and the socio-demographic, professional and moral-psychological characteristics of persons who are brought to criminal liability are analyzed.

The connection between their official position, professional knowledge and the mechanisms of criminal activity used is revealed. The conclusions drawn are of practical importance for modernizing investigation methods and taking measures to prevent embezzlement of public finances.

Based on the study of the content and connections of the elements of the forensic characteristic, it was established that it is the use of martial law conditions, such as violations of administrative management and the unstructured nature of financial flows, that allows officials of local self-government bodies to manipulate budget resources. Most often, traces and signs of offenses materialize in various types of financial and economic documents and/or on digital media.

The most common methods of embezzlement of budget funds have been divided, which are becoming more hidden and adaptive in nature, often disguised as actions aimed at ensuring defense needs, restoring infrastructure and supporting the population, which complicates the detection, documentation and investigation of relevant actions.

The content of budget funds as the subject of criminal encroachment, their legal nature, structure and features of functioning in the public finance system have been determined. It is emphasized that the subject of the criminal offense covers both the direct monetary resources of local budgets in cash and non-cash form, and material values, works and services received at the expense of budget financing.

The content of the circumstances that are subject to establishment at the initial stage of the pre-trial investigation of the embezzlement of budget funds by officials of local self-government bodies is disclosed, in particular: the fact of committing the embezzlement, the method and mechanism of its implementation, the official status and

role of the persons involved, the nature and amount of damage, causal relationships, as well as the circumstances that contributed to the commission of the criminal offense. The significance of documentary sources of information in proving is separately analyzed.

The peculiarities of investigative situations are considered, taking into account the specifics of the budget sphere and the nature of abuses by officials of local self-government bodies involved in the commission of embezzlement. It has been established that under martial law, such investigations are complicated by limited access to documents, changes in the work regime of government bodies, relocation of institutions, and increased latency of crimes.

The specifics of the investigator's interaction with law enforcement and other bodies and units during the investigation of the specified criminal offenses under martial law are outlined. Special attention is paid to the regulatory regulation of interaction and the practice of cooperation of investigators with the State Audit Service, the State Tax Service, the State Treasury Service and other state bodies involved in the detection and documentation of budget offenses. Problematic aspects of an organizational and regulatory nature are identified that complicate effective coordination of actions, in particular the lack of clear procedures for assigning audits and insufficient consistency of interdepartmental cooperation (coordination). Ways of improving interaction mechanisms are proposed, in particular the regulatory consolidation of interdepartmental coordination, directions for optimizing the assignment of audits and the creation of specialized investigative and operational groups.

The features of the tactics of conducting an inspection in criminal proceedings of the studied category are revealed, in particular the need to combine traditional forensic tools with modern digital technologies, the involvement of specialists in the fields of accounting and information technology. The importance of a comprehensive approach to the seizure of material, documentary and electronic traces of a criminal offense within the framework of this investigative (detective) action is also emphasized. The preparatory, review, detailed and final stages of the search in criminal proceedings related to the embezzlement of budget funds by officials of local government bodies under martial law are revealed, as well as characteristic tactical methods for conducting it. Typical search

objects are identified, including financial and business documentation, electronic media, seals, money and other material evidence. The tactical features of the search are defined as suddenness, simultaneous group searches, interaction of the investigator with operational units, and involvement of financial and IT specialists.

Particular attention is paid to tactical methods of interrogation. Among them are: establishing psychological contact, using various types of tactical questions, sequential presentation of evidence, overcoming potential resistance from the interrogated person, and analysis of non-verbal reactions. The importance of the preparatory stage of interrogation is especially emphasized, which includes a detailed analysis of the materials of the criminal proceedings, predicting the probable behavior of the interrogated person, and careful planning of the communication process with the interrogated person.

The theoretical, methodological, and applied principles of the tactics of using special knowledge during the investigation of embezzlement of budget funds by officials of local government bodies under martial law are highlighted. The key role of forensic examinations, in particular economic, accounting, handwriting, technical-forensic, computer-technical, commodity and comprehensive, in establishing the mechanism of criminal activity, the amount of damage caused and identifying the facts of unlawful appropriation of budget funds is proven.

An approach is proposed to increase the efficiency of investigations of this category of criminal offenses through optimization of cooperation between investigators with specialists of the relevant profile and forensic institutions.

Keywords: budget funds, local government bodies, official, martial law, criminal offense, embezzlement, forensic characteristics, methodology for investigating criminal offenses, investigative situation, interaction, investigative (search) actions, special knowledge.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Hudkov I. Circumstances subject to establishment during the investigation of budget funds embezzlement in the field of public authorities' activities under martial law: a criminalistic aspect. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. No. 6 (340). P. 197–203.

2. Гудков І. І. Ситуаційний підхід в методиці розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 511–521. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.66>

3. Гудков І. І. Тактичні особливості проведення обшуку під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 6. С. 309–315. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.48>

4. Гудков І. І. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень в бюджетній сфері під час воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 272–278. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.41>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гудков І. І. До питання методики розслідування службових кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів, в умовах воєнного стану. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 435–437.

6. Гудков І. І. Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування розкрадань бюджетних коштів в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в*

повоєнний період : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 240–242.

7. Гудков І. І. Види огляду під час розслідування розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування в умовах війни. *Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації* : матеріали круглого столу (Київ, 12 груд. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 43–46.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ..	25
1.1. Стан наукових досліджень проблем методики розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	25
1.2. Характеристика службової особи органу місцевого самоврядування, яка вчиняє розкрадання бюджетних коштів під час воєнного стану	42
1.3. Способи вчинення розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	51
1.4. Інші елементи криміналістичної характеристики розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	61
Висновки до розділу 1	75
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	77
2.1. Обставини, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	77
2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	90

2.3. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	102
Висновки до розділу 2	119
РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	122
3.1. Проведення огляду під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	122
3.2. Проведення обшуку під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	137
3.3. Проведення допиту під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	152
3.4. Використання спеціальних знань під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану	178
Висновки до розділу 3	199
ВИСНОВКИ.....	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	210
ДОДАТКИ.....	238

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах відсічі широкомасштабній російській агресії, відновлення незалежності, територіальної цілісності й недоторканності України однією з найсерйозніших загроз національній безпеці є кримінальні правопорушення, що зазіхають на державні фінанси. Особливої суспільної небезпеки зазначені діяння набувають через спрямування бюджетних коштів різного рівня на ресурсне забезпечення потреб Збройних сил України, інших силових і правоохоронних відомств, що слугує зміцненню обороноздатності й відновленню інфраструктури країни загалом та окремих її регіонів. Занепокоєння викликають різні види посягань на фінансові ресурси територіальних громад, учинені за участю службових осіб органів місцевого самоврядування, що підривають ефективність управління відповідними бюджетами, знижують рівень довіри громадян до публічної влади та мають інші негативні соціально-економічні наслідки.

За останні п'ять років злочини проти власності й інші дотичні кримінальні правопорушення, спрямовані на заволодіння коштами місцевих бюджетів, набули широкого суспільного та міжнародного резонансу. Згідно з даними офіційної статистики, вони мали стійку тенденцію до зростання: якщо 2022 року зареєстровано 2,8 тис. таких фактів, то 2024 року – 5,0 тис., 2025 року – 6,0 тис. Тривожною виглядає й динаміка учинення привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем у складі організованих груп зі щорічним зростанням розмірів збитків, завданих кримінальними правопорушеннями [156].

Згідно з матеріалами слідчої та судової практики, органи досудового розслідування не озброєні сучасною науковою методологією розслідування відповідних кримінально караних діянь, зокрема втрачається наступальність через неготовність сторони обвинувачення повноцінно використовувати наявні

процесуальні можливості збирання специфічних доказів події кримінального правопорушення та причетності до нього певних службових осіб.

Наукове підґрунтя виявлення та розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у бюджетній сфері сформували роботи як українських, так і зарубіжних учених різних періодів, зокрема В. І. Василичука, А. Ф. Волобуєва, А. В. Даниляка, О. О. Дудорова, Ю. О. Єрмакова, О. Г. Кальмана, В. В. Кікінчука, Н. І. Клименко, О. Є. Користіна, О. В. Курмана, В. В. Лисенка, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, В. Л. Ортинського, О. В. Пчеліної, В. Р. Сливенка, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, П. В. Цимбала, М. С. Цуцкірідзе, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, А. М. Черняка, Ю. М. Чорноус, А. В. Шевчишена та ін.

Аспекти розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зокрема вчинені службовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування, досліджували фахівці в галузі криміналістики та кримінального процесу: О. В. Баганець, М. В. Беззубенко, В. А. Бідняк, К. М. Бруссо, О. П. Бушан, Н. М. Внукова, І. Д. Гаврилюк, В. Л. Діденко, Ю. С. Доліновський, В. Г. Дрозд, К. М. Журба, А. П. Запотоцький, В. П. Корж, Н. В. Кимлик, В. В. Князєв, Н. В. Кравченко, С. І. Кривун, С. С. Кулик, В. Г. Лісогор, А. М. Меденцев, Х. М. Михайлова, С. В. Нагачевський, В. А. Некрасов, В. В. Неганов, В. А. Нечитайло, Ю. Я. Олійник, В. І. Романська, О. С. Саїнчин, Е. П. Соловійов, А. Ю. Спусканюк, О. С. Старенький, О. В. Таран, О. В. Тихонова, М. Є. Шумило, І. В. Яковчук та ін.

Серед комплексних робіт, присвячених досліджуваній тематиці, необхідно виокремити також дисертаційні (монографічні) праці О. В. Сари «Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва» (2023), В. Л. Діденко «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері» (2024), В. В. Князєва «Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України» (2025), О. В. Ящук «Теоретико-прикладні засади використання спеціальних знань під час

розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів» (2025), А. І. Пинзара «Розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель» (2025).

Попри безперечну цінність зазначених напрацювань, слід зауважити, що низка фундаментальних і прикладних основ розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану потребують удосконалення (оновлення) з розробленням оптимальних процесуальних механізмів доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії, проведення слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань. Це й зумовлює актуальність обраної теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження обрано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку в рамках сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126) і Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) й Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 року (протокол № 14).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є теоретичне узагальнення та розв'язання науково-прикладної задачі з розроблення основ криміналістичної методики розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- висвітлити стан наукової розробленості та перспективні напрями наукового дослідження проблем розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану;
- визначити сукупність криміналістично значущих ознак службової особи органу місцевого самоврядування, яка вчиняє розкрадання бюджетних коштів в умовах воєнного стану;
- з'ясувати специфіку способів учинення розкрадань бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування в умовах воєнного стану;
- виокремити зміст і зв'язки предмета злочинного посягання та інших елементів криміналістичної характеристики цієї категорії кримінальних правопорушень;
- окреслити зміст обставин, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану;
- здійснити розподіл слідчих ситуацій початкового етапу розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування з відповідними програмами реагування;
- запропонувати напрями вдосконалення взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану;
- надати рекомендації щодо організації й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду, обшуку, допиту) під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану;
- встановити порядок, форми й умови використання спеціальних знань під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Об'єкт дослідження – кримінально карані посягання на бюджетні кошти в органах місцевого самоврядування та правовідносини, що виникають у сферах

функціонування органів і підрозділів Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України й інших правоохоронних інституцій, органів прокуратури та суду під час виявлення і розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері.

Предмет дослідження – розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, з огляду на об'єкт і предмет дослідження, використано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Це дало змогу комплексно вивчити проблему, поєднуючи її соціальний зміст із юридичною формою. Зокрема, *діалектичний метод* посприяв формуванню інтегрального уявлення про організаційно-тактичне забезпечення розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування (підрозділ 1.1); *порівняльно-правовий* – для аналізу законодавства, а також системи підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють бюджетні правовідносини (розділи 1–3); *системно-структурний* – допоміг визначити структуру криміналістичної характеристики розкрадань, класифікувати типові способи його вчинення, виокремити ознаки службових осіб, які вчиняють розкрадання бюджетних коштів, а також структурувати обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування (розділ 1, підрозділ 2.1); *формально-логічний* – для дослідження матеріалів кримінальних проваджень і наукових концепцій, які відображають особливості вчинення розкрадання бюджетних коштів (розділи 1–3); *логіко-семантичний* – для визначення змісту понять і категорій з тематики дослідження (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 2.4, 3.5); *статистичний* – забезпечив опрацювання узагальнених даних статистичної звітності (розділи 1–3); *моделювання* – сприяв розробленню та впровадженню в практику алгоритмів дій суб'єктів сторони обвинувачення (розділи 2, 3); *соціологічний* (анкетування, інтерв'ювання, опитування) – надав можливість оцінити погляди практичних працівників, з'ясувати ефективність застосування окремих правових й організаційних заходів (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені результати вивчення 60 матеріалів кримінальних проваджень за ст. 191, 210, 211, 364, 366 Кримінального кодексу України (КК) України (завершені провадженням упродовж 2022–2025 років) і понад 100 судових вироків, винесених за відповідними категоріями кримінальних правопорушень; результати опитування 136 слідчих Національної поліції з Вінницької, Київської, Тернопільської, Хмельницької, Чернігівської областей; аналітичні звіти й узагальнення Міністерства внутрішніх справ (МВС) України, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є першим в Україні монографічним дослідженням теоретичних основ і практики досудового розслідування розкрадань бюджетних коштів, учинених службовими особами органів місцевого самоврядування, з огляду на спричинені дією правового режиму воєнного стану зміни в законодавстві та правозастосовній практиці. Найсуттєвішими з них є такі положення:

вперше:

– розкрадання визначено як технологію злочинної діяльності, що поєднує різні види кримінально караних посягань на кошти загального й місцевих бюджетів у готівковій та/або безготівковій формі, учинені службовими особами органів місцевого самоврядування шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), а також інші (споріднені та супутні) кримінальні правопорушення, зокрема нецільове використання бюджетних коштів (ст. 210 КК України); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України); видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету (ст. 211 КК України);

– доведено криміналістичне значення статусу службової особи органу місцевого самоврядування (сільський, селищний чи міський голова, керівник департаменту, начальник управління, головний бухгалтер) і повноважень осіб, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції,

розпоряджаються фінансами місцевого бюджету, підписують платіжні доручення, затверджують кошториси або акти виконаних робіт тощо, як інформаційної основи для виявлення зв'язків між іншими елементами криміналістичної характеристики й доказування обставин події кримінального правопорушення;

– виокремлено найпоширеніші в умовах воєнного стану способи розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, пов'язані з: процедурами закупівель у сфері будівництва й відновлення інфраструктури (завищення цін на будматеріали, акти виконаних робіт під час відбудови пошкодженої інфраструктури, ремонтів об'єктів укриття, лікарень, закладів освіти тощо); зловживаннями у сфері закупівель товарно-матеріальних цінностей для потреб місцевих підрозділів територіальної оборони, будівництва фортифікаційних споруд; незаконним продажем або нецільовим використанням гуманітарної допомоги, що закуповували за кошти місцевих громад; списанням бюджетних коштів на послуги, які фактично не надавали або надавали підконтрольні посадовцям суб'єкти господарювання, зокрема з ознаками фіктивності;

удосконалено:

– зміст обставин, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування розкрадань бюджетних коштів, учинених службовими особами органів місцевого самоврядування, з виокремленням специфіки бюджетного процесу (спрямування конкретної бюджетної програми; кошти місцевого чи державного бюджету; обсяг, цільове призначення та порядок руху коштів); правового статусу й повноважень службових осіб (право підпису фінансових, тендерних і господарських документів); обставин події кримінального правопорушення (спосіб, місце, час); розміру заподіяних збитків; наявності причетних до кримінального правопорушення осіб (з числа підрядників, фізичних осіб – підприємців, працівників фінансових установ та ін.);

– типізацію слідчих ситуацій, характерних для розслідування розкрадання бюджетних коштів в умовах воєнного стану, з виокремленням їх основних різновидів і визначенням криміналістично значущих ознак, що впливають на

обрання тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;

– напями підвищення ефективності взаємодії органів досудового розслідування (згідно з розподілом підслідності: детективи Національного антикорупційного бюро України, органів Бюро економічної безпеки, слідчі Національної поліції України, органів безпеки) з органами державного фінансового контролю (Рахункова палата України, підрозділи Міністерства фінансів, державних аудиторської, казначейської, податкової, митної служб України), а також службами внутрішнього аудиту воєнно-цивільних адміністрацій та органів місцевого самоврядування за фактами розкрадань коштів державного й місцевих бюджетів в умовах воєнного стану;

– порядок залучення спеціалістів різного профілю для доказування обставин розкрадань бюджетних коштів, учинених службовими особами органів місцевого самоврядування, зокрема шляхом порушень встановленого порядку закупівель товарів (робіт, послуг) у сфері публічних закупівель;

дістало подальший розвиток:

– наукові засади дослідження проблем методики розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування з визначенням (диференціацією) кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних, безпекових і фінансово-економічних підходів;

– наукове бачення тактичних прийомів допиту свідків і підозрюваних у розкраданні бюджетних коштів службових осіб органів місцевого самоврядування, з огляду на їхній правовий статус і специфіку бюджетних правовідносин;

– тактичні особливості огляду електронної документації в органах місцевого самоврядування шляхом інтеграції спеціальних знань у сфері інформаційних технологій та врахування функціонування інформаційних систем, електронного документообігу та залучення ІТ-фахівців;

– організаційно-підготовчі дії, що здійснюються перед оглядом місця події та охоплюють аналіз вихідної інформації, висунення первинних слідчих версій, формування слідчо-оперативної групи, планування слідчих (розшукових) дій,

залучення спеціалістів різного профілю, а також підбір технічних засобів для виявлення, фіксації та вилучення доказової інформації.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані в:

науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень проблем розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняють у бюджетній сфері (акт Національної академії внутрішніх справ від 22 травня 2026 року № 181-нд) – додаток Е;

діяльності органів правопорядку – для розроблення та вдосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій з питань виявлення та розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 9 червня 2026 року № 578022026) – додаток Е;

освітньому процесі – для підготовки підручників, лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з курсів криміналістики, кримінального процесу й економічної безпеки (акт Національної академії внутрішніх справ від 22 травня 2026 року № 182-оп) – додаток Е.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, оприлюднено на всеукраїнській та міжвідомчій науково-практичних конференціях та засіданні круглого столу, зокрема: «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (Київ, 30 листопада 2023 року); «Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період» (Київ, 30 квітня 2025 року); «Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації» (Київ, 12 грудня 2025 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, і трьох тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (248 найменувань на 28 сторінках) і шести додатків на 23 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 260 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Стан наукових досліджень проблем методики розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

У складних умовах воєнного стану перед правоохоронними органами постає завдання щодо активізації діяльності із захисту від злочинних посягань на економічні інтереси держави.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності органів правопорядку, зокрема Національної поліції України, Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки України, Державного бюро розслідувань і Національного антикорупційного бюро України, є виявлення та документування корупційних схем, пов'язаних із розкраданням коштів державного й місцевого бюджетів.

Дані офіційної узагальненої статистики щодо кількості розкрадань бюджетних коштів конкретно службовими особами органів місцевого самоврядування не зведені в єдиний публічний реєстр. За даними Офісу Генерального прокурора, такі кримінальні правопорушення обліковують переважно за ст. 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) й іншими (спорідненими та супутніми) кримінальними правопорушеннями, передбаченими, зокрема, ст. 210, 364, 366, 211 КК України.

Механізми вчинення службових кримінальних правопорушень постійно вдосконалюють, чому сприяють об'єктивні та суб'єктивні фактори, серед яких:

недоліки та прогалини в законодавстві, наявність можливостей зловживання владними повноваженнями в усіх сферах управлінської діяльності й доступу злочинців до грошових і матеріальних ресурсів держави, спроможність шляхом використання службових повноважень чинити вплив на органи правосуддя. Саме через це засоби й методи, що застосовують правоохоронні органи у протидії службовим правопорушенням, не завжди виявляються дієвими, часто є недостатньо перспективними для викриття та покарання осіб, які вчиняють ці злочини. Тож розслідування службових кримінальних правопорушень має ґрунтуватися на обов'язковому врахуванні факторів і процесів, які вдосконалюються на постійній основі, і не може обмежуватися лише криміналістичними знаннями, ідеями, концепціями.

Чинниками активного зростання рівня злочинності в бюджетній сфері є: високий рівень правового нігілізму та корумпованості посадовців різного рангу, які використовують власне службове становище, знання щодо специфіки проведення певних робіт, зв'язки й можливості з метою привласнення, розтрата майна або заволодіння ним, умисно обертають його на власну користь чи користь третіх осіб [176, с. 4]. Водночас особи, які вчиняють такі суспільно небезпечні посягання, добре орієнтуються в сучасному законодавстві, мають ґрунтовні знання у сфері економічної діяльності, між ними наявні тісні корупційні зв'язки. Такі їхні специфічні характеристики уможлиблюють приховування злочинної діяльності та протидію розслідуванню [13]. Учинення зазначеними особами протиправних діянь у бюджетній сфері, зазначає О. В. Січкара, «передбачає завдання матеріальної шкоди місцевим бюджетам, що викликає передусім суспільну небезпечність такого роду посягань. Умови різного роду договорів про закупівлю за бюджетні кошти взагалі не виконують або виконують частково, складаючи підтверджувальні документи із внесенням завідомо неправдивих відомостей» [187, с. 210]. У цьому аспекті науковець, аналізуючи стан досудового та судового розслідування розкрадань бюджетних коштів, акцентує на процесуальних помилках, проблемах кваліфікації злочинних посягань суб'єктів злочинів, передбачених ст. 191 КК України, помилках під час застосування норм матеріального та процесуального

права в процесі їх розслідування, що постають через невикористання в повному обсязі потенціалу судових експертиз, проведення слідчих (розшукових) дій під час збирання доказової бази, неповне дослідження документації, що матиме доказове значення [187, с. 210–211].

У різні роки було розроблено й упроваджено в практику методики розслідування службових розкрадань, які містили науково-практичні рекомендації щодо розслідування розкрадань державного або колективного майна шляхом присвоєння, розтрата або зловживання службовим становищем. Аспекти протидії злочинам у бюджетній сфері свого часу розглядали вчені в контексті дослідження організації бюджетного контролю та притягнення до відповідальності за порушення бюджетного законодавства (О. А. Кузьменко, Л. П. Маслій, І. А. Сікорська, М. В. Харенко); кримінально-правової кваліфікації дій злочинців (П. П. Андрушко, О. О. Дудоров); криміналістичної характеристики злочинів (Р. Л. Степанюк); оперативного обслуговування об'єктів бюджетної сфери (О. Ю. Заблоцька, Д. Й. Никифорчук, С. І. Ніколаюк, І. М. Ніщета, Л. П. Скалозуб та ін.) [4; 54; 104; 116; 164; 185; 189; 192; 214].

Однак, попри соціальні зміни в суспільстві, високі темпи економічного зростання, появу нових способів зазіхань на чуже майно, удосконалення кримінального та цивільного законодавства й інші фактори актуалізують потреби розроблення нових і коригування наявних методик розслідування.

Для з'ясування змісту досліджуваної проблематики вивченню підлягає стан наукових досліджень проблем методики розслідування службових злочинів і теоретичні засади формування криміналістичної характеристики розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнних викликів. Саме завдяки вивченню досвіду попередників, стверджує Н. В. Копча, стають можливими уникнення помилок, притаманних попереднім етапам розвитку, й адаптація їх до умов сьогодення [81, с. 11].

Зловживання в службовій сфері не є новими феноменами в сучасному світі. Свого часу Т. Гоббс у праці «Левіафан» (розділ 27) акцентував на принципі невідворотності покарання, передусім за службові зловживання: «Одне й те саме

протизаконне діяння є більшим злочином, коли воно походить з того, що особа, покладаючись на свою силу, багатство і друзів, опирається виконавцям закону, і меншим – коли воно походить від бажання не бути викритим або врятуватися втечею. Адже надія на уникнення покарання шляхом сили є тим коренем, з якого походить презирство до всіх законів» [36].

Зауважимо, що тематику розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності не можна вважати новелою в національній науковій доктрині, оскільки за часів незалежності, передусім після Революції Гідності, різноманітні аспекти протидії корупційним виявам висвітлювали в різних галузях права. Питання тактики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності розглядали у своїх працях Ю. О. Андрейко, Т. В. Варфоломеева, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, О. В. Пчеліна, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, В. В. Тіщенко, С. В. Чичирко, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило та ін. Попри інтерес правників до проблематики розслідування службових злочинів, це питання залишається актуальним унаслідок таких основних чинників й обставин: економічні чинники – кризи грошового вираження економічних процесів, що наявні в різних державних сферах, призводять до дисбалансу й нездатності владних структур ефективно реагувати на їх появу, тим самим зменшуючи об'єктивність та ефективність використання бюджетних коштів; високий рівень корупції та її стрімке поширення в усіх сферах державного управління; виклики, пов'язані з війною, висувають перед бюджетною політикою на всіх рівнях нові вимоги та завдання.

У зв'язку з цим вважаємо доцільним схарактеризувати сучасний стан наукового розроблення проблеми методики розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. Тематика цього дослідження охоплює різні дотичні сфери: економічну (злочин проти власності); службову (вчиняють службові особи) і бюджетну (предмет злочину – бюджетні кошти), тому було розглянуто наукові напрацювання в зазначених напрямках.

Аналіз наявних напрацювань засвідчує, що до загальноправових досліджень, що здійснювали на дисертаційному рівні та стосуються питань тактики й методики розслідування службових злочинів, можна віднести такі роботи вчених: Я. Є. Мишкова «Методика розслідування хабарництва» (2005); Д. А. Бондаренка «Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень: криміналістична характеристика та початковий етап розслідування» (2009); С. С. Чернявського «Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства» (2010); Н. В. Кимлик «Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із корупцією» (2013); А. В. Балоня «Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень» (2015); О. І. Ромців «Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності» (2016); А. В. Шевчишена «Проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (2019); О. В. Пчеліної «Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності» (2017); М. В. Борусовського «Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя» (2021).

Питання, що стосуються розробки методик окремих видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, відображено в дисертаціях: С. В. Олійника «Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2016); С. О. Журби «Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства» (2020); О. В. Вахрушева «Методика розслідування службової недбалості» (2021); Ю. О. Ліпіна «Розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі України» (2021); О. Ю.

Абакумова «Тактичні операції під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2024).

Криміналістичний аналіз привласнення, розтрата майна та/або бюджетних коштів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем висвітлено в таких дисертаційних дослідженнях: «Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (С. С. Кулик, 2015), у якому акцентовано, що підвищена суспільна небезпека привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем полягає в тому, що суб'єктами їх учинення є службові особи, які, порушуючи право власності, завдають збитків у великих й особливо великих розмірах і шкодять правильній діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, організацій [109, с. 7]; «Особливості методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості» (О. Ю. Камишанський, 2018), у якому розглянуто питання, пов'язані зі специфікою методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості [60, с. 20–21]; «Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців» (В. В. Дерновий, 2021) [49, с. 20–21].

У дисертації Є. В. Чуйка «Методика розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері виконання державних соціальних програм» (2024) окреслено теоретичні засади та запропоновано практичні рекомендації з методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем [108, с. 7].

У контексті нашого дослідження цікавою в науковому сенсі є дисертаційна робота В. Л. Діденка «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері» (2024), у якій досліджено теоретико-прикладні основи використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. У ній розглянуто низку питань, пов'язаних з методикою розслідування цих злочинів: сучасні

способи вчинення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері; специфіку проведення слідчих (розшукових) дій в бюджетних установах; форми використання спеціальних знань, які мають важливе значення для розслідування таких діянь; значення взаємодії між слідчими й оперативними підрозділами за окремими напрямками зловживань у бюджетній сфері; формування доказової інформації шляхом призначення судових експертиз тощо [50].

У дисертації І. О. Нехаєнка «Основи методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (2025) проаналізовано теоретичні й праксеологічні основи методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із привласненням, розратою майна або заволодінням шляхом зловживання службовим становищем. Увагу привертає запропоноване автором положення щодо процесуальних дій для здійснення тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка», серед яких: аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; аудіо-, відеоконтроль місця; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, реалізація тимчасового доступу до речей і документів для накладання арешту на конкретне майно (смартфони, флешнакопичувачі, договори, платіжні доручення, акти КБ-В2, накладні, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт); огляд речей (електронно-обчислювальна техніка, смартфони) і документів (накладні, накази, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проектно-кошторисна документація; інші слідчі (розшукові) дії [134].

Необхідно зазначити і про дисертацію С. В. Князева «Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України» (2025), присвячену комплексному криміналістичному дослідженню досудового розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері та розробленню наукових основ комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. У кваліфікаційній науковій праці аргументовано пропозиції щодо розв'язання праксеологічних проблем, які

постають в межах бюджетного періоду й основних фінансово-економічних операцій, пов'язаних із коштами державного чи місцевого бюджетів у стані реальної війни, здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану [70].

Опрацювання сучасного стану наукового дослідження проблем методики розслідування службових злочинів засвідчує наявність значного масиву наукових праць, у яких вивчено загальнотеоретичні основи виявлення, розкриття та розслідування правопорушень в окресленій сфері. У цих роботах систематизовано підходи до класифікації службових кримінальних правопорушень, визначено особливості предмета доказування, окреслено характерні слідчі ситуації та надано рекомендації щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Водночас значна частина зазначених досліджень має здебільшого узагальнений характер і недостатньо враховує специфіку розкрадань бюджетних коштів у діяльності органів місцевого самоврядування. Тобто здійснений огляд визначеної тематики цілком підтверджує, що основи методики розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування наразі залишаються нерозробленими; це питання, з огляду на економічну ситуацію в країні, є актуальним і своєчасним, тому потребує глибокого та структурованого аналізу.

Розроблення спеціалізованих методик розслідування кримінальних правопорушень є ключовою умовою для ефективного реагування на виклики, пов'язані із цим видом злочинності. Такими викликами, про які зауважують працівники практичних підрозділів правоохоронних органів, є: поширеність службової злочинності, а також її деструктивний вплив на функціонування державних і муніципальних установ; значний рівень латентності цих правопорушень, що створює складнощі для їхнього своєчасного виявлення та належної фіксації; ускладнення способів і методів вчинення протиправних діянь, зокрема шляхом зловживання службовими повноваженнями, застосування фінансових махінацій та використання цифрових технологій; серйозні матеріальні втрати, яких зазнають державний та місцеві бюджети внаслідок таких

правопорушень; недостатня кількість розроблених криміналістичних методик, пристосованих до проведення розслідувань окремих видів службових злочинів; нагальна потреба підвищення результативності досудового розслідування, а також покращення якості доказової бази; важливість уніфікації та систематизації практики проведення слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій; постійні зміни в законодавчій та правозастосовній сферах, які вимагають оновлення наявних наукових підходів; посилений запит суспільства на забезпечення прозорості й відповідальності влади; інтеграція України до міжнародного правового простору, необхідність урахування глобальних стандартів у протидії корупції та службовим злочинам.

Формування методики розслідування службових кримінальних правопорушень у сучасних умовах актуалізує необхідність усебічного дослідження протизаконної діяльності визначеної категорії протиправних діянь і відповідного реагування органів розслідування з метою виявлення їх та притягнення винних до відповідальності. Тому для криміналістичної доктрини стало узвичаєним виокремлення таких складових: криміналістичної характеристики кримінального правопорушення та практичних рекомендацій стосовно організації і тактики початкового й інших етапів досудового розслідування окремих видів (груп) кримінально караних діянь.

Розроблення методик розслідування службових кримінальних правопорушень пов'язано з характером суспільно небезпечних дій, які посягають на встановлений порядок реалізації службовими особами своїх повноважень (управлінських функцій), елементами правової характеристики певних категорій деліктів, а також положеннями регулятивного законодавства (адміністративного, цивільного, господарського тощо).

Загалом виокремлюють чотири технології вчинення кримінальних правопорушень у цій сфері, що пов'язані із: шахрайським заволодінням бюджетними коштами; заволодінням бюджетними коштами службовими особами бюджетних установ під час розпорядження ввіреним майном у процесі здійснення поточної господарської та управлінської діяльності; одержанням службовими

особами хабарів, укладанням і виконанням не вигідних контрактів під час здійснення державних закупівель; зловживанням службовим становищем або перевищенням службових повноважень під час одержання чи розпорядження бюджетними коштами. Зазначені діяння можна кваліфікувати як шахрайство або як привласнення (розтрату) майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, це залежить від суб'єкта злочину та спрямованості його умислу [196, с. 979].

Службовим злочинам притаманно те, що вони, зауважує О. В. Пчеліна, вирізняються сукупністю кримінально караних діянь (різні об'єкти кримінально-правової охорони) в усій Особливій частині КК України, а також взаємообумовленістю – засобами досягнення єдиного злочинного задуму є різні склади злочинів (сукупність злочинів є окремими етапами на шляху реалізації спільної злочинної мети) [167, с. 267].

Способи вчинення службових злочинів різноманітні, оскільки їх вчиняють у різних сферах діяльності посадових осіб. Доволі часто, коли виявили один із типових за способом вчинення злочин цього виду, за належного розслідування виявляють масив однорідних злочинів, встановлюють різні форми організованої злочинної діяльності, розширюється коло осіб, що притягують до кримінальної відповідальності, встановлюють ознаки інших злочинів, які пов'язані зі службовими злочинами [11, с. 36–37].

Наведемо приклад: ОСОБА_1 з 12 березня 2001 року до 20 серпня 2010 року обіймала посаду бухгалтера відділу культури і туризму Носівської районної державної адміністрації Чернігівської області, пов'язану з виконанням адміністративно-господарських обов'язків, тобто була службовою особою. На початку січня 2007 року з метою заволодіння шляхом зловживання службовим становищем бюджетними грошовими коштами, виділеними на фонд заробітної плати працівникам відділу культури і туризму, вступила в попередню змову з ОСОБА_2, яка з 9 жовтня 1978 року до 20 серпня 2010 року обіймала посаду бухгалтера відділу культури і туризму, пов'язану з виконанням адміністративно-господарських обов'язків, тобто була службовою особою, й

ОСОБА_3, яка з 1 березня 1982 року до 30 червня 2010 року обіймала посаду головного бухгалтера відділу культури і туризму, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, будучи службовою особою.

У період із січня 2007 року до квітня 2010 року включно ОСОБА_1, ОСОБА_2 й ОСОБА_3, зловживаючи своїм службовим становищем, з метою заволодіння бюджетними грошовими коштами, діючи за попередньою змовою між собою, під час нарахування заробітної плати працівникам відділу культури і туризму попередньо домовлялися про розмір необхідної кожній з них суми надлишково нарахованих грошових коштів, які виникали за рахунок економії фонду оплати праці. Після чого ОСОБА_1 складала платіжні відомості типової форми № 53, затвердженої наказом Державного комітету статистики України № 144 від 22 травня 1996 року, та з відома ОСОБА_2 й ОСОБА_3, кримінальна справа стосовно якої закрита за nereабілітуючими підставами, вносила до них завідомо неправдиві відомості щодо сум нарахованої до виплати ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, кримінальна справа стосовно якої закрита за nereабілітуючими обставинами, а також ОСОБА_5 – бібліотекарю відділу культури і туризму, ОСОБА_6 – економісту відділу культури і туризму, які про розкрадання грошових коштів нічого не знали, заробітної плати, розміри яких були завищені. Потім ОСОБА_№, кримінальна справа стосовно якої закрита за nereабілітуючими підставами, як головний бухгалтер, підписувала вказані платіжні відомості, після підписання їх начальником відділу культури і туризму ОСОБА_7, яка не була обізнана про розкрадання грошових коштів, відомості передавали до Носівського відділення ЧРУ ЗАТ КБ «ПриватБанк» для зарахування коштів на карткові рахунки, відкриті у відділенні цього банку для виплати заробітної плати працівникам відділу культури і туризму.

З метою маскування факту розкрадання ними бюджетних грошових коштів ОСОБА_1 складала другий екземпляр платіжних відомостей, що були подані до Носівського відділення ЧРУ ЗАТ КБ «ПриватБанк», у яких суми нарахованої до виплати ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, кримінальна справа стосовно якої

закрита за nereабілітуючими підставами, а також ОСОБА_5 і ОСОБА_6 заробітної плати вже були в не завищеному розмірі, після підписання їх ОСОБА_1, ОСОБА_3, начальником відділу ОСОБА_7, їх зберігали в бухгалтерії відділу культури і туризму Носівської РДА. Крім того, також з метою маскування факту розкрадання ними бюджетних грошових коштів ОСОБА_1 під час складання розрахунково-платіжних відомостей завищувала загальну суму фактично нарахованої до виплати працівникам відділу культури і туризму заробітної плати на суму привласнених ними коштів, а потім ОСОБА_1 переписувала ті розрахунково-платіжні відомості, у яких привласнену ними суму коштів зазначали у вигляді виплати працівникам відділу культури і туризму матеріальної допомоги чи премії, хоча фактично наказів на виплату такої допомоги чи премії не було, а оригінали розрахунково-платіжних відомостей потім знищувала.

Під час нарахування заробітної плати працівникам відділу культури і туризму за першу половину січня 2007 року, зловживаючи своїм службовим становищем, з метою заволодіння бюджетними грошовими коштами ОСОБА_1 з відома та за попередньою домовленістю з ОСОБА_2 та ОСОБА_3, кримінальна справа стосовно якої закрита за nereабілітуючими підставами, склала та внесла до платіжної відомості типової форми № 53 за цей період завідомо неправдиві дані щодо сум нарахованої до виплати собі, ОСОБА_2 й ОСОБА_3, кримінальна справа стосовно якої закрита за nereабілітуючими підставами заробітної плати, завищивши їх розміри для себе з 600 до 1500 грн, тобто на 900 грн, для ОСОБА_2 з 500 до 1591,26 грн, тобто на 1091,26 грн, для ОСОБА_3 з 500 до 1600 грн, тобто на 1100 грн. Потім ОСОБА_3, кримінальна справа стосовно якої закрита за nereабілітуючими підставами, як головний бухгалтер підписувала платіжну відомість, після підписання начальником відділу культури і туризму ОСОБА_7, яка не була обізнана про розкрадання грошових коштів, відомість передавали до Носівського відділення ЧРУ ЗАТ КБ «ПриватБанк». Ці грошові кошти були зараховані на карткові рахунки ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3, кримінальна справа стосовно якої закрита за nereабілітуючими підставами, а потім зняті та використані кожною з них на власні потреби. Загалом за першу половину січня

2007 року ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3, кримінальна справа стосовно якої закрита за nereабілітуючими підставами, заволоділи зайво нарахованими бюджетними грошовими коштами на суму 3091,19 грн, з яких особисто ОСОБА_1 заволоділа 900 грн, а ОСОБА_2 – 1091,26 грн.

Носівський районний суд Чернігівської області від 9 серпня 2012 року визнав винними: ОСОБА_1 у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 366 КК України, призначивши покарання у виді позбавлення волі строком п'ять років з позбавленням права обіймати посаду бухгалтера строком два роки зі штрафом у сумі 4250 (чотири тисячі двісті п'ятдесят) гривень; ОСОБА_2 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 191 КК України, призначивши покарання у виді позбавлення волі строком п'ять років з позбавленням права обіймати посаду бухгалтера строком два роки [20].

Одним з найнебезпечніших видів посягань у сфері службової діяльності є заволодіння майном та (чи) коштами, які вчиняють шляхом привласнення, розтрата чи зловживання службовим становищем. Загальну криміналістичну характеристику зазначеного виду кримінальних правопорушень можна розглядати як систему, що складається з елементів, які своєю чергою містять підсистеми компонентів:

- суб'єкт розкрадання (особа злочинця); чинники, що вплинули на формування та здійснення злочинної мети, утворення злочинної групи, розподіл ролей між співучасниками тощо;
- способи підготовки до розкрадання, його вчинення та приховування, маскування злочинних дій; обставини, що обумовили вибір розкрадачами певних способів;
- предмет посягання – кошти, матеріальні цінності у вигляді сировини, матеріалів, пального, продукції, напівфабрикатів, готових виробів з огляду на їх споживчу вартість, що можуть бути віднесені до різних джерел розкрадання;
- обстановка розкрадання – місце; умови, що визначені технологічним процесом або операцією, системою обліку та звітності, зберіганням та рухом коштів і матеріальних цінностей, документообігом, видом продукції, яку

використовують; час, сезонність робіт; канали збуту, реалізації здобутого злочинним шляхом;

– наслідки розкрадання, відображені в матеріальній обстановці злочину, зумовлені службовими та позаслужбовими діями та зв'язками розкрадачів, способом життя, поведінкою в побуті, особистими зв'язками [105, с. 169].

Кожний елемент системи пов'язаний з іншими як безпосередньо, так й опосередковано, що визначає характер зв'язків між ними залежно від рівня та обсягу завдання, яке виконує слідчий. Наприклад, у будь-якому разі можна простежити зв'язок між елементами «суб'єкт розкрадання» і «спосіб розкрадання», адже лише певні категорії службових чи матеріально відповідальних осіб можуть використовувати певний спосіб розкрадання. Водночас на цей зв'язок впливають побічні обставини, що стосуються предмета злочинного посягання та обстановки розкрадання [90].

Аналізуючи структуру криміналістичної характеристики розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, необхідно передусім урахувати, що перелік і зміст її елементів слід визначати з огляду на кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 191 КК України [97].

Наведемо приклад: 16 червня 2025 року Одеське управління БЕБ провело серію обшуків, унаслідок яких сімом особам було вручено підозри у справі про розкрадання понад 2 млн грн із міського бюджету. За даними слідства, група осіб організувала фіктивну програму реабілітації залежних, яка лише «на папері» надавала послуги десяткам «пацієнтів». Насправді більшість із цих людей або ніколи не зверталися по допомогу, або були мертві на момент «надання послуг». Кошти, виділені з міського бюджету, перераховували виконавцям через комунальні та приватні структури, які або не існували, або надавали мінімальні послуги.

Схема діяла через укладання договорів із наближеними до організаторів підприємцями та громадськими організаціями. Звітність містила фальсифіковані дані, що давало змогу виводити гроші з бюджету. За оцінками Бюро, сума збитків

перевищила 2 млн грн, що кваліфіковано як заволодіння бюджетними коштами в особливо великих розмірах (ч. 5 ст. 191 КК України) [97; 117].

Схожі схеми розкрадання є результатом системних проблем у місцевому самоврядуванні. Непрозорість у витрачанні бюджетних коштів, слабкий контроль за тендерами та політична залежність комунальних структур створюють сприятливе середовище для корупції. У випадку, що трапився в м. Одеса, важливу роль відігравали тісні зв'язки між місцевою владою, депутатами та приватними структурами [117].

Отже, одним із ключових аспектів статусу органів місцевого самоврядування є інститут відповідальності. Передусім він призначений забезпечити контроль за діями цих органів у межах правових та етичних норм. З іншого боку, цей інститут має стимулювати їх до ефективної діяльності, активізувати роботу посадовців і сприяти мобілізації ресурсів для вирішення питань життєзабезпечення адміністративно-територіальних одиниць [22].

На підставі аналізу результатів анкетування виокремлено чинники, які ускладнюють виявлення та розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування: брак належної кваліфікації у слідчих (28 %); корупція, зокрема неправомірний вплив на слідчих, отримання хабарів, приховування доказів (38 %); законодавчі прогалини, часті зміни в регулятивному законодавстві, що ускладнюють роботу (23 %); відсутність належної взаємодії між різними правоохоронними органами (21 %); спротив з боку злочинців (намагання приховати сліди злочину, залякування чи підкуп свідків) (24 %); недосконалість (застарілість) методики виявлення та розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування (31 %); недостатня технічна оснащеність правоохоронних органів (22 %). Щодо обставини, які сприяють вчиненню розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, думки респондентів розділилися так: корупційні зв'язки (68 %); високі навички в роботі з документацією (51 %); майстерність підроблення документів (36 %); низький рівень прозорості й підзвітності (82 %) (додатки А, В).

З огляду на зазначене, зокрема на чинники, які ускладнюють виявлення та розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, пропонуємо за основу криміналістичної методики розслідування цих діянь обрати методику розслідування службової недбалості, запропоновану О. В. Вахрушевим [18, с. 41]. Ця методика, на нашу думку, є упорядкованою, цілком відображає специфіку службових злочинів з акцентом на особливостях конкретного протиправного діяння. Її основою є два взаємопов'язані блоки, на яких ґрунтується методика розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування: 1) теоретичні та прикладні підстави формування методики розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування (містить відомості щодо складу кримінального правопорушення та його механізму, питання періодизації процесу досудового розслідування кримінального правопорушення та найзручнішої побудови методико-криміналістичних рекомендацій, а також характеристика предмета доказування в кримінальному провадженні за цим видом протиправного діяння); 2) рекомендації правового, організаційного й тактичного характеру, які стосуються здійснення досудового розслідування в кримінальному провадженні про розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. Вони містять наукові та прикладні положення стосовно: обставин, які підлягають встановленню під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування (тактичних завдань розслідування), висунення версій та планування розслідування; організації розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в типових слідчих ситуаціях на початковому й подальшому етапах; особливостей проведення окремих процесуальних дій під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування; специфіки використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні про розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у бюджетній сфері становить систему взаємопов'язаних відомостей про типові ознаки протиправної діяльності, що відображають закономірності її підготовки, вчинення та приховування, їх використовують для побудови ефективної методики розслідування. Її значення полягає в тому, що вона дає змогу не лише систематизувати емпіричні дані про злочинну діяльність, а й прогнозувати можливі способи вчинення правопорушень, визначати типові слідові картини та оптимізувати процес доказування в кримінальному провадженні [40, с. 277].

Тож, з огляду на здійснене дослідження та сформульоване визначення поняття «криміналістична характеристика кримінального правопорушення», можна виокремити такі структурні елементи криміналістичної характеристики розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану:

- особливості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- способи підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень з використанням спрощених процедур закупівель, механізмів розподілу гуманітарної допомоги, коштів на потреби оборони та відновлення інфраструктури;
- місце й обстановка кримінального правопорушення, зумовлені особливостями функціонування органів місцевого самоврядування, зокрема в умовах дії воєнного стану;
- специфіка предмета злочинного посягання, зокрема виділені на забезпечення обороноздатності, ліквідацію наслідків збройної агресії та підтримку життєдіяльності територіальних громад.

1.2. Характеристика службової особи органу місцевого самоврядування, яка вчиняє розкрадання бюджетних коштів під час воєнного стану

Одним з основних елементів криміналістичної характеристики розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування є особа злочинця. В умовах воєнного стану відбувається трансформація характеристик особи економічного злочинця унаслідок посилення ролі дискреційних повноважень, спрощення механізмів закупівель і контролю, що створює додаткові можливості для реалізації протиправних намірів. Одночасно змінюється і криміналістичний портрет правопорушника, який стає пристосованим до нестабільних умов, здатним оперативно приймати рішення та використовувати переваги ситуаційної невизначеності.

Особу злочинця як складову криміналістичної характеристики досліджують різні вчені-криміналісти (В. П. Бахін, В. В. Бедриківський, В. С. Кузьмічов, В. Г. Лукашевич, М. В. Салтевський, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та ін.).

Чимало дослідників поняття особи злочинця розглядають як сукупність соціально значущих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні норм кримінального закону [100, с. 72]. Як соціально-біологічну систему, властивості (фізичні, біологічні та соціальні) якої відображаються в матеріальному середовищі та використовуються для розслідування злочинів, окреслили це поняття В. Г. Лукашевич і М. В. Салтевський [181, с. 112]. А. П. Шеремет стверджує, що особа злочинця – це поняття широкє, містить опис людини як соціально-біологічної системи, властивості й ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі та використовуються для розкриття і розслідування злочину, пошуку злочинця, його ідентифікації та викриття у вчиненому злочині [239, с. 345]. Поняття особи злочинця, вважає Р. С. Карпенко, охоплює сутність особи, комплекс ознак, які її характеризують, її моральний та

духовний світ у взаємодії із соціальними й індивідуальними життєвими умовами, що вплинули на вчинення злочину [61, с. 144–145].

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики в наукових працях Ю. А. Чаплинської – це сукупність соціально значущих ознак і відносин, які характеризують винну в порушенні кримінального закону людину, поєднані з іншими умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [220, с. 181–182]. Майже так само визначають поняття особи злочинця А. О. Шахворост й О. В. Кузьменко, констатуючи, що остання вирізняється системою рис, що в сукупності визначають особу, яка вчиняє будь-який злочин, різні аспекти її суспільного існування і життєвої практики, пов'язані з протиправною поведінкою. Це охоплює аналіз суспільних зв'язків людини, її морального та духовного світу, взаємодії із соціальними й індивідуальними життєвими умовами, які обумовлюють вчинення злочину. Структура особистості злочинця відображає різноманітність ознак, які її утворюють, а також їхню різну роль у злочинній поведінці [230, с. 72–73].

Отже, вчені-криміналісти по-різному окреслюють криміналістичну природу поняття «особа злочинця», акцентуючи на тих властивостях, які впливають на вчинення нею кримінально караних діянь і є значущими для розслідування кримінального правопорушення, зокрема для її розшуку та викриття. Тож криміналістичний аспект вивчення особи обвинуваченого передбачає збирання та аналіз інформації про неї з метою визначення напрямів розслідування справи, вибору відповідних прийомів і засобів впливу на особу [106, с. 45–46]. Не вдаючись до поглибленого аналізу його сутності, оскільки це не є предметом нашого дослідження, зазначимо, що ми поділяємо підхід В. Ю. Шепітька, згідно з яким у криміналістичному значенні особа злочинця – це система узагальнених ознак, що охоплюють дані демографічного характеру, деякі моральні властивості та психологічні особливості [237, с. 11].

Криміналістичну структуру особистості злочинця формують елементи, які: містять такі соціально-демографічні ознаки, як соціальне походження і стан, сімейний стан, посада, національна та професійна належність, рівень матеріальної

забезпеченості; визначають рівень розумового розвитку, освітньо-культурний рівень, знання, навички, уміння, до яких належать моральні якості, ціннісні орієнтації, прагнення особистості, її соціальні позиції та зв'язки, інтереси, потреби, схильності, звички; формують психічні процеси, властивості й стани особистості; складаються із соціального змісту і вияву таких біофізіологічних ознак, як стать, вік, стан здоров'я, особливості фізичної конституції тощо [120, с. 101].

Криміналістично значущі дані про особу злочинця, стверджує А. В. Реуцький, ґрунтуються на двох характерних типах інформації: 1) дані про особу невідомого злочинця – як за залишеними ним слідами на місці кримінального правопорушення, у пам'яті свідків, так і за іншими джерелами – з метою визначення напрямку та прийомів пошуку злочинця, його затримання; 2) інформація, одержана за допомогою вивчення особи затриманого, підозрюваного чи обвинуваченого, використовується з метою його вичерпної криміналістичної оцінки [174, с. 126].

Будь-яке юридичне дослідження ознак особи, яка вчиняє протиправне діяння (суб'єкта кримінального правопорушення, особи злочинця, особистості злочинця), має враховувати положення кримінально-правової науки про загальний та спеціальний суб'єкти кримінального правопорушення.

Встановленню кримінальної відповідальності за певні кримінальні правопорушення передують наявність в особі особливих (специфічних) властивостей чи ознак, які є обов'язковими для кваліфікації протиправного посягання, і без наявності яких не буде відповідного складу злочинного діяння. Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України, є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [97]. Одним із видів спеціального суб'єкта кримінального правопорушення є службова особа.

Згідно з відомостями єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, 2023 року виявлено 1961 особу, яка вчинила протиправні діяння у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням

публічних послуг, 2024 року – 626 осіб, у січні–червні 2025 року – 2174 особи [162].

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [97]. Причому поняття представника влади не вважають тотожним поняттю службової особи.

У контексті тлумачення дефініції службової особи, регламентованої в п. 1 примітки до ст. 364 КК України, можливим є поділ службових осіб на: 1) службових осіб, які виконують функції представника влади або місцевого самоврядування; 2) службових осіб юридичної особи державної або комунальної власності, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції; 3) службових осіб, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції службової особи юридичної особи приватного права. Критерієм такого поділу науковці виокремлюють сферу регулювання відносин [213, с. 50], зміст функцій і характер покладених на службових осіб обов'язків [65, с. 67].

Поняття «службова особа» – це одне з наскрізних кримінально-правових понять (Л. П. Брич, В. О. Навроцький). Тому його зміст однаково поширюється на всі норми КК України, у яких передбачено вчинення злочину службовою особою, а не лише на ті, що розміщені в розділі XVII «Злочини у сфері службової діяльності» [130, с. 59]. Це, зазначають науковці, відповідає засадничому положенню законодавчої техніки, яке передбачає презумпцію того, що однакові

поняття використовують з однаковим значенням у межах усього нормативного акта і навіть усієї системи законодавства [130, с. 59].

Досліджуючи службову особу як особу злочинця службових злочинів, Д. А. Бондаренко доходить висновку, що сукупність особистих ознак, які є специфічними для злочинців такого виду, відображає: 1) відомості про ознаки, які характеризують службове становище особи; 2) дані про форму вини службової особи й інші ознаки (мотив, мета й інші обставини); 3) дані про обставини, які характеризують особу злочинця та відображують причини й умови, які сприяли вчиненню злочину [11, с. 77].

Відмітними рисами представників влади й місцевого самоврядування як службових осіб є наділення їх владними повноваженнями, відповідно до яких вони мають право висувати вимоги та приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними і юридичними особами незалежно від їхньої підлеглості або відомчої приналежності. Закон пов'язує визнання особи представником влади чи місцевого самоврядування не з посадою, яку вона обіймає, а з наявністю в неї владних повноважень, тому до цієї категорії службових осіб можуть бути віднесені й рядові працівники державного апарату чи органів місцевого самоврядування [207, с. 14].

Прийнятними, на наш погляд, видаються судження О. М. Грудзура про те, що представник влади й місцевого самоврядування має бути наділений двома спільними ознаками: 1) приналежністю до органів державної влади, їх структурних підрозділів або до органів місцевого самоврядування; 2) наявністю владно-управлінських повноважень [39, с. 117].

Кожна службова особа зобов'язана діяти лише на підставі, у межах компетенції та в спосіб, що передбачені законами й іншими нормативно-правовими актами (ст. 19 Конституції України). Зазначені вимоги поширюються на діяльність представників усіх гілок влади (законодавчої, виконавчої, судової), осіб, які виконують свої службові обов'язки в державному апараті чи органах місцевого самоврядування, у юридичних особах приватного й публічного права. Порушення службовою особою норм чинного законодавства,

зловживання нею своїми правами кваліфікують як незаконну дію, що зумовлює відповідальність перед законом [178, с. 168].

І. Михалків зазначає, що службовим особам притаманні ознаки, що визначені не тільки в КК України, а й в інших нормативних актах (законах України «Про державну службу» і «Про службу в органах місцевого самоврядування»), які є допоміжним джерелом для характеристики спеціального суб'єкта [126, с. 77]. Тож ознаки службової особи органу місцевого самоврядування як суб'єкта кримінального правопорушення обумовлені її діяльністю чи характером покладених на неї обов'язків. Поняття «посадова особа місцевого самоврядування» в чинному законодавстві визначено як «особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій та отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету» [161]. Статус посадової особи місцевого самоврядування не поширюється на технічних працівників й персонал з обслуговування органів місцевого самоврядування [52, с. 59]. Посадами в органах місцевого самоврядування є: виборні посади, на які осіб обирає територіальна громада; виборні посади, на які осіб обирає або затверджує відповідна рада; посади, на які осіб призначає сільський, селищний, міський голова, голова районної, районної у місті, обласної ради на конкурсній основі чи за іншою процедурою, передбаченою законодавством України (ст. 1-3 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування») [161]. Серед державних службовців і працівників місцевого самоврядування, зауважує Н. М. Ярмиш, є службові особи, які одночасно є посадовими, і такі особи, які є службовими, але не входять до кола посадових. Вони виконують організаційно-розпорядчі функції, проте не мають функцій консультативно-дорадчих. Крім того, є службовими, але не посадовими державні службовці та працівники органів місцевого самоврядування, які виконують інші функції службової особи, крім організаційно-розпорядчих. Такими є особи відповідних органів, що виконують адміністративно-господарські функції [245, с. 130–131].

На підставі вибіркового вивчення вироків, постановлених судами за вчинення розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування протягом 2023–2025 років, встановлено, що зазначені діяння в більшості випадків вчиняють особи чоловічої статі – 72 % (жінки – 28 %). Вік злочинців – 40–45 років (40 %), 29–39 років (25 %); 81 % осіб мають вищу освіту. Із загальної кількості осіб, які вчинили розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, 69 % вчинили таке протиправне діяння вперше.

Проаналізовані матеріали кримінальних проваджень і судових вироків, постановлених у представленій категорії кримінальних правопорушень, щодо соціально-демографічних відомостей про службових осіб органів місцевого самоврядування, які вчинили кримінальне правопорушення, також засвідчили, що останні поряд з наявністю вищої освіти мають: відповідну професійну підготовку за напрямом діяльності й досвід роботи. Переважну кількість (54 %) кримінальних правопорушень вчинили службові особи, які працювали від 5 до 10 років на займаній посаді; 19 % – працювали від 3 до 5 років на займаній посаді.

Також встановлено, що зазначена категорія правопорушників вирізняється наявністю професійних знань у галузях бюджетного законодавства, фінансового контролю та публічних закупівель. Ці знання не тільки допомагають їм ефективно виконувати свої посадові обов'язки, а й відкривають можливість користуватися прогалинами в нормативному регулюванні для досягнення злочинної мети. Крім цього, такі особи здебільшого мають доступ до фінансової документації, електронних інформаційних систем і внутрішніх управлінських процесів, що суттєво ускладнює ідентифікацію та документування ознак кримінальної діяльності.

В аспекті морально-психологічних рис особистості злочинця зауважимо, що службовим особам, які вчиняють розкрадання бюджетних коштів, притаманні користолюбство, установка на швидке збагачення в незаконний спосіб, правовий нігілізм.

У період дії правового режиму воєнного стану змінилася і поведінкова модель службової особи як правопорушника. Вона стала адаптивною, гнучкою та орієнтованою на використання нестандартних ситуацій, зумовлених воєнним станом. Про це повідомили опитані працівники правоохоронних органів. Зокрема, службові особи стали використовувати обмежений доступ до інформації, евакуацію установ, втрату частини документації або ускладнення комунікації між органами влади як прикриття для протиправної діяльності.

Крім того, у період воєнного стану діяльність службових осіб органів місцевого самоврядування вирізняється тісною співпрацею із суб'єктами господарювання, що залучені до відновлювальних робіт, постачання товарів для забезпечення потреб громад, будівництва захисних об'єктів чи надання послуг, спрямованих на подолання наслідків збройної агресії. У таких умовах нерідко постають випадки розкрадання бюджетних коштів за участю представників бізнесу. Це виявляється через штучне завищення цін на товари та послуги, укладання фіктивних угод, проведення операцій без фактичного постачання товарів або прийняття оплаченої, але не виконаної роботи.

Посткримінальна поведінка службової особи також має суттєве криміналістичне значення. Зокрема, для приховування протиправної діяльності такі особи можуть вдаватися до внесення неправдивої інформації в офіційні документи, знищення або підроблення фінансових звітів, використання контрольованих підприємств для легалізації незаконно отриманих коштів. Також вони можуть намагатися впливати на свідків або інших учасників кримінального провадження.

Службова особа органу місцевого самоврядування як суб'єкт розкрадання бюджетних коштів в умовах воєнного стану наділена спеціальним правовим статусом, який визначається спектром її організаційно-розпорядчих й адміністративно-господарських повноважень. Цей статус надає можливість не лише для формальної участі в бюджетних процесах, а й для впливу на ключові етапи – від планування та розподілу асигнувань до контролю за їх використанням.

Поєднання владних повноважень з доступом до фінансових ресурсів створює сприятливі умови для ймовірного зловживання службовим становищем.

На відміну від інших суб'єктів кримінальних правопорушень, посадовець місцевого самоврядування діє в обстановці інституційної довіри, що ґрунтується на презумпції законності його рішень і дій. Завдяки цьому він може завуальовувати протиправну поведінку під виглядом законних управлінських рішень, використовуючи формально правильні механізми, такі як укладення договорів, затвердження кошторисів або оформлення актів виконаних робіт. Унаслідок цього механізм привласнення бюджетних коштів стає складним і прихованим, що значно ускладнює його виявлення та фіксацію.

Українським важливим фактором є спеціальні знання посадовця в галузі бюджетного законодавства, публічних закупівель і фінансового контролю. Їх використовують не тільки для виконання професійних обов'язків, а й для пошуку недоліків у нормативному регулюванні, які можуть бути експлуатовані з корисливою метою. Крім того, доступ до внутрішніх інформаційних систем й електронних реєстрів відкриває додаткові можливості для маніпуляцій з даними чи їх приховання.

В умовах воєнного стану ці характеристики набувають нового виміру через зміну умов діяльності органів місцевого самоврядування. Спрощення процедур управління бюджетними коштами, що супроводжує воєнний стан, зумовлює певну специфіку процесів публічних закупівель, перерозподіл ресурсів й ухвалення рішень. Таке спрощення виправдовують нагальною необхідністю швидкого реагування на критичні виклики в оборонній сфері, забезпеченні безпеки та життєдіяльності громадян.

Отже, службова особа органу місцевого самоврядування в умовах воєнного стану виконує не лише функції носія спеціального правового статусу, а й є суб'єктом, поведінка якого формується через поєднання владних повноважень, професійної компетенції та особливостей зміненого правового режиму. Це зумовлює необхідність урахування зазначених аспектів під час розроблення

криміналістичних методик розслідування та вдосконалення механізмів запобігання розкраданню бюджетних коштів.

Службова особа органу місцевого самоврядування як спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення наділена особливими ознаками та властивостями, які обумовлені її діяльністю чи характером покладених на неї обов'язків, і визначені в нормативно-правових актах регулятивного законодавства.

1.3. Способи вчинення розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

У криміналістичній характеристиці злочинів спосіб вчинення правопорушення має вагоме значення, відмінне від його ролі в кримінально-правовому розумінні. Саме спосіб часто є визначальним фактором та/або впливає на інші складові механізму злочину, такі як предмет, сліди, знаряддя, засоби тощо. І саме в його межах досліджують усі прийоми та дії, які злочинці використовують на кожному етапі незаконної діяльності.

У сучасних наукових джерелах спосіб злочину розглядають як детерміновану особистістю суб'єкта, предметом посягання (зокрема жертвою) і зовнішньою обстановкою систему дій суб'єкта, спрямовану на досягнення злочинної мети. Криміналістична значущість способу злочину полягає в тому, що він закономірно пов'язаний з особою злочинця та є не тільки виявом його інтересів і прагнень, а й може вказувати на наявність певних навичок, які були виявлені під час вчинення злочинних дій [28, с. 28–29]. Спосіб вчинення кримінального правопорушення є центральним елементом криміналістичної характеристики більшості злочинів, оскільки, впливаючи на зміст інших елементів криміналістичної характеристики, утворює взаємозв'язки з кожним із них [138, с. 97]. Спосіб вчинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше пов'язана з властивостями інших елементів злочинної події. Вивчаючи характер актів поведінки, слідчий

може вийти на встановлення мотиву й мети злочину, визначити шлях для встановлення психологічного контакту з обвинуваченим, обрати для конкретного випадку тактичні прийоми проведення окремих слідчих дій, виконати інші криміналістичні завдання. Спосіб вчинення злочину – не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, що є певною системою [38, с. 36]. Застосування злочинцем конкретного способу злочину (зокрема використання певного знаряддя) ґрунтується на закономірностях, які також є предметом вивчення криміналістики. Це виявляється у зв'язку способу дій злочинця з його фізичними, психологічними й інтелектуальними можливостями, спрямованістю його особистості, інтересами та прагненнями [28, с. 29–30].

Аналіз способу вчинення кримінального правопорушення відіграє ключову роль у структурі криміналістичної характеристики, оскільки забезпечує важливу інформацію для ефективної організації процесу розслідування. Виявлення особливостей таких дій допомагає формувати обґрунтовані слідчі версії, визначати оптимальні напрями розслідування та обирати найефективніші тактичні прийоми для проведення слідчих (розшукових) дій. Крім цього, вивчення цього елементу дає змогу встановлювати закономірності злочинної поведінки, що є значущими не лише для розкриття і розслідування правопорушень, а й для розроблення превентивних заходів з метою їх попередження.

Загалом спосіб вчинення службового злочину, зазначають О. Л. Мусієнко й А. О. Григоренко, залежить від таких критеріїв: сфери відносин, на які посягає діяння (службові особи публічного права вчиняють злочин із використанням способів, пов'язаних зі службовим становищем, а службові особи юридичних осіб приватного права – з використанням владних повноважень); різновиду служби, у сфері якої вчиняють злочин (державна службова діяльність, службова діяльність у державних і муніципальних закладах, службова діяльність в органах громадських і релігійних організацій, службова діяльність у приватних організаціях); масштабу злочинного діяння (можна виокремити способи конкретних злочинів і злочинні технології у сфері службової діяльності) [129, с. 187–188].

Розкрадання бюджетних коштів, передусім у сфері місцевого самоврядування, є суспільно небезпечним явищем з високим рівнем складності. Окрім факту незаконного заволодіння ресурсами, такі дії уповільнюють економічний розвиток країни, що суттєво позначається на добробуті та якості життя громадян. Крім фінансових втрат бюджету, ці злочини підривають довіру до системи державних і публічних закупівель, завдаючи глибокої шкоди не лише державі, а й її авторитету на міжнародній арені.

Крім того, кошти державного й місцевих бюджетів є привабливим джерелом для отримання злочинних доходів, ураховуючи значні обсяги коштів, що виділяють для фінансування діяльності суб'єктів, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів (зокрема для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування) [159].

У період воєнного стану способи розкрадання бюджетних коштів набувають специфіки, зумовленої особливостями функціонування бюджетної системи, спрощенням певних адміністративних процедур, оперативною необхідністю фінансування оборонних заходів і реалізацією програм для забезпечення життєдіяльності місцевих громад. Суттєві обсяги фінансових ресурсів, які виділяють на потреби оборони, відновлення пошкодженої інфраструктури, закупівлю гуманітарної допомоги та підтримку внутрішньо переміщених осіб, формують загрозу підвищення корупційних ризиків і відкривають можливості для незаконного використання бюджетних коштів.

Наявних методичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням майном службовими особами в умовах воєнного стану, недостатньо для забезпечення ефективного розслідування таких злочинів.

Найважливішими пошуковими ознаками кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, на думку І. Писарчука та Л. Гули, є: стан, структура й динаміка цих злочинів; способи їх підготовки, вчинення та приховування; місце вчинення злочину; об'єкт злочинного зазіхання; характеристики особи правопорушника; причини й умови, які сприяють учиненню таких злочинів [82, с. 34]. Водночас

учені зауважують, що дослідження особи злочинця та методів вчинення злочинів має ключове значення в криміналістичній характеристиці [82, с. 35]. Визнаючи цей факт, слід констатувати актуальність криміналістичного аналізу способів розкрадання бюджетних коштів, які й стануть предметом нашого дослідження.

Структуру способу кримінального правопорушення становлять спосіб готування до злочину, спосіб його безпосереднього вчинення та спосіб приховування [236, с. 327–328].

Підготовка до вчинення протиправного діяння службовою особою залежить від того, яке саме суспільно небезпечне діяння має намір вчинити суб'єкт злочину. Особливість підготовки до вчинення злочину, вважає Є. В. Чуйко, полягає у створенні належних організаційних і технічних умов для реалізації злочинної мети шляхом ужиття розвідувальних заходів, використання суб'єктів господарської діяльності з ознаками фіктивності (укладання угод із суб'єктами, створеними з порушенням законодавства, на підставних осіб, зареєстрованими в офшорних зонах), відкриття рахунків у банках, підроблення документів (договорів, рахунків-фактур, товарно-транспортних і видаткових накладних, актів приймання-передачі виконаних робіт, їх обов'язкових реквізитів) [108, с. 10]. Відповідно до зазначеного критерію, службова особа під час підготовки може вчиняти такі дії, як: дослідження нормативно-правових актів та (або) установчих документів, які регламентують її діяльність; вибір предмета посягання; створення суб'єкта господарювання; здійснення певних правочинів; підроблення документації; отримання правознавчої консультації з питань учинення та приховування злочину; формування складу злочинної групи й розподіл функцій між її учасниками; налагодження корумпованих зв'язків; моделювання та планування способів реалізації злочинного умислу; визначення способів маскуванню вчинення злочину; підбір необхідних знарядь (наприклад, форменого одягу, службових посвідчень, бланків документів, грошових коштів, транспортних засобів, певного устаткування); збирання необхідної інформації; підшукування способів легалізації незаконно отриманої вигоди [166, с. 7].

Механізм вчинення викрадень у бюджетній сфері зумовлюється об'єктивною можливістю здійснення певних дій з бюджетними коштами [127, с. 155–157]. Г. Матусовський зауважує, що ймовірність учинення економічного злочину конкретною особою залежить від її службового становища, доступу до фінансових ресурсів, наявності повноважень для управління ними, а також від обізнаності щодо ситуації у сфері правового регулювання економічних процесів [118, с. 57].

Правове регулювання в бюджетній сфері чітко визначає обмежене коло осіб, які можуть бути суб'єктами викрадення бюджетних коштів. Такими є посадові особи, що залучені до виконання програм і заходів, які фінансують з бюджету, є розпорядниками або одержувачами бюджетних коштів. Законодавство в цій сфері прямо визначає структуру суб'єктів, наділених державою повноваженнями щодо управління або використання бюджетних ресурсів [127, с. 155].

Розкрадання шляхом зловживання владними повноваженнями вирізняється тим, що значною є кількість способів його вчинення. Правопорушники використовують об'єктивно наявні обставини, які пов'язані, зокрема, з характером і видом діяльності організації, особливостями сировинного постачання на підприємства, матеріальних активів, системою та можливостями документообігу, доставлянням виробленої продукції споживачам, системами обліку, управління та захисту всередині організацій тощо [35, с. 437]. Розкрадання шляхом зловживання владними повноваженнями в період воєнного стану стає складнішим для виявлення і водночас імовірнішим через послаблення контролю та необхідність швидких управлінських рішень.

О. І. Ромців зазначає: «Спосіб вчинення посадових злочинів залежить від різноманітності нормативно-правових актів, що визначають права й обов'язки посадових осіб, їх правовий статус і повноваження» [178, с. 265]. Ми поділяємо думку О. В. Вахрушева, що такий підхід обґрунтовує безпосередній зв'язок способу кримінального правопорушення у сфері службової діяльності зі станом правового регулювання, а також зовнішньої та внутрішньої організації тієї сфери, де відбуваються кримінальні правопорушення [18, с. 54]

В. П. Корж на підставі аналізу злочинної діяльності у сфері економіки доходить висновку, що спосіб економічного злочину охоплює такі компоненти: спосіб створення резерву; спосіб вилучення (заволодіння) майна; спосіб приховування слідів злочину; спосіб збуту майна [82, с. 106–107].

Загалом у криміналістичній літературі запропоновано типову класифікацію способів цього виду кримінальних правопорушень з поділом за документальним оформленням його предмета на дві групи: 1) способи розкрадання облікованого в документах майна; 2) способи розкрадання не облікованого майна (виведеного з обліку) [55, с. 41].

До способів першої групи зараховують вилучення облікованого майна внаслідок наявності в матеріально відповідальній особі прямого доступу до нього (касир бере й витрачає на особисті потреби гроші з каси, завідувач складу привласнює матеріальні цінності, що зберігаються на складі, тощо). Таким способом притаманні утворення недостачі грошей або матеріальних цінностей (різниці між облікованою та наявною їх кількістю) [55, с. 42].

Способи другої групи охоплюють дії злочинців щодо попереднього виведення майна з обліку (створення резерву для викрадення) з подальшим його вилученням. Ці способи вчинення кримінального правопорушення є доволі різноманітними й залежать від профілю діяльності підприємства чи організації та характеру майна. Резерви для викрадення можуть створювати шляхом списання майна на втрати, обману під час його продажу (передання), порушення технології зберігання й виробництва тощо. Наприклад, необліковані надлишки можуть створювати під час здійснення виробничих операцій завдяки порушенню технології виготовлення певного товару (недовкладення або використання менш якісної сировини, недотримання температурних умов виготовлення тощо). До таких способів належить і приховування від обліку частини виробленого продукту (наприклад, сільськогосподарського врожаю після його збирання). Після створення надлишків майно обертається на власну користь або продається (матеріальні цінності) [55, с. 43].

До сучасних типових способів вчинення розкрадання належать: безпосереднє привласнення або розтрата грошових коштів і матеріальних цінностей з попереднім створенням надлишків; розкрадання шляхом підробки документів та з використанням комп'ютерної техніки; незаконні виплати (за невиконані роботи, надання премій тощо); виготовлення та збут неврахованої продукції; списання начебто зіпсованих матеріалів тощо [154, с. 34]. Також одним із поширених способів привласнення бюджетних коштів залишається укладання угод з комерційними структурами та створення фіктивних актів, у яких свідомо вказують хибні дані щодо обсягів виконаних робіт і використаних матеріалів [149, с. 16].

Розкрадання бюджетних коштів з використанням своїх службових повноважень доволі часто вчиняють під час проведення конкурсних (тендерних) торгів. Зокрема, злочинні діяння вчиняють шляхом: закупівлі товарів, робіт або послуг за завищеними цінами; закупівлі не придатного до використання або експлуатації устаткування, товарно-матеріальних цінностей; оплати фактично не виконаних робіт або послуг (підписання фіктивних актів); здійснення держаної закупівлі без проведення процедур, передбачених законодавством (наприклад, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу) тощо; витрати бюджетних коштів на придбання товарів, робіт або послуг в обсягах, які перевищують встановлені граничні суми витрат [21, с. 27].

Визначений деякими науковцями критерій масштабності (О. В. Пчеліна, О. В. Вахрушев) надає можливість виокремити два види способів розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування: прості (не пов'язані з іншими кримінальними правопорушеннями) і складні (складові технології протиправної діяльності).

Аналіз кримінальних проваджень, пов'язаних із правопорушеннями цієї категорії, демонструє значну різноманітність способів їх підготовки, здійснення та приховування. Ці способи зазнають коригувань під впливом низки факторів, таких як зміни в системі обліку, технології виробництва, постачання та маркетингу, норми амортизації витрат тощо, хоча водночас зберігають певну стабільність.

Урахування таких чинників потребує вдосконалення знань про методи розкрадання бюджетних коштів, щоб розробити оптимальні типові моделі їх застосування злочинцями в конкретних кримінальних ситуаціях (додаток Б).

Синтез наукової літератури, судової практики й матеріалів кримінальних проваджень засвідчує, що способи привласнення бюджетних коштів у період воєнного стану можна класифікувати на декілька основних груп.

До першої групи належать способи, пов'язані зі зловживаннями у сфері публічних закупівель (28 %). Серед найпоширеніших – штучне завищення цін на товари, роботи або послуги, укладення угод із заздалегідь визначеними компаніями, проведення псевдотендерів, створення дискримінаційних умов для потенційних учасників закупівель та розподіл предмета закупівель на дрібні частини для уникнення відкритих торгів. Украй актуальними ці схеми стали в разі закупівлі товарів військового призначення, будівельних матеріалів, генераторів, укриттів, медобладнання та інших ресурсів, необхідних під час війни.

Другу групу формують шахрайські дії, пов'язані з фіктивним виконанням робіт чи послуг. У таких випадках службові особи органів самоврядування забезпечують переведення коштів бюджету за реально невиконані роботи або ненадані послуги (24 %). Реалізація таких схем супроводжується складанням і підписанням фальшивих актів приймання виконаних робіт, довідок про їх вартість, звітів про надання послуг й інших документів бухгалтерського обліку. Найчастіше такі махінації застосовують під час виконання ремонтно-відновлювальних робіт у регіонах, постраждалих від бойових дій.

Третя група передбачає завищення обсягів фактично виконаних робіт або поставлених товарів (19 %). У таких випадках фактично виконують лише частину робіт або в менших обсягах, порівняно із запланованими в документах. Різницю між перерахованими бюджетними коштами та реальними витратами присвоюють учасники схеми. Для маскуванню такої діяльності використовують підроблені кошториси, акти виконаних робіт, накладні й іншу документацію фінансового характеру.

Окремою категорією є способи розкрадання бюджету через фіктивні або підконтрольні підприємства (16 %). У таких випадках укладають контракти з компаніями, що не мають належних виробничих можливостей, працівників чи матеріально-технічної бази для виконання договірних зобов'язань. Отримані кошти потім переводять у готівку або перераховують на рахунки інших афілійованих структур з метою подальшого привласнення.

Останню групу утворюють способи неправомірного використання бюджетних коштів для гуманітарних і соціальних потреб (13 %). Тут може йтися про включення до списків отримувачів допомоги осіб, яких не існує, незаконне нарахування компенсацій чи соціальних виплат, привласнення гуманітарної допомоги або спрямування бюджетних ресурсів на непередбачені завдання.

Способи приховування розкрадання бюджетних коштів варіювалися в більше ніж половині вчинених злочинних діянь (згідно з вибіркоvim вивченням кримінальних проваджень і судових рішень зазначеної категорії кримінальних правопорушень). Розкрадання бюджетних коштів вчиняли шляхом активних завідомо протиправних дій чи їх комбінації, що порушували обов'язкові до виконання органами місцевого самоврядування правила, інструкції, положення, зокрема:

- внесення недостовірних відомостей у службову документацію (17 %);
- виготовлення завідомо неправдивих офіційних документів (підроблення службової документації) (21 %);
- штучна економія фондів оплати праці (7 %);
- незаконне списання бюджетних коштів (13 %);
- укладення угод з порушенням вимог чинного законодавства (18 %);
- незаконне відшкодування податку на додану вартість із державного й місцевого бюджетів (9 %);
- вилучення коштів з каси органу місцевого самоврядування під приводом особистого проведення виплат премій та матеріальної допомоги працівникам (5 %);

- передача кримінальних («відкатних») платежів з коштів, виділених на проведення капітальних ремонтів (8 %);
- невиконання в повному обсязі передбачених відповідним договором робіт (7 %).

Способи приховування представленої категорії кримінальних правопорушень є достатньо типовими й здебільшого залежать від сфери діяльності суб'єкта злочину. Вони полягають у:

- підробленні документів або створенні нових документів, що відображають прийом на роботу, просування на службі, створення нових посадових структур;
- створенні фіктивних реєстраційних документів, що фіксують, відображають одержання квартири, оформлення кредиту тощо;
- виправленні дат, підробленні підписів у документах, що фіксують створення приватних підприємств, комерційних структур тощо;
- створенні неправомірних управлінських рішень про надання монопольного права торгівлі нафтопродуктами або електроенергією шляхом оформлення протоколів зборів, яких не проводили, видання наказів, розпоряджень, що явно суперечать наявній практиці [7, с. 54].

Також у деяких випадках, щоб замаскувати сліди кримінального правопорушення, використовували наслідки бойових дій як формальне обґрунтування браку документів або неможливості перевірки фактичного виконання робіт.

Безумовною ознакою розкрадань бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування є наявність безпосереднього зв'язку між діями особи та її службовою діяльністю. У цьому аспекті слід зауважити, що будь-який службовий злочин є таким, оскільки вчинення протиправних дій службовою особою полегшується завдяки її посаді. Тому використання службового становища передбачає використання не тільки посадових повноважень, а й фактичних можливостей, які створюються завдяки авторитету посади, службових зв'язків, можливостей впливати на інших службовців [152, с. 22].

Отже, способи розкрадання бюджетних коштів в умовах воєнного стану пов'язані з використанням службового становища, специфіки правового режиму воєнного стану, спрощених процедур фінансування та закупівель, а також високим рівнем латентності таких дій. Своєчасне виявлення та аналіз цих виявів мають ключове значення для розроблення дієвих методик розслідування таких кримінальних правопорушень, ідентифікації причетних осіб і забезпечення відшкодування завданих державі збитків.

Саме зміст способу вчинення таких діянь у зв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики визначає вибір інструментів і засобів для реалізації протиправного діяння, формує типову слідову картину ситуації розкрадання, допомагає виявити наявність у правопорушника певних професійних знань і вмінь, а також дає змогу встановити причини й умови, які сприяли вчиненню протиправного діяння, через аналіз закономірностей кожного окремого випадку.

1.4. Інші елементи криміналістичної характеристики розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем (ч. 5 ст. 191 КК України) [97] є одним з найнебезпечніших порушень бюджетного законодавства. Розслідування цих протиправних дій створює значні складнощі для правоохоронних органів і спричиняє суперечливі рішення. Це пов'язано з особливостями об'єкта кримінального правопорушення, специфікою вчинення таких діянь, залученістю окремих суб'єктів, а також виявами активного опору під час розслідування.

У зв'язку із цим інформація про криміналістичні характеристики заволодіння або розкрадання бюджетних коштів посадовими особами органів місцевого самоврядування набуває критичного значення. Вона є важливою для правильного й

точного визначення завдань слідства, а також для формування ефективних методів збирання доказів.

Попри це, проблематика залишається недостатньо висвітленою, тому низка актуальних питань продовжує спричиняти дискусії та потребує поглибленого наукового аналізу. Однією з таких тем є дослідження предмета розкрадання бюджетних коштів у контексті його ролі як слідоутворювального об'єкта та джерела отримання фактичної інформації про подію кримінального правопорушення.

Специфіка предмета кримінальних правопорушень у сфері економіки пов'язана зі способом й обстановкою їх вчинення, криміналістично значущими ознаками особи злочинця, слідовою картиною. Саме такі особливості предмета мають важливе значення для методики розслідування.

Предмет кримінального правопорушення, стверджує В. М. Шевців, є категорією, властивою як для кримінально-правової, так і криміналістичної характеристики протиправного діяння. У першому випадку він є ознакою складу кримінального правопорушення, а в другому – елементом механізму його вчинення, якому властиві типові ознаки, що в сукупності визначають його специфіку. У першому випадку йдеться про важливість з'ясування предмета кримінального правопорушення для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння, у другому – для з'ясування всіх обставин, що підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження [231, с. 41]. Ознаки та властивості предмета посягання, акцентує А. П. Шеремет, мають значення для відшкодування матеріальних збитків, завданих посяганням, а його характеристика важлива для встановлення особи злочинця в разі: 1) коли викрадення предмета свідчить про знання його призначення й можливостей використання; 2) коли викрадення свідчить про знання злочинцем вартості чи особливих властивостей предмета посягання; 3) якщо вчинено заволодіння предметами з особливими властивостями; 4) коли за предметом посягання можна дійти висновку про специфічну мету заволодіння; 5) коли до предмета посягання має доступ певне обмежене коло осіб [239, с. 343].

На переконання деяких фахівців, предмет злочинного посягання не слід ототожнювати з об'єктом злочину, дослідження якого здійснюють різні галузі права. Криміналістику цікавить безпосередньо предмет обстановки, на який спрямовано кримінальне правопорушення, оскільки між предметом і злочинцем була взаємодія. Однак не будь-який предмет, що знаходиться у взаємодії із суб'єктом протиправного діяння, можна віднести до предмета посягання, а лише той, з яким пов'язано настання шкідливих наслідків. Кожен предмет злочинного посягання впливає на вибір способів вчинення та приховування крадіжок, місць їх вчинення, спосіб дій злочинців тощо. За характеристиками предмета цього виду злочинів можна оперативно організувати розшук викраденого, виявити шляхи його збуту [5, с. 52–53].

Контактна взаємодія правопорушника й об'єктів навколишнього світу спричиняє певні зміни в предметі, які локалізуються: 1) на місці злочинної події; 2) на предметі та його частинах; 3) у місцях подальшого його знаходження, приховування, реалізації; 4) на злочинцеві (його тілі, одязі тощо); 5) на знаряддях злочину, технічних засобах, що використовував злочинець [88, с. 56].

Криміналістична характеристика предмета розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану передбачає встановлення всіх його ознак й особливостей, що мають значення для виявлення, розкриття кримінального правопорушення та встановлення особи/осіб, що його вчинили. Особливості предмета розкрадання детермінують дії злочинців з підготовки, вчинення та приховування цього злочину, які своєю чергою пов'язані з утворенням певних слідів – джерел доказів (А. Ф. Волобуєв) [30, с. 43].

Стрижнем бюджетної сфери, стверджує Є. В. Чуйко, є діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що становлять бюджетну систему [229, с. 26]. Бюджетна система України ґрунтується на цільовому використанні бюджетних коштів: їх використовують лише на завдання, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями, тобто бюджетні кошти використовують їхні розпорядники й одержувачі для чітко визначеної мети,

на яку спрямовані бюджетні видатки. Бюджетний процес синтезує широке коло діяльності зі складання та виконання бюджету, під час якої вчиняють різноманітні суспільно небезпечні діяння [201, с. 99–100]. Правильною, на наше переконання, є позиція Р. Л. Степанюка, який визначив злочини в бюджетній сфері України як передбачені КК України суспільно небезпечні винні діяння, вчинені суб'єктами в галузі діяльності, пов'язаної з формуванням, розподілом і використанням бюджетних коштів, а також у зв'язку з розпорядженням іншим державним, комунальним майном [194, с. 26].

Відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу (БК) України, бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюють відповідно органи державної влади й органи місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [17]. Пункт 11 цієї статті регламентує: бюджетні кошти (кошти бюджету) – належні відповідно до законодавства надходження бюджету й витрати бюджету. До витрат бюджету належать видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів. Видатками бюджету є кошти, спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом.

До видатків бюджету не належать, окрім уже зазначених, повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їхнього бюджетного відшкодування [17]. Визначено поняття бюджетних коштів і в примітці до ст. 210 КК України: «До бюджетних коштів належать кошти, що включаються до державного бюджету і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування» [97].

Бюджетна система України, відповідно до ст. 5 БК України, складається з: державного бюджету й місцевих бюджетів: бюджету Автономної Республіки Крим; обласних бюджетів; районних бюджетів; бюджетів місцевого самоврядування. У Законі України від 21 травня 1997 року «Про місцеве самоврядування в Україні» також використано термін «бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет)», який слід тлумачити як план утворення та

використання фінансових ресурсів, потрібних для забезпечення функцій і повноважень місцевого самоврядування [161]. Бюджети в законодавстві розподілено на районний, обласний, поточний та бюджет розвитку [17].

Отже, бюджетні кошти – це фінансові ресурси, які накопичуються в державному й місцевих бюджетах, їх використовують для реалізації функцій держави й органів місцевого самоврядування. Їхньою характерною рисою є публічно-правова природа, адже вони формуються з податків, зборів, міжбюджетних трансфертів й інших джерел, спрямованих на задоволення суспільних потреб.

Кожна територіальна громада в нашій країні має власний місцевий бюджет, що є планом формування та використання фінансових ресурсів на рік, який вказує вектори надходжень і відповідно витрат [125, с. 211]. Бюджети місцевого самоврядування – це бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (зокрема районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад [187, с. 37]. Отже, місцевий бюджет – це фінансовий план громади, у якому встановлюють шляхи та джерела отримання і витрачання громадою коштів. Через місцеві бюджети щорічно перерозподіляють 7 % валового внутрішнього продукту країни, у місцевих бюджетах зосереджено близько 25 % ресурсів бюджетної системи, фінансують понад 40 % бюджетних видатків. Важлива роль місцевих бюджетів пов'язана з тим, що вони формують фінансову базу органів місцевого самоврядування, є найважливішим інструментом реалізації регіональної політики й бюджетного вирівнювання держави [16, с. 119].

Місцеві бюджети є значущою ланкою бюджетної системи України, вони найчисельніші. Саме з місцевих бюджетів здійснюють фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення та соціального захисту, медіа, фінансують різноманітні молодіжні програми, видатки з упорядкування населених пунктів. Місцеві бюджети здійснюють безпосередній вплив на задоволення різних потреб населення, стан і якість наданих суспільних послуг [15, с. 89].

Доходи місцевих бюджетів становлять основу фінансів місцевого самоврядування. За змістом доходи бюджетів місцевого самоврядування

формуються в процесі суспільного відтворення, їх мобілізують органи місцевого самоврядування як доходи відповідної адміністративно-територіальної одиниці. До доходів, що закріплені за бюджетами місцевого самоврядування та які враховують під час визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать:

- податок на доходи фізичних осіб;
- половина (50 %) збору за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування, яку зараховують до міських бюджетів міст Києва та Севастополя;
- половина (50 %) збору за спеціальне використання води (крім збору за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення), яку зараховують до міських бюджетів міст Києва та Севастополя користувачі води за місцем її забору;
- половина (50 %) плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім плати за користування надрами в межах континентального шельфу й виняткової (морської) економічної зони), яку зараховують до міських бюджетів міст Києва та Севастополя;
- плата за використання інших природних ресурсів, яку зараховують до міських бюджетів міст Києва та Севастополя;
- плата за ліцензії на певні види господарської діяльності й сертифікати, що видають виконавчі органи відповідних місцевих рад;
- плата за ліцензії та сертифікати, що зараховують до міських бюджетів міст Києва та Севастополя ліцензіати, які здійснюють діяльність на території міст Києва та Севастополя;
- плата за ліцензії на виробництво спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, яку зараховують до міських бюджетів міст Києва та Севастополя ліцензіати, що здійснюють діяльність на території міст Києва і Севастополя;

– плата за ліцензії на право експорту, імпорту й гуртової торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, спиртом етиловим ректифікованим виноградним, спиртом етиловим ректифікованим плодовим, спиртом-сирцем виноградним, спиртом-сирцем плодовим, яку зараховують до міських бюджетів міст Києва та Севастополя ліцензіати, що здійснюють діяльність на території міст Києва і Севастополя;

– плата за ліцензії на право експорту, імпорту алкогольних напоїв і тютюнових виробів, яку зараховують до міських бюджетів міст Києва та Севастополя ліцензіати, які здійснюють діяльність на території міст Києва і Севастополя;

– плата за державну реєстрацію (крім реєстраційного збору за проведення державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців), яку зараховують до міських бюджетів міст Києва та Севастополя;

– реєстраційний збір за проведення державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців, що справляють виконавчі органи відповідних місцевих рад;

– плата за ліцензії на право гуртової торгівлі алкогольними напоями й тютюновими виробами, яку зараховують до міських бюджетів міст Києва і Севастополя ліцензіати, що здійснюють діяльність на території міст Києва та Севастополя;

– плата за ліцензії на право роздрібної торгівлі алкогольними напоями й тютюновими виробами, яку зараховують до міських бюджетів міст Києва і Севастополя ліцензіати, що здійснюють діяльність на території міст Києва та Севастополя;

– державне мито в частині, що належить відповідним бюджетам [16, с. 57].

Бюджетними коштами, зазначає О. О. Константинов, слід вважати: податкові доходи, що надійшли до відповідних бюджетів; інші обов'язкові платежі, що надійшли до відповідних бюджетів; доходи від використання майна, яке знаходиться в державній власності після сплати податків, передбачених законодавством; доходи від платних послуг, що надають бюджетні установи, після

сплати податків (зборів), передбачених законодавством; кошти, отримані внаслідок застосування заходів цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності, зокрема штрафи, конфіскації, компенсації тощо; частина прибутку унітарних державних і муніципальних підприємств; доходи від зовнішньоекономічної діяльності [79, с. 66].

Бюджетні кошти (як предмет кримінального правопорушення), стверджують В. В. Дараган, В. В. Єфімов, С. В. Северин, А. Г. Шиян, наділені такими обов'язковими ознаками: а) входження до бюджету (певного рівня). Кошти набувають такої ознаки після прийняття нормативного акта (що регулює їх обіг) – Закону «Про державний бюджет України» на певний рік, рішення місцевої влади про місцевий бюджет, кошторису доходів і видатків тощо; б) визначення джерел одержання та напрямів витрачання регулюються одним або кількома з чинних документів нормативно-правового або планового характеру (БК України; підзаконні акти вищих органів влади; рішення про місцевий бюджет; розписи бюджетів; плани асигнувань; кошториси доходів і видатків; документи, згідно з якими виділено кошти з бюджету або бюджетної установи іншим установам, підприємствам, організаціям; плани використання бюджетних коштів тощо) [149, с. 6].

Н. О. Гуторова, аналізуючи кримінально-правові ознаки бюджетних коштів як предметів кримінальних правопорушень, виокремлює: 1) соціальну ознаку бюджетних коштів як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, яка полягає в тому, що вони є складовою їх об'єкта – суспільних відносин, що виникають у процесі розподілу, перерозподілу й використання бюджетних коштів, збігаються і з предметами цих відносин, і з предметами злочинного впливу; 2) фізичну ознаку, яка акцентує, що ними є не будь-які речі матеріального світу, а лише грошові кошти; 3) юридичну ознаку, яка засвідчує, що предмети цих злочинів визначені як обов'язкова ознака складу злочину в диспозиції ст. 210 КК України й можуть мати правову регламентацію в нормативно-правових актах, що регулюють розподіл, перерозподіл і використання бюджетних коштів [43, с. 104–105].

Т. О. Скакун, здійснюючи криміналістичний аналіз економічних кримінальних правопорушень, виокремлює чотири загальні технології вчинення економічних протиправних діянь у цій сфері: 1) кримінальні правопорушення, пов'язані із шахрайським заволодінням бюджетними коштами; 2) кримінальні правопорушення, пов'язані із заволодінням бюджетними коштами службовими особами бюджетних установ під час розпорядження ввіреним майном у межах здійснення поточної господарської та управлінської діяльності; 3) кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням службовими особами хабарів, укладанням і невиконанням контрактів, під час здійснення державних закупівель; 4) кримінальні правопорушення, пов'язані зі зловживанням службовим становищем або перевищенням службових повноважень у процесі одержання чи розпорядження бюджетними коштами [188].

В. А. Лирик бюджетні кошти як предмет посягання з позицій криміналістичної науки поділяє на дві групи: 1) кошти, які вже надійшли до відповідного бюджету (наявні); 2) кошти, які заплановані в бюджеті, але ще не отримані (планові) [111, с. 99–100].

С. М. Остафійчук класифікує бюджетні кошти як предмет злочинних посягань за такими критеріями: 1) за формою існування: а) готівкові (грошові кошти в касі); безготівкові (грошові кошти на рахунках в банках й електронні гроші). Такий самий розподіл запропоновано і за місцем зберігання; 2) за видом валюти: а) грошові кошти в національній валюті; б) грошові кошти в іноземній валюті [141, с. 261–262]. Зауважимо, що безготівковими бюджетними коштами є облікові записи грошових одиниць, що знаходяться на банківських рахунках чи рахунках Держказначейства та закріплюються в документальній формі, які під час перерахунку (трансформування) є еквівалентом готівкових бюджетних коштів [21, с. 64]. Зокрема, під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, предметом злочинного посягання є бюджетні кошти в безготівковій формі, для заволодіння якими потрібен банківський розрахунковий механізм. Це обумовлює в механізмі вчинення кримінального правопорушення використання банківських рахунків підприємств (учасників

торгів) і складання низки певних документів, що детермінує і способи підготовки та вчинення злочинів, і відображення цих злочинів у навколишньому середовищі [21, с. 65].

З огляду на викладене, бюджетні кошти як предмет кримінально протиправного посягання у формі розкрадання, що здійснюють службові особи органів місцевого самоврядування, характеризуються сукупністю таких визначальних ознак:

- наявність бюджетно-правового статусу – відповідні грошові ресурси мають бути сформовані та закріплені в бюджеті місцевого рівня, тобто відображені у фінансовому плані територіальної громади, передбачені бюджетними програмами й віднесені до конкретних напрямів надходжень або видатків;

- досягнення встановленого законодавством розміру шкоди або вартості предмета кримінального правопорушення, що має значення для правової кваліфікації діяння відповідно до положень КК України. З огляду на те, що такі правопорушення пов'язані з використанням фінансових ресурсів публічного сектору, вони здебільшого спричиняють істотні матеріальні збитки й негативно позначаються на функціонуванні бюджетної системи;

- нормативна визначеність походження та цільового призначення коштів, що передбачає закріплення порядку їх формування, розподілу та використання в положеннях бюджетного законодавства, актах органів державної влади та місцевого самоврядування, рішеннях про затвердження місцевих бюджетів, кошторисах, планах використання бюджетних ресурсів й інших фінансово-розпорядчих документах.

Отже, бюджетними коштами як предметом розкрадання, що вчиняють службові особи органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, є передбачені бюджетним законодавством грошові ресурси територіальних громад у готівковій чи безготівковій формах, які акумулюються в місцевих бюджетах, мають цільове призначення, їх використовують для забезпечення реалізації завдань, функцій і повноважень органів місцевого самоврядування в умовах особливого правового режиму.

У структурі предмета розкрадання бюджетних коштів, які здійснюють службові особи органів місцевого самоврядування, слід розрізняти безпосередньо бюджетні ресурси й матеріальні цінності, придбані завдяки цим коштам. Об'єктом злочину можуть бути як грошові кошти на рахунках органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств, установ та організацій, так і товари, роботи чи послуги, що фінансують з місцевих бюджетів.

В умовах воєнного стану предмет злочинних посягань набуває додаткових специфічних рис. Це зумовлено значним зростанням обсягу бюджетних витрат, спрямованих на підтримку обороноздатності держави, забезпечення функціонування територіальних громад, ліквідацію наслідків бойових дій і відновлення зруйнованої інфраструктури. Це суттєво збільшує кількість бюджетних ресурсів, які можуть опинитися в зоні ризику незаконного присвоєння.

Основними об'єктами розкрадань у цей період є кошти, виділені на будівництво й облаштування захисних споруд цивільного захисту, відновлення укриттів, ремонт житлових будинків і критичної інфраструктури, закупівлю спеціалізованої техніки, генераторів, пального, засобів комунікації, медичного обладнання та інших необхідних для підтримки життєзабезпечення матеріалів.

Окрему категорію становлять бюджетні кошти, спрямовані на соціальну підтримку населення під час війни. Сюди належать видатки на допомогу внутрішньо переміщеним особам, компенсацію за пошкоджене чи знищене майно, фінансування соціальних ініціатив, підтримку вразливих верств населення та виконання гуманітарних програм.

Практика демонструє, що часто предметом розкрадань стають кошти, призначені для проведення аварійно-відновлювальних робіт після ракетних обстрілів, будівництва фортифікаційних споруд, ремонту об'єктів комунальної власності та закупівлі обладнання для закладів освіти, охорони здоров'я та житлово-комунальної сфери. Особливість цих коштів полягає в тому, що вони потребують оперативного освоєння, що іноді супроводжується послабленням контролю за їх використанням, створюючи умови для незаконного привласнення.

Інформативним і доволі складним у криміналістичному значенні є такий елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності, зокрема розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, як *обстановка їх вчинення*. Вона нерозривно пов'язана з місцем вчинення кримінального правопорушення, її розглядають як частину матеріального середовища, що охоплює, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні стосунки між ними. Обстановка як сукупність матеріальних об'єктів на місці злочину відображає механізм злочинної події, особливості дій злочинця та інших учасників [89, с. 277]. Обстановка вчинення злочину безпосередньо визначає вибір і корегує спосіб учинення діяння, впливає на його механізм. У ній виявляються окремі важливі особистісні риси злочинця, який формує (частково або цілком) обстановку і пристосовується до неї [91, с. 412–413]. Обстановка вчинення злочину, зазначає О. В. Сіренко, впливає на відображення злочинної діяльності шляхом утворення відповідної слідової картини та злочинного результату. Для розкриття та розслідування злочину мають значення не лише безпосередньо обстановка його вчинення, а й обстановка до і після таких дій. Варіативність сфери життєдіяльності людини, у якій вчиняють злочин, визначає процес пізнання механізму його підготовки, учинення та приховування [186]. Знання обстановки кримінального правопорушення, стверджує В. В. Тищенко, дає змогу слідчому будувати версії щодо злочинця, завдань і мотивів [204, с. 69–70].

Обстановка злочинів у сфері службової діяльності – це динамічна система взаємопов'язаних обставин, що характеризують сферу службової діяльності, місце, час й умови вчинення злочинів цієї категорії [170]. Зазначений елемент охоплює характеристики бюджетної сфери як галузі та місця діяльності, а також місця, часу й умов. На переконання С. В. Князева, обстановка злочину охоплює криміналістичні ознаки, формується під впливом суперечливих і нерозвинутих положень галузевого й іншого міжгалузевого законодавства; податкового навантаження; безконтрольності й цілковитої розбалансованості в кредитно-фінансовій сфері; правового нігілізму населення, працівників органів

державної влади й органів місцевого самоврядування; недостатньо ефективної діяльності правоохоронних і контролюючих органів; високого рівня корумпованості державних службовців тощо [69, с. 365–366].

Особливості обстановки службових злочинів обумовлені специфікою сфери, у якій їх вчиняли, тобто умовами здійснення владних повноважень. До них належать встановлений нормативно-правовими актами й реально наявний порядок здійснення співробітниками своїх службових повноважень [7, с. 105].

Ураховуючи зазначений критерій, можна констатувати, що розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування здійснювали в таких сферах: 1) у сфері соціально-економічного та культурного розвитку, планування та обліку (16 %); 2) у галузі бюджету, фінансів і цін (22 %); 3) у галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту, зв'язку (14 %); 4) у галузі будівництва (16 %); 5) у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури та спорту, утвердження української національної та громадянської ідентичності (7 %); 6) у сфері регулювання земельних відносин (9 %); 7) у галузі зовнішньоекономічної діяльності (4 %); 8) інших галузях (12 %).

За статистичними даними Офісу Генерального прокурора, досліджувану категорію кримінальних правопорушень найчастіше вчиняють у таких регіонах: м. Київ (18 %), Київська (12 %), Харківська (10 %), Дніпропетровська (8 %), Одеська (6 %), Львівська (4 %), Вінницька (4 %), Закарпатська (3 %) та інші області (35 %) [160].

В узагальненому вигляді перелік об'єктів, які зберігають інформацію про подію кримінального правопорушення в бюджетній сфері, умовно передбачає п'ять груп: 1) документи (фінансово-кредитні, податкового й бухгалтерського обліку, господарські, реєстраційні тощо); 2) інші предмети (кошти, печатки, штампи, зразки бланків тощо); 3) приміщення (складські, офісні, житлові тощо); 4) електронні носії інформації (системні блоки комп'ютерів, жорсткі та гнучкі магнітні диски, лазерні диски тощо); 5) показання (ідеальні сліди). Водночас перелік конкретних об'єктів слідоутворення, залежно від виду кримінального

правопорушення, обстановки та способів вчинення, а також характеристик особи злочинця, може суттєво відрізнятися – звужуватися або доповнюватися [226, с. 144–145].

Місцем вчинення службовими особами суспільно небезпечних діянь здебільшого є місця служби або виконання службовою особою її службових повноважень [129, с. 189]. Загалом це засвідчують і результати нашого дослідження судових вироків, згідно з яким типовим місцем розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування є місця роботи службових осіб, які його вчиняють, – обласні, районні, міські, сільські (селищні) ради (84 %). Крім того, більшість злочинних діянь вчиняють у робочий час органу місцевого самоврядування.

Загалом у межах розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень, з огляду на виокремлені в попередньому підрозділі способи протиправних дій, необхідно враховувати: місце, де відбувалися підготовчі дії до кримінального правопорушення; місце безпосереднього вчинення кримінального правопорушення; місце, де залишено сліди злочинного посягання; місце приховування слідів кримінального правопорушення, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання. Ознаки місця кримінального правопорушення зумовлені видом посягання та його способом [121, с. 53].

В умовах дії правового режиму воєнного стану обстановка вчинення розкрадань бюджетних коштів набуває специфічних характеристик, що зумовлені впровадженням особливого правового режиму. Це охоплює підвищену оперативність у прийнятті управлінських рішень, спрощення окремих фінансових і закупівельних процедур, а також перенаправлення бюджетних коштів на завдання оборони, відновлення інфраструктури й забезпечення життєдіяльності громад. Водночас така ситуація супроводжується розширенням дискретних повноважень службових осіб, скороченням стандартних механізмів контролю, ускладненням ефективного фінансового нагляду. Це істотно підвищує ризики як привласнення, так і приховання розкрадань бюджетних ресурсів.

Висновки до розділу 1

На підставі здійсненого наукового огляду стану дослідження проблем методики розслідування визначеної тематики кримінальних правопорушень констатовано, що в більшості наукових розвідок увагу зосереджено на загальнотеоретичних питаннях розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Питання розслідування розкрадання бюджетних коштів, вчинених службовими особами органів місцевого самоврядування, залишаються недостатньо дослідженими.

Структурними елементами криміналістичної характеристики розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування визначено: 1) особливості особистості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 2) особливості способів приготування, учинення та приховування кримінальних правопорушень; 3) місце й обстановку кримінального правопорушення; 4) особливості предмета злочинного посягання; 5) характеристику типових ситуацій зазначеного виду кримінальних правопорушень.

Відомості про службову особу, яка вчиняє розкрадання бюджетних коштів, як елемент криміналістичної характеристики досліджуваного кримінального правопорушення мають основоположне значення, оскільки допомагають слідчому правильно обрати організаційні форми й тактичні прийоми збирання доказів на різних етапах розслідування.

Службова особа органу місцевого самоврядування, яка здійснює розкрадання бюджетних коштів під час воєнного стану, вирізняється наявністю спеціального службового статусу, доступом до фінансових ресурсів бюджету, глибокими професійними знаннями у сфері бюджетних відносин, а також здатністю використовувати особливості правового режиму воєнного стану для втілення злочинних намірів.

Способи розкрадання бюджетних коштів класифіковано залежно від різних критеріїв: 1) структури; 2) масштабності; 3) сфери діяльності. У більшості випадків розкраданню бюджетних коштів передують ретельна попередня підготовка до вчинення протиправного діяння, а також дії з приховування злочинного посягання.

Бюджетні кошти як предмет розкрадання службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану є сукупністю фінансових ресурсів місцевих бюджетів й інших публічних фондів. Ці ресурси спрямовані на забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування, реалізацію програм соціального захисту населення, відновлення інфраструктури територій та підтримання життєздатності громад у контексті збройної агресії проти України.

Особливості обстановки розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану обумовлені специфікою сфери, у якій їх вчиняли в період збройної агресії, тобто умовами здійснення владних повноважень, до яких належать встановлений нормативно-правовими актами й реально наявний порядок здійснення співробітниками своїх службових повноважень.

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Обставини, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

В широкому значенні обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, перелічено в ст. 91 КПК України. Коло обставин, які необхідно встановити в конкретному кримінальному правопорушенні, зумовлене особливостями відповідної статті Особливої частини КК (індивідуалізація предмета доказування).

Предмет доказування в кримінальному провадженні, а також зміст обставин, що підлягають встановленню в кримінальних провадженнях, постійно були предметом досліджень науковців-криміналістів: Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. В. Вапнярчука, В. І. Галагана, Л. Я. Драпкіна, В. С. Зеленецького, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, Г. А. Матусовського, М. М. Михеєнка, М. В. Салтевського, С. М. Стахівського, В. Ю. Шепітька та ін.

Слід зауважити, що зміст дефініції «обставини, які підлягають встановленню» є відмінним від змісту юридичної конструкції «предмет доказування», у криміналістичній науці його окреслено сукупністю тих обставин, з'ясування яких визначене нормами кримінального права, кримінального процесу й матеріалами конкретного кримінального провадження [7, с. 104]. Тобто це значно ширше поняття. Обставини, що підлягають встановленню, вважає І. В. Загородній, під час розроблення окремої криміналістичної методики необхідно визначати у вигляді систематизованого, максимально детального переліку, що відображає специфічні особливості розслідування відповідної

категорії кримінальних правопорушень [58, с. 103–105]. Правильне визначення обсягу таких обставин у кожному конкретному кримінальному провадженні, стверджує А. Р. Антошак, забезпечить повноту, цілеспрямованість й об'єктивність дослідження події злочину [6, с. 96]. Отже, навмисне розширення предмета доказування може спричинити невинуватене затягування під час досудового розслідування й судового розгляду кримінального провадження [6, с. 96]. Видаються слушними міркування В. А. Журавля щодо того, що «предмет доказування, наповнюючись змістом конкретної кримінально-правової норми, трансформується в обставини, що підлягають з'ясуванню, тобто в таку структуру, яка відображується в окремій криміналістичній методиці, утворює систему правових цілей і стратегічних завдань розслідування» [57, с. 18]. Водночас, окрім предмета доказування, наявні й інші фактори для визначення обставин, що підлягають встановленню під час розслідування певного виду протиправних діянь, щодо яких формується криміналістична методика. Тому аргументованою є позиція вченого, що «формування обставин, що підлягають встановленню, зумовлено трьома чинниками: предметом доказування (ст. 91 КПК України) [98], кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками певного різновиду злочинного прояву» [57, с. 12–13]. Аналогічну думку обстоює й А. Р. Антошак, акцентуючи на вагомому значенні цих обставин для криміналістичної методики розслідування [6, с. 95–96].

Невстановлення або неповне встановлення будь-якої з обставин, що входить до предмета доказування, слушно вважає О. О. Левендаренко, – тягне прийняття незаконного та необґрунтованого рішення в кримінальному провадженні. У законодавчій схемі, викладеній в положеннях ст. 91 КПК України, предмет доказування є загальним для всіх категорій кримінальних проваджень. Обставини, що належать до предмета доказування, конкретизуються та індивідуалізуються стосовно окремих категорій кримінального провадження, однак це відбувається в межах загального, родового предмета доказування і не свідчить про його зміну [110, с. 62]. Відповідні обставини можуть бути найрізноманітнішими, однак усі вони набувають однакової природи – стають доказовими фактами, які необхідні

для встановлення юридично значущих обставин. Будь-який доказовий факт має бути встановлений точно та безперечно, а це можливо лише за умови віднесення його до предмета доказування у справі [110, с. 66–67].

Обставини, які підлягають встановленню (належать до складу предмета доказування) у кримінальному провадженні, зауважила О. В. Пчеліна, доцільно виокремлювати як тактичні завдання розслідування, що формулюють з огляду на специфіку предмета доказування в кримінальних справах (провадженнях) і визначають основні напрями розслідування» [170, с. 48]. У межах кримінального провадження, акцентує дослідниця, доказування низки обставин у своїй сукупності надає можливість: 1) встановити наявність кримінального караного суспільно небезпечного діяння; 2) визначити наявність в ознаках вчиненого діяння складу кримінального правопорушення; 3) забезпечити відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням, й інших витрат, які пов'язані з провадженням досудового розслідування; 4) обрати вид і міру покарання; поновити порушення права постраждалих осіб; 5) попередити вчинення інших кримінальних правопорушень [168, с. 187].

Загалом у практиці розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень, склалася така система основних обставин, що підлягають встановленню:

- службовий статус особи, підозрюваної у вчиненні діяння, чи є вона службовою особою або чи виконувала вона функції, пов'язані з обслуговуванням, матеріальною відповідальністю, документообігом тощо;
- коло та зміст службових прав й обов'язків особи, яка обіймає цю посаду (службових повноважень);
- характер, умови й особливості роботи підприємства, установи або організації, де вчинено злочин;
- час і місце вчинення злочину;
- фактичні дії, виконувані цією службовою особою;
- зв'язок дій службової особи з використанням службового становища всупереч інтересам служби;

- причиновий зв'язок між діями та шкідливими наслідками, що наступили;
- факти заподіяння шкоди діями службової особи;
- розмір шкоди, заподіяної злочинними діями службової особи (істотна шкода, тяжкі наслідки);
- форма вини, мотиви й мета злочину;
- факти і частота злочинів, учинених з використанням службовою особою своїх повноважень (епізодичність, систематичність);
- зв'язок з іншими злочинами (проти власності, у сфері господарської діяльності, правосуддя тощо) або корупційними діями, або іншими правопорушеннями, пов'язаними з корупцією;
- обставини, що обтяжують або пом'якшують провину службової особи, або звільняють її від кримінальної відповідальності, або є підстави для притягнення до адміністративної відповідальності;
- відомості про особу підозрюваного (обвинуваченого) [7, с. 104].

Типовими обставинами, які підлягають з'ясуванню під час розслідування розкрадань, В. Ю. Шепітько визначає: 1) чи вчинено вилучення чужого майна; чи встановлено нестачу або надлишки товарно-матеріальних цінностей; 2) яка форма розкрадання обрана правопорушником (привласнення, розтрата, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем); 3) який спосіб розкрадання було застосовано; чи використовували і які саме підготовчі дії та дії щодо приховування кримінального правопорушення; 4) що було предметом протиправного посягання (грошові кошти, цінні папери, готова продукція, сировина); учинено розкрадання оприбуткованого чи неоприбуткованого майна; 5) хто є розкрадачем; яке коло осіб, що беруть участь у розкраданнях; як розподіляли функції серед учасників розкрадання; чи вчинено розкрадання організованою групою; 6) яка тривалість протиправної діяльності; чи вчинено розкрадання повторно; який загальний часовий період розкрадання, час вчинення окремих епізодів протиправної діяльності; 7) де було вчинено різні епізоди розкрадань; яка поширеність розкрадання; 8) які розміри викраденого та заподіяного збитку; 9) чи наявний зв'язок розкрадання з іншими кримінальними правопорушеннями

(даванням неправомірної вигоди, зловживанням службовим становищем, ухиленням від сплати податків тощо); 10) чи був зв'язок розкрадачів з корумпованими особами контролюючих і правоохоронних органів; 11) як чинники обстановки кримінального правопорушення вплинули на вчинення розкрадання; 12) які причини й умови, що сприяли вчиненню розкрадань [89, с. 328].

Розробники методичних рекомендацій (В. В. Юсупов, А. О. Антошук, В. В. Бурлака) «Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану» стверджують, що на початковому етапі досудового розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, підлягають вирішенню такі загальні питання:

- 1) якими є джерела відомостей про факти розкрадань, їх надійність, наявність формальних реквізитів, що дають змогу перевірити їх достовірність;
- 2) який зміст відомостей, що вказують на факт розкрадання;
- 3) чи можна використовувати ці матеріали під час розслідування (вирішення питання щодо їх належності й допустимості);
- 4) до якого періоду належать отримані відомості;
- 5) про які факти розкрадання йдеться;
- 6) чи є вказівка на конкретних розкрадачів, їх зв'язки, спосіб розкрадання, суму, реалізацію викраденого;
- 7) чи є в наданих відомостях суперечності, у чому вони полягають, як можуть бути усунені;
- 8) чи потрібно проводити попередню перевірку фактів;
- 9) з чого почати розслідування [175, с. 39–40].

А. Р. Антошак обставини, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні, пов'язаному з привласненням, заволодінням чи розтратою майна, вчинені службовою особою з використанням матеріального становища, об'єднав у такі блоки: 1) обставини, що стосуються події кримінального правопорушення (відомості про час, місце, спосіб, знаряддя (засоби), сліди, предмет злочинного посягання; 2) обставини, що стосуються особи потерпілого та злочинця;

3) причинові обставини: а) наявність причинового зв'язку між діями винних осіб та їх наслідками; б) виявлення причин й умов, які сприяли вчиненню злочину, і заходи, яких необхідно вжити для їх усунення; в) відомості про наявність зв'язку «потерпілий – злочинець»; г) чи є причиновий зв'язок; 4) решта обставин (вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; кваліфікуючі ознаки щодо розміру шкоди, завданої злочином; щодо ознак злочину досліджуваної категорії: вчинення у великих розмірах й особливо великих розмірах; обставини, що обтяжують чи пом'якшують; обставини, що виключають кримінальну відповідальність, чи є підстава для закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України); обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, а також обставини, що виключають факт вчинення підозрюваною особою іншого злочину [6, с. 97].

Л. І. Криушенко систематизував обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами в банківській сфері, на обставини, які зумовлені криміналістичною характеристикою злочину й відіграють важливу роль у відтворенні картини події злочину, розшуку особи, виявленні слідів злочину; обставини, що зумовлені ознаками кримінально-правової характеристики певного виду, групи злочинів або конкретного складу злочину; обставини, що виходять за межі зазначених пунктів, проте факт їх встановлення має юридичне значення для встановлення інших [101, с. 95].

В. В. Дерновий під час з'ясування обставин, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, узагальнив, що до них належать: 1) передбачені ст. 91 КПК України; 2) встановлені диспозицією ст. 191 КК України; 3) які не належать до предмета доказування, але мають важливе значення для розгляду справи по суті; 4) обставини, що пом'якшують й обтяжують покарання (ст. 66, 67 КК України); 5) обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України); 6) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ст. 285–288 КПК України, розділи IX і XII КК України) [48, с. 141–142].

За дослідженням, проведеним К. М. Бруссом, загальними завданнями розслідування в кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва є такі:

- встановлення події розкрадання (ознак злочину в діянні, елементів складу злочину, часу, місця та інших обставин учинення кримінального правопорушення);
- встановлення способу учинення розкрадання (характеру дій щодо підготовки, вчинення та приховування злочину, використаних знарядь і засобів) та предмета злочинного посягання (будівельні матеріали, обладнання, кошти в готівковій чи безготівковій формах);
- виявлення та викриття осіб, які вчинили розкрадання (встановлення кола причетних до злочину осіб, особи злочинця, функцій службової особи будівельної організації, його обов'язків; ступеня винуватості кожного співучасника, їх мотивів, ролі у вчиненні злочину; обставин, що впливають на ступінь і характер відповідальності підозрюваного);
- вивчення системи організації будівельного виробництва (питань організації управління, системи здійснення закупівель, виконання будівельних робіт, порядку нарахування та виплати заробітної плати, документального й бухгалтерського обліку);
- визначення характеру та розміру шкоди, завданої злочином (з огляду на динаміку цін на проведення будівельно-монтажних робіт, індекс інфляції, будівельні норми й тарифи);
- виявлення та закріплення слідів злочину (дослідження різних категорій документів, огляд й обстеження місць проведення будівельних робіт, будівельних матеріалів та обладнання);
- встановлення зв'язків розкрадання з іншими правопорушеннями (всіма епізодами злочинної діяльності, ознаками споріднених і супутніх злочинів);
- виявлення причин й умов, які сприяли вчиненню розкрадань [13, с. 105].

Кримінальне правопорушення є центральним елементом предмета доказування, як це визначено в п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України [98]. Водночас органи

досудового розслідування часто постають перед проблемами щодо визначення кола питань, пов'язаних з доказуванням кримінального правопорушення, з огляду на норми КК України та КПК України, а також обставини конкретного кримінального правопорушення. Специфіка кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України [97], полягає в тому, що в диспозиції зазначеної статті описано не один склад злочину, як вимагає техніка конструювання норм кримінального закону, а принаймні два [96, с. 249]. І вони охоплені спільною метою. Проблемними питаннями доказування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування є, поряд з відокремленням від інших майнових злочинів (ст. 185, 186, 190, 192 КК України) [97] і пов'язаних із ним злочинів, які є складовими способу їх підготовки, учинення або приховування (ст. 209, 209-1, 222, 223-1, 223-2, 224, 358, 361, 361-2, 364–367 КК України) [97], а також окреслення кола питань, які мають вирішувати органи розслідування для встановлення злочинної події розкрадання бюджетних коштів.

Тож вважаємо, що першочергового значення серед аналізованих обставин має встановлення об'єктивної сторони вчиненого діяння, а саме: правових підстав виділення бюджетних коштів (рішення місцевої ради, бюджетні програми, договори підряду); їх цільового призначення та відповідності фактичного використання затвердженим кошторисам; способу заволодіння (привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем); механізму реалізації злочинного умислу (фіктивні господарські операції, завищення вартості робіт, внесення недостовірних відомостей до офіційних документів).

У будь-якому разі першочергово встановлюють факт кримінального правопорушення в бюджетній сфері, а саме здійснення принаймні одного з діянь, передбачених диспозицією відповідної статті Особливої частини КК України, яка відбувається в реальних місці й часі. Тому доказування цих елементів деталізує спосіб вчинення кримінального правопорушення, прив'язує його до активної реальності, підтверджує його наявність і надає можливість перевірити факт його вчинення, а також може мати значення для предметного захисту особи, кваліфікації способів вчинення протиправного діяння, встановлення кримінально

значущих ознак кримінального правопорушення, причиново-наслідкового зв'язку вчинених дій з характером і розміром шкідливих наслідків тощо [99, с. 268].

З цією метою підлягають розгляду такі категорії документів:

- установчі й організаційні документи, що визначають статус органу місцевого самоврядування, а також його реквізити;
- службові документи з інформацією про службовий статус, обсяг прав й обов'язків службових осіб, матеріально відповідальних та інших осіб;
- договірні документація, яка містить дані про зміст й обставини правочинів, реальних чи уявних, що були укладені в процесі злочинної діяльності;
- бухгалтерські облікові документи та звітність;
- платіжні інструменти, що відображають фінансово-розрахункові операції;
- планово-бюджетна документація з відомостями про обсяги та цільове призначення бюджетних коштів;
- нормативно-правові акти, які призводять до зменшення бюджетних доходів або невинновданого збільшення витрат усупереч вимогам закону;
- управлінські документи, які створюють під час розпорядження державним чи комунальним майном (накази, розпорядження, протоколи колегіальних органів тощо);
- документи, пов'язані з приватизацією;
- документи, які посвідчують особу [135, с. 96].

З огляду на конструкцію складу злочину, передбаченого ст. 191 КК України, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є прямий умисел і корисливий мотив. Тобто для доведення умислу необхідно встановити: усвідомлення особою факту протиправного використання бюджетних коштів; передбачення настання шкоди; бажання або свідоме допущення таких наслідків. Наші дослідження не суперечать результатам вивчених кримінальних проваджень В. В. Князева в тому, що близько третини підозрюваних у бюджетних злочинах визнають свою винуватість у вчинюваному [70, с. 292].

Інформація про особу, підозрювану в учиненні розкрадання бюджетних коштів, є важливою для визначення ключових даних, необхідних для забезпечення

правильної ідентифікації особи, яка вчинила правопорушення, і подальшого викриття її дій.

Вивчення обставин, що характеризують особу підозрюваного, може дати відповідь щодо можливості використання або застосування конкретною особою спеціальних засобів або характеризувати способи вчинення кримінального правопорушення й надати відповідь на запитання, чи могла ця особа учинити це протиправне діяння. З'ясування винуватості в учиненні злочину, форми вини та мотиву передбачає встановлення не тільки умислу або необережності, а й факту вчинення протиправного діяння конкретною особою, тобто необхідно встановити тотожність особи [62, с. 154].

До обставин, які необхідно довести стосовно особи, підозрюваної у вчиненні розкрадання бюджетних коштів, належать: інформація, що ідентифікує особу, підозрювану в учиненні протиправного діяння; здатність особи усвідомлювати свої дії (осудність); психологічне ставлення особи до вчиненого кримінального правопорушення; час і причини, які спонукали виникнення наміру на вчинення розкрадання; мотиви, що стали основою для вчинення цього кримінального правопорушення.

Судова практика керується тим, що факт порушення бюджетної дисципліни не свідчить автоматично про наявність складу кримінального правопорушення – необхідним є доведення спрямованості умислу на заволодіння коштами або зловживання службовим становищем. Наприклад, у справі № 752/20825/17 слідчий суддя Голосіївського районного суду міста Києва розглядав питання щодо доведення факту розтрати бюджетних грошових коштів шляхом зловживання своїм службовим становищем, вчиненого в особливо великих розмірах, з метою особистого збагачення, зокрема встановив обставини, що підтверджують корисливий умисел і причиновий зв'язок дій з матеріальною шкодою бюджету [210]. Водночас судова практика послідовно обстоює принцип, що кримінальна відповідальність настає лише під час доказування умислу та прямого заволодіння коштами, а не в разі формальних порушень процедур чи помилок у веденні бухгалтерії.

Визначаючи спосіб (технологію) виведення бюджетних коштів або їх нецільового використання як конкретне відображення одного з діянь, передбачених у диспозиції ст. КК України, вважає В. В. Князєв, необхідно з'ясувати: 1) частоту, періодичність здійснення кожної фінансової операції окремо й усіх у сукупності; 2) характер правочинів, які було укладено, де, коли, хто брав участь, які сторони й на яких умовах; 3) де, коли, ким і які конкретно фінансові операції було здійснено, які для цього застосовували банківські рахунки, чи було перерахування грошових коштів за кордон; 4) де, коли, у який спосіб і на яких умовах здійснювали передачу майна для легалізації; 5) порядок оформлення фінансових і будь-яких інших бюджетних операцій, як вони відображені в первісних облікових документах та документах бухгалтерського обліку; 6) сліди, що залишилися в документах щодо конкретних дій суб'єктів бюджетного процесу [70, с. 290].

Предметом посягання, про що неодноразово зазначено в попередніх підрозділах, є бюджетні кошти як публічні фінансові ресурси. У цьому контексті важливим є встановлення: їх належності до відповідного бюджету; розміру матеріальної шкоди; причинового зв'язку між діями службової особи та збитками.

У криміналістичному аспекті також необхідним є встановлення причин й умов, що сприяли вчиненню розкрадання бюджетних коштів, що є елементом профілактичної функції кримінального провадження. Зокрема, для цієї категорії кримінальних проваджень типовими є: формальний характер внутрішнього фінансового контролю (78 % опитаних працівників правоохоронних органів висвітлили таке бачення); відсутність ефективного аудиту (63 %); недосконалість процедур публічних закупівель (58 %); концентрація повноважень у межах однієї посадової особи (37 %).

Отже, обставини, які підлягають встановленню під час розслідування розкрадань бюджетних коштів, учинених службовими особами органів місцевого самоврядування, залежатимуть передусім від таких особливостей: 1) кримінально-правової кваліфікації вчиненого злочинного діяння; 2) технології (схеми) протиправної діяльності, застосованої на етапах підготовки,

безпосереднього вчинення та приховування злочину; 3) предмета злочину; 4) способу вчинення розкрадання. Процес доказування економічних злочинів, зауважує Т. О. Часова, також має певні особливості, зокрема: 1) порядок збору доказової інформації (тимчасовий доступ до речей і документів, який проводять тільки на підставі ухвали слідчого судді; проведення профільних експертиз – економічних, бухгалтерських тощо); 2) різновидом доказів є специфічний вид документів фінансово-господарської діяльності, які можуть бути знищені суб'єктом господарювання; 3) встановлення злочинного умислу особи; 4) відстеження реалізації грошових коштів (майновий характер злочину); 5) визначення повноважень службових осіб [222, с. 324–325].

Обов'язковими обставинами, які підлягають установленню в кримінальних провадженнях за фактами розкрадань бюджетних коштів службовими особами місцевого самоврядування, є: великий розмір (сума збитків у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення); особливо великий розмір (сума збитків у шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян); потерпілі (громадяни, організації та органи держави, правам і законним інтересам яких завдано шкоди).

Складність виявлення розкрадань бюджетних коштів у сфері місцевого самоврядування пов'язана зі складнощами ідентифікації ознак злочинних дій серед службових осіб. Саме тому задля підтвердження факту розкрадання необхідно провести низку процесуальних й оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення та порівняння елементів правочинів цивільного характеру, які пов'язані з впливом приватних інтересів на прийняття службовими особами рішень, і злочинного наміру. Особливості діяльності органів місцевого самоврядування визначають певний управлінський порядок осіб, уповноважених на виконання відповідних функцій. З огляду на це, розкрадачі, користуючись своїм службовим становищем, наділеними повноваженнями, доступом до відповідних ресурсів і професійними навичками, за певних умов обирають конкретні способи вчинення кримінального правопорушення.

Отже, ми пропонуємо опрацьовувати такі групи обставин, які слід встановлювати під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування: 1) обставини, що відображають протиправну діяльність (сукупність фактів (подія), пов'язаних із кримінальним правопорушенням); характеристики правопорушників; вид і масштаб заподіяної діянням шкоди); 2) інші важливі обставини, що відображають специфічні особливості цієї категорії кримінальних правопорушень.

Щодо обставин, які відображають протиправну діяльність, увагу органів досудового розслідування передусім слід зосереджувати на: організаційно-установчих документах органу місцевого самоврядування, їхніх реквізитах; службовій документації, що містить інформацію про службовий статус і коло прав й обов'язків службових, матеріально відповідальних, інших осіб; договірній документації, яка містить інформацію про сутність й обставини правочинів, які укладали (псевдоукладали) під час злочинної діяльності; документах бухгалтерського обліку та звітності; платіжних інструментах, які відображають розрахункові операції; планово-бюджетній документації, яка містить дані про обсяги, цільове спрямування бюджетних коштів; нормативно-правових актах, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону; управлінській документації, що складають у зв'язку з розпорядженням державним або комунальним майном (наказах, розпорядженнях, протоколах засідань колегіальних органів тощо); приватизаційних документах; документах, що посвідчують особу [135, с. 96].

На початковому етапі розслідування розкрадання бюджетних коштів, вчинених службовими особами органів місцевого самоврядування, підлягають встановленню такі обставини:

- 1) чи було вчинено розкрадання, якщо так, то час і місце його вчинення;
- 2) предмет і спосіб вчинення розкрадання;
- 3) особа, причетна до вчинення розкрадання;
- 4) характеристика особи, яку підозрюють у вчиненні протиправного діяння (чи вчиняла раніше схожі злочини);

- 5) вчинення кримінального правопорушення одноосібно чи в складі групи;
- 6) якщо злочин учинено в групі, який ступінь участі кожного з учасників;
- 7) характер і розмір шкоди;
- 8) які обставини сприяли вчиненню злочину.

Отже, система обставин, які підлягають встановленню під час розслідування фактів розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану має складну багаторівневу структуру. Вона охоплює такі аспекти: кримінально-правові характеристики складу кримінального правопорушення; кримінально-процесуальні елементи, що визначають предмет доказування; особливості криміналістичної характеристики, зокрема способу, механізму й умов учинення розкрадання бюджетних коштів; фінансово-економічні параметри, пов'язані з бюджетними правовідносинами. Водночас встановлення зазначених обставин гарантує не лише правильну кримінально-правову кваліфікацію діяння (зокрема, за ознаками злочинів, передбачених ст. 191, 364, 366 КК України), а й формує основу для відшкодування збитків, завданих територіальній громаді, а також для усунення причин та умов, які сприяли вчиненню правопорушення.

2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Методика розслідування будь-якого кримінального правопорушення передбачає вибір і певну приналежність слідчого до лінії поведінки на кожному етапі. Задля визначення правильного напрямку поводження слідчому необхідно проаналізувати й об'єктивно оцінити всі наявні обставини в кримінальному провадженні в конкретний момент, тобто слідчу ситуацію, що склалася, та окреслити коло першочергових завдань. Категорія слідчої ситуації є невіддільною

складовою процесуального забезпечення слідчої діяльності щодо розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Матеріали судової практики засвідчують, що досудове розслідування розкрадання бюджетних коштів здійснюють здебільшого в складних проблемних ситуаціях, яким притаманні інформаційна недостатність (дефіцит інформації про подію та (або) особу злочинця), протидія розслідуванню зі сторони зацікавлених осіб, брак інформації про свідків чи очевидців вчинення тощо. В умовах воєнного стану перелічені виклики стають ще серйознішими через зміну режиму роботи органів державної влади й місцевого самоврядування, переміщення окремих установ і підприємств, обмежений доступ до документів та джерел доказової інформації. Посилюється динаміка фінансових операцій, пов'язаних із забезпеченням оборонних потреб, відновленням інфраструктури та підтримкою життєдіяльності населення. У таких обставинах підвищується ризик латентності злочинів й ускладнюється встановлення осіб, причетних до їх вчинення, що суттєво ускладнює проведення досудового розслідування.

Слідча ситуація – це сукупність обставин, що сформувалися на певному етапі розслідування на підставі фактичних даних про подію злочину, яка обумовлює можливість органів досудового слідства реалізувати свої можливості щодо розкриття, розслідування та попередження злочину [114, с. 278].

Слідча ситуація формується насамперед під впливом конкретних вихідних даних про вчинене кримінальне правопорушення, які наявні в розпорядженні органів досудового розслідування та залежать від комплексу чинників: характеру протиправного діяння, місця, часу, способу його вчинення та приховання, джерел первинної інформації, особи злочинця, механізму утворення слідів, їх знищення, поведінки, психології потерпілого і свідків, дій злочинця після здійснення злочинного діяння та інших чинників. У кожній слідчій ситуації, доводить І. А. Ботнаренко, необхідно забезпечити пошук і збереження доказової інформації, яка стане підґрунтям розслідування кримінального провадження та доведення вини особи (осіб), яка(і) вчинила(и) злочин [12, с. 55].

Зважаючи на обмежений обсяг дослідження, ми не будемо поглиблено аналізувати поняття «слідча ситуація», лише висвітлимо узагальнення, здійснене В. Демидовою. На думку вченої, поняття «ситуація» дослідники тлумачать як комбінацію факторів, доказової та іншої інформації, якою володіють слідчі в певний момент розслідування або перед його початком [46, с. 302]. Це визначення ми оберемо за основу під час розгляду положень типових слідчих ситуації досліджуваного нами виду кримінальних правопорушень.

Науковці визначають їх основні методико-криміналістичні властивості, з огляду на які доцільно здійснювати їх аналіз, зокрема це: наявність криміналістично значущої інформації про подію на момент розслідування; характер джерел інформації; формування слідчих версій; обов'язкове виділення слідчих ситуацій на початку розслідування [203, с. 45].

Серед основних чинників, які формують слідчі ситуації саме на початковому етапі розслідування, слід виокремити: особливості вчиненого кримінального правопорушення (місце, час, спосіб, кількість співучасників, розмір незаконно відчужених коштів, негативні наслідки, які настали внаслідок вчинення кримінального правопорушення); джерела початкової інформації про кримінальне правопорушення (їх характер, повнота й достовірність відомостей, складність перевірки отриманої інформації тощо); результати початкового етапу розслідування (упевненість щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, характеристика зібраних доказів, наявність протидії розслідуванню) [177, с. 74].

До тактичних завдань початкового етапу розслідування злочинів у сфері службової діяльності О. В. Пчеліна відносить: установлення місця, часу й обстановки злочину; виявлення, фіксацію та вилучення слідів злочину, інших речових доказів; установлення, розшук і затримання злочинця; установлення розмірів заподіяної шкоди й пошук викраденого майна чи майна, на яке можна накласти арешт для забезпечення відшкодування завданих збитків; збирання достатньої доказової бази для повідомлення особі про підозру в учиненні злочину (злочинів); установлення можливих свідків тощо [170, с. 158].

На початковому етапі розслідування будь-якого кримінального правопорушення науковці-криміналісти виокремлюють такі найзагальніші типові слідчі ситуації: 1) наявні відомості про подію кримінального правопорушення та особу злочинця; 2) злочинця затримано одразу після вчинення кримінального правопорушення (або на місці його вчинення); 3) наявні відомості про подію кримінального правопорушення, однак особа, яка його вчинила, не відома; 4) наявні відомості про подію кримінального правопорушення, але механізм його вчинення та особа злочинця не відомі. Розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами місцевого самоврядування має специфічні особливості, зумовлені, зокрема, характером (предметом, способом) протиправного діяння, його наслідками, наявністю доказів. Крім того, досліджуване кримінальне правопорушення вчиняє спеціальний суб'єкт – службова особа органу місцевого самоврядування, тобто компетентна особа, яка наділена бюджетними повноваженнями. Реалізацію цих повноважень здійснюють у межах загальнодержавного бюджету, місцевого бюджету й бюджетів нижчого рівня [170, с. 159–160].

Під час планування та здійснення розслідування фактів незаконного заволодіння бюджетними коштами службовими особами органів місцевого самоврядування необхідно враховувати специфіку такого виду кримінальних правопорушень, оскільки саме вона визначає зміст і спрямованість основних тактичних завдань слідчого. Особливості таких правопорушень полягають у тому, що їх:

- реалізуються у сфері бюджетних відносин, яка має спеціальний порядок правового регулювання та контролю;
- предметом злочинного посягання є кошти місцевих бюджетів, що мають публічне призначення;
- вчиняє спеціальний суб'єкт – службова особа органу місцевого самоврядування, яка має відповідні владні, організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські повноваження щодо формування, розподілу або використання фінансових ресурсів;

– пов'язані з використанням службових можливостей, управлінських процедур і механізмів господарської діяльності для приховування протиправної поведінки або створення видимості її законності.

На початковій стадії розслідування характер процесуальних й організаційних дій слідчого залежить від обсягу та якості отриманої інформації про можливе кримінальне правопорушення. У межах доказування, відповідно до положень ст. 91 КПК України, необхідним є встановлення сукупності обставин, які мають значення для кримінального провадження, зокрема: факту незаконного заволодіння бюджетними ресурсами, способу, часу й місця вчинення діяння; особи, яка причетна до правопорушення, її вини, мотивів і мети; обставин, що впливають на правову оцінку та ступінь відповідальності; розміру завданих збитків; причин й умов, які створили можливість для реалізації злочинного умислу.

З огляду на положення криміналістичної теорії щодо значення слідчих ситуацій, на початковому етапі розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування можна виокремити такі найпоширеніші варіанти розвитку обстановки:

- факт можливого розкрадання підтверджується наявними матеріалами, а особа, яка його вчинила, вже встановлена;
- наявні відомості про незаконне використання або привласнення бюджетних коштів, однак інформації про конкретного правопорушника немає;
- наявні ознаки кримінально протиправного використання бюджетних ресурсів, особу винного не встановлено, проте слідство має певні відомості, які можуть сприяти її ідентифікації та подальшому притягненню до відповідальності.

О. В. Пчеліна типові криміналістичні ситуації розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності пропонує класифікувати за такими критеріями: 1) залежно від етапу розслідування кримінального правопорушення; 2) залежно від джерела надходження інформації про вчинення зазначених протиправних діянь; 3) залежно від повноти наявних відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення; 4) залежно від позиції учасників кримінального провадження [169, с. 157].

За першим критерієм вчена типові криміналістичні ситуації розподілила для етапу збору та перевірки первинної інформації про злочини у сфері службової діяльності початкового й наступного етапів. На її думку, урахуванню підлягає джерело отримання інформації про факт підготовки чи вчинення зазначеної категорії кримінальних правопорушень. За цим критерієм дослідниця виокремила такі типові слідчі ситуації етапу збору та перевірки первинної інформації про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності: а) працівники правоохоронних органів самостійно виявили ознаки таких діянь під час провадження оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування інших кримінальних правопорушень; б) кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності були виявлені контролюючими органами під час проведення відповідних контрольних заходів, про що останні повідомили правоохоронні органи; в) про злочинні вияви у сфері службової діяльності правоохоронні органи поінформували громадяни (заява про кримінальне правопорушення) або представники суб'єктів господарювання (повідомлення про кримінальне правопорушення); про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності правоохоронним органам стало відомо з повідомлення в медіа. Такі ситуації, зазначила вчена, можуть уточнювати залежно від обсягу вихідної інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення, коли є відомості про наслідки (недоотримання фінансових ресурсів, незаконні витрати, недостачі, отримання неправомірної вигоди тощо). Крім того, підсумувала О. В. Пчеліна, типові ситуації на цьому етапі розслідування залежать від поінформованості, обізнаності злочинця про факт виявлення його протиправних діянь та його поведінки (вживають заходів для перешкоджання здійсненню кримінального провадження) [169, с. 158].

Наведемо класифікацію типових слідчих ситуацій щодо корупційних кримінальних правопорушень, сформульовану В. Луциком [83, с. 34]:

1. Відомості про подію кримінального правопорушення, отримані за результатами перевірок чи ревізій. Ця слідча ситуація зумовлена наявністю в ч. 2 ст. 12 Закону України від 26 січня 1993 року «Про основні засади здійснення

державного фінансового контролю в Україні» [163] обов'язку працівників органу державного фінансового контролю у випадках виявлення зловживань і порушень законодавства передавати правоохоронним органам матеріали ревізій. Відповідно до зазначеного Закону України, одним із видів державного фінансового контролю є інспектування, яке здійснюють у формі ревізії, воно полягає в документальній та фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладають в акті (ст. 4 Закону України). Тобто кримінальне провадження відкрито на підставі офіційних матеріалів контролюючих суб'єктів (Державної контрольно-ревізійної служби, Державної аудиторської служби України та ін.).

2. Відомості про подію кримінального правопорушення отримані внаслідок заяви (повідомлення) особи. У разі отримання інформації про можливі факти привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи знаходилося в її віданні, слідчий/детектив мають право провести огляд місця події з метою виявлення слідів вчинення кримінального правопорушення. Необхідною умовою його проведення, відповідно до ст. 233 КПК України, є ухвала слідчого судді [83, с. 35].

Аналізуючи таку слідчу ситуацію, слід зазначити, що на початковій стадії розслідування фактів розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування зміст першочергових дій слідчого визначений характером інформації, яка надійшла до органів досудового розслідування та стала підставою для відкриття кримінального провадження.

Саме вихідна слідча ситуація формує основу для подальшої організації розслідування, оскільки дає змогу слідчому оцінити наявні відомості, визначити напрями перевірки отриманої інформації, розробити алгоритм першочергових процесуальних і тактичних заходів. До таких дій можуть належати аналіз первинних матеріалів, підготовка до проведення необхідних слідчих (розшукових)

дій, визначення кола можливих джерел доказової інформації та способів їх виявлення, фіксації і використання в процесі доказування.

3. Відомості про подію кримінального правопорушення містяться в матеріалах оперативно-розшукових заходів. У такому разі первинна інформація може міститися в повідомленнях конфіденційних джерел, результатах проведених заходів.

Така слідча ситуація є однією з найсприятливіших для здійснення досудового розслідування, оскільки матеріали, отримані органом розслідування, уже містять значний обсяг вихідних відомостей щодо обставин можливого кримінального правопорушення. Зокрема, у них може бути зазначено дані про особу заявника, конкретну службову особу, причетну до незаконного заволодіння бюджетними коштами, механізм реалізації протиправного умислу, а також характер і розмір завданих наслідків.

У цьому разі основним завданням слідчого є перевірка отриманої інформації, встановлення її достовірності й оцінювання наявності достатніх відомостей, які вказують на ознаки кримінального правопорушення. За умови підтвердження достатності таких даних слідчий здійснює реєстрацію кримінального провадження та переходить до проведення невідкладних першочергових слідчих (розшукових) дій, спрямованих на закріплення доказової інформації та забезпечення ефективності подальшого розслідування.

На підставі аналізу викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі В. В. Кікінчук виокремив і схарактеризував чотири типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування: 1) слідчий отримав матеріали досудового розслідування, які прокурор виділив в окреме провадження; 2) слідчий самостійно з відповідного джерела виявив ознаки вчинення цього кримінального правопорушення та вніс відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР); 3) кримінальне провадження розпочато на підставі подання заяви про вчинення кримінального правопорушення відповідним суб'єктом господарської діяльності чи повідомлення банківської установи; 4) кримінальне провадження

розпочав слідчий за результатами перевірки органами Державної фінансової інспекції України [67, с. 133–135].

Доволі конструктивно, на наш погляд, під час опрацювання методики розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства, виокремив типові слідчі ситуації Р. Л. Степанюк, а саме: 1) кримінальну справу (кримінальне провадження) порушено на основі інформації про кримінальне правопорушення, що містилася в матеріалах, зібраних оперативним підрозділом ДСБЕЗ, УБОЗ, СБУ (основні характеристики слідчої ситуації – значний обсяг інформації щодо обставин злочину в первинному матеріалі, який надходить до слідчого, а отже, є найсприятливішою для розслідування, оскільки в ньому здебільшого містяться відомості про особу (осіб), яка (які) є причетною (причетними) до злочину; 2) кримінальну справу (кримінальне провадження) порушено на основі інформації про злочин, що містилася в матеріалах ревізії (перевірки), проведеної контролюючим органом. Така ситуація характеризується наявністю певних прогалин у зібраних про злочин матеріалах, оскільки їх збирали без участі працівників правоохоронних органів. Фактично первинний матеріал складається лише з матеріалів ревізії (акт документальної ревізії чи довідка перевірки, пояснення керівника та головного бухгалтера, висновки ревізорів за цими поясненнями, інвентаризаційні описи тощо); 3) кримінальну справу (кримінальне провадження) порушено на основі інформації про злочин, одержаної прокурором під час перевірки законності виданих нормативно-правових або розпорядчих актів щодо бюджету. Така ситуація характерна для злочинів, передбачених ст. 211 КК України; 4) кримінальна справа порушена на основі інформації про злочин, пов'язаний з порушенням бюджетного законодавства, одержаної під час розслідування іншого злочину. Особливість такої ситуації, з одного боку, полягає в тому, що можна скористатися чинником раптовості, оскільки винні особи можуть не знати про факт виявлення злочину, а з іншого – інформація про обставини вчинення злочину є вкрай обмеженою, неповною [193, с. 81–88].

Окрім цих типових слідчих ситуацій, розгляду потребує випадок, коли відомості про можливе розкрадання бюджетних коштів отримано в процесі досудового розслідування іншого кримінального правопорушення. Особливість такої ситуації полягає в тому, що первинна інформація про протиправне заволодіння бюджетними ресурсами постає як результат проведення процесуальних або слідчих (розшукових) дій у межах іншого кримінального провадження.

За таких умов діяльність органу досудового розслідування має бути зосереджена на перевірці виявлених фактів, встановленні конкретних випадків незаконного використання чи привласнення бюджетних коштів, визначенні кола осіб, які можуть бути причетними до вчинення правопорушення, а також пошуку та фіксації відомостей від свідків, очевидців й інших осіб, які володіють інформацією щодо обставин кримінально протиправного діяння. Не можна оминати увагою ситуаційність групової злочинності досліджуваного кримінального правопорушення. У цьому аспекті на підставі комплексного вивчення ситуаційності в методиці розслідування службових злочинів О. В. Пчеліна зауважила, що «якщо злочини у сфері службової діяльності вчиняли групою осіб, то ситуації розслідування обумовлюються наявними відомостями про всіх учасників кримінального правопорушення: є відомості про вчинення злочину групою осіб, усі співучасники відомі; є відомості про вчинення злочину групою осіб, однак не всі співучасники встановлені» [169, с. 158].

Отже, зміст слідчих ситуацій, що формуються на початковому етапі розслідування розкрадань бюджетних коштів, вчинених службовими особами органів місцевого самоврядування, визначають сукупністю таких інформаційних компонентів: 1) первинними відомостями щодо події кримінального правопорушення та можливих причетних до його вчинення осіб; 2) іншими даними, які мають значення для встановлення обставин кримінального провадження та можуть бути використані в процесі доказування; 3) відомостями про джерела походження та способи отримання відповідної інформації.

Здійснений аналіз особливостей механізму розкрадання бюджетних коштів службовими особами місцевого самоврядування дає змогу виокремити найхарактерніші слідчі ситуації, притаманні початковій стадії розслідування. З огляду на специфіку цієї категорії кримінальних проваджень, їх доцільно класифікувати за такими напрямками:

1. Слідчі ситуації, що виникають під час перевірки заяв і повідомлень про можливе кримінальне правопорушення:

бракує відомостей, які дають змогу ідентифікувати особу, причетну до незаконного заволодіння бюджетними коштами;

наявна інформація не містить достатніх даних про факт вчинення кримінального правопорушення;

отримані матеріали містять конкретні відомості щодо особи, яка може бути причетною до розкрадання.

2. Слідчі ситуації, які виникають безпосередньо після початку досудового розслідування:

під час розслідування іншого кримінального правопорушення виявлено документи, предмети чи інші об'єкти, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, а також наявна попередня інформація щодо можливої причетної особи, однак немає повних відомості про механізм й обставини вчинення діяння;

встановлено особу ймовірного правопорушника, з'ясовано окремі елементи способу вчинення кримінального правопорушення, а також виявлено об'єкти або засоби, які мають доказове значення;

наявні дані про особу, яка могла вчинити кримінальне правопорушення, проте є суперечності щодо способу заволодіння коштами, предмета посягання та інших обставин події.

Узагальнюючи наявні підходи, на початковому етапі розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування можна виокремити три основні типові слідчі ситуації:

встановлено факт незаконного заволодіння бюджетними коштами, а особа, яка його вчинила, відома або є достатній обсяг інформації для її встановлення;

факт розкрадання бюджетних ресурсів підтверджено, однак особа правопорушника не встановлена, хоча наявні певні відомості, що можуть сприяти її розшуку й ідентифікації;

виявлено ознаки незаконного привласнення чи використання бюджетних коштів, проте немає жодних даних щодо особи, яка може бути причетною до вчинення кримінального правопорушення.

Кожна із зазначених слідчих ситуацій потребує застосування відповідного комплексу процесуальних і тактичних заходів, спрямованих на виконання завдань досудового розслідування, перевірку висунутих версій та формування оптимальної стратегії встановлення об'єктивних обставин кримінального правопорушення [41, с. 511–512].

Також слід зауважити, що в умовах воєнного стану зазначені слідчі ситуації стають складнішими через додаткові фактори, серед яких можна виокремити зміну режиму роботи органів місцевого самоврядування, переміщення установ, обмеження в доступі до архівної та бухгалтерської документації, а також підвищення інтенсивності фінансових потоків, спрямованих на оборонні, гуманітарні та відновлювальні потреби. Це створює нагальну потребу у швидшому реагуванні слідчих, зміцненні міжвідомчої співпраці й активному використанні сучасних інформаційно-аналітичних інструментів.

Залежно від зазначених типових слідчих ситуацій пропонуємо виокремити такі тактичні завдання, які повинен виконувати слідчий на початковому етапі розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: 1) встановлення та підтвердження факту вчинення розкрадання та інших пов'язаних із ним протиправних деліктів, з огляду на особливості їх функціонування в період збройної агресії; 2) виявлення, фіксація та вилучення важливих слідів кримінального правопорушення, інших речових доказів з подальшим забезпеченням їх належного зберігання в умовах можливих обмежень доступу до

документальних джерел у зв'язку з воєнним станом; 3) пошук джерел інформації про кримінальне правопорушення, яке розслідують, що набуває особливого значення в умовах ускладненого доступу до первинної документації; 4) встановлення, розшук і затримання підозрюваної особи з огляду на можливі переміщення суб'єктів господарювання, зміну їх місцезнаходження або використання умов воєнного стану для уникнення притягнення до відповідальності; 5) визначення напрямів розслідування з огляду на специфіку функціонування органів місцевого самоврядування, підвищені ризики у сфері бюджетних витрат і необхідність оперативного реагування на зміни слідчої ситуації.

2.3. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Одним із ключових елементів ефективної протидії кримінальним правопорушенням є налагоджена й узгоджена співпраця між слідчими та оперативними підрозділами, оптимальне використання доступних ресурсів, оперативних сил і засобів. Саме злагоджена взаємодія дає змогу швидко викривати злочини «за гарячими слідами», підвищувати якість доказової бази, сприяє мінімізації ризиків втрати доказів чи втечі підозрюваного, забезпеченню комплексного й ефективного розслідування загалом.

В умовах воєнного стану роль взаємодії набуває особливої значущості через ускладнений доступ до джерел інформації, зміну режиму роботи органів державної влади й місцевого самоврядування, переміщення установ і підприємств, а також підвищену динаміку бюджетних процесів, спрямованих на задоволення оборонних, гуманітарних і відновлювальних потреб. Це потребує оперативного обміну інформацією між слідчими й оперативними підрозділами, а також швидкої адаптації до змін у слідчих умовах.

У процесуальній доктрині сформувався значний масив наукових підходів до інтерпретації категорії «взаємодія». Науковці (А. В. Мирівська, Ю. Б. Комаринська, Л. Л. Патик) на основі виокремлення характерних рис, що відображають її зміст, здійснили спробу узагальнення означених підходів, дійшовши висновків, що взаємодію під час кримінального провадження визначають як:

- взаємоузгоджену, взаємообумовлену, спільну діяльність двох або більше суб'єктів, залучених до сфери кримінального провадження для виконання спільних завдань;
- спільну організацію діяльності двох або більше суб'єктів для досягнення певної мети, яка передбачає виконання кожним суб'єктом, залученим до такого процесу, індивідуальних (специфічних), властивих йому функцій;
- процес застосування задля виконання поставлених завдань у межах спільної діяльності, чітко визначених засобів, методів, прийомів із дотриманням конкретних термінів;
- взаємоорганізовану, взаємоузгоджену, спільну діяльність, що відбувається в межах і на підставі чинних нормативно-правових актів, які регулюють таку діяльність загалом та дії кожного окремого суб'єкта;
- комплексний підхід до використання сил, засобів і методів у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень учасниками взаємодії [123, с. 447].

Слушною є думка В. Ю. Шепітька, який визначає взаємодію як одну з форм організації розслідування злочину, що становить ґрунтоване на законі співробітництво слідчого з органами дізнання, спеціалістами, експертами. Це співробітництво, погоджене за метою, місцем і часом; це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок [90, с. 167].

Взаємодію оперативних підрозділів з органами досудового розслідування визначають також як часово-просторовий процес, що охоплює: а) прийняття рішення про взаємодію; б) діяльність оперативного підрозділу щодо виконання

доручень слідчого; в) процесуальну діяльність слідчого, пов'язану з оцінкою доказової та іншої інформації, отриманої внаслідок взаємодії з оперативними підрозділами і з включенням результатів цієї діяльності в систему доказів у конкретному кримінальному провадженні [64, с. 121].

Вважаємо, що кожне з цих трактувань має право на визнання, є логічно обґрунтованим, не суперечить одне одному і відповідає загальній системі знань про організацію взаємодії. Водночас у цьому дослідженні ми будемо послуговуватися формулюванням, запропонованим колективом науковців (Л. Д. Удалова, Ю. В. Сухомлин, А. С. Симчук, М. Й. Кулик, В. В. Зарубей), що, на наш погляд, доволі змістовно окреслює межі процесуального розуміння цього поняття. Автори зазначають, що взаємодія слідчого (дознавача) й оперативних підрозділів у кримінальному провадженні – це ґрунтована на законах і підзаконних нормативно-правових актах, взаємодопоміжна, спільна й узгоджена співпраця під час досудового розслідування з розподілом компетенцій, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, спрямована на виконання завдань кримінального судочинства [139, с. 62]. У цьому визначенні чітко прослідковуються два елементи, які відображають суть взаємодії як суспільно-правової діяльності: 1) узгодженість; 2) спрямованість на спільне виконання конкретних завдань [139, с. 63].

Відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, основними завданнями взаємодії є запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав й інтересів фізичних і юридичних осіб [59].

Слушно зазначив А. І. Пинзар, що під час воєнного стану особливе значення має багаторівнева й міжвідомча співпраця, яка охоплює: 1) правоохоронні органи (слідчих, детективів, оперативних працівників зазначених правоохоронних

структур, прокурорів); 2) окремі групи органів і структур (контрольно-наглядові, громадські тощо) [146, с. 163].

Важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування системи публічних фінансів, акцентує В. М. Шевчук, відіграють правоохоронні органи. Їхня діяльність є не лише реакцією на вже вчинені кримінальні правопорушення в бюджетній сфері, це важлива складова механізму превентивного впливу на бюджетні правовідносини [232, с. 72]. У зв'язку з цим саме правоохоронні структури (Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, Служба безпеки України та прокуратура) реалізують функції виявлення, припинення та розслідування порушень, що посягають на принципи законності, доцільності й ефективності використання бюджетних коштів [232, с. 73].

Під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняють у сфері економіки, слідчий взаємодіє з іншими органами й структурами, зокрема установами Національного банку, Антимонопольного комітету, Фонду державного майна, Державної податкової адміністрації, Державної контрольно-ревізійної служби й інших державних органів України, що мають право контролю за дотриманням організаціями та громадянами законодавства. Різновидами цієї взаємодії є: а) передача отриманої в межах здійснення контрольних функцій, аналіз інформації, відомостей, що можуть містити ознаки злочинної діяльності; б) отримання відомостей з автоматизованих інформаційних і довідкових систем, банків даних, що створюють Антимонопольний комітет, Фонд державного майна, Державна митна служба, Державний комітет статистики, інші міністерства, відомства, банківські, фінансові органи й організації, зокрема інформації про реальні вияви злочинної діяльності; в) спільне розроблення пропозицій, спрямованих на з'ясування та усунення умов, що сприяли вчиненню злочинів цього виду [115, с. 173]. Така взаємодія реалізується в процесуальних і непроцесуальних (організаційних) формах, вибір яких залежить від складності слідчої ситуації, характеру злочинної схеми, обсягу матеріалів і необхідності

залучення спеціалізованих інструментів виявлення та фіксації порушень [146, с. 164–165].

Необхідність тісної співпраці з іншими органами постає, зокрема, у таких випадках: складність або фрагментарність доступу до документації (тендерні умови, договори, акти виконаних робіт, звіти); потреба в проведенні НСРД, що є прерогативою оперативних підрозділів; наявність багаторівневої змови або ознак організованої групи під час розкрадання бюджетних коштів; невстановлене місце перебування службових осіб, які брали участь у правопорушенні; необхідність накладення арешту на активи, майно або грошові кошти, отримані внаслідок корупційної схеми; перевірка суб'єкта господарювання або посадової особи на предмет участі в інших закупівельних правопорушеннях [202, с. 102–103].

Важливим напрямом співпраці правоохоронних органів України в запобіганні правопорушенням у фінансовій сфері, вважає Т. О. Рекуненко, є ефективна взаємодія з *Державною казначейською службою України*. Цей формат співробітництва має стратегічне значення, адже дає змогу здійснювати контроль за рухом бюджетних коштів, оперативно виявляти порушення у фінансово-бюджетній сфері, запобігати нецільовому використанню державних ресурсів, уникати інших незаконних фінансових операцій. Обмін інформацією, координація дій у разі виявлення ознак правопорушень, а також спільна участь у перевітках сприяють прозорості бюджетного процесу та підвищенню його ефективності [172, с. 57–58]. Основними напрямками взаємодії правоохоронних органів з цією службою є: а) надання інформації про рух коштів (слідчі отримують дані про надходження та витрачання бюджетних коштів, реквізити рахунків, призначення платежів, що дає змогу встановити факти незаконного перерахування або привласнення); б) верифікація фінансових операцій (Державна казначейська служба України допомагає підтвердити законність або незаконність фінансових транзакцій, виявити невідповідності в бухгалтерських записах і документообігу); в) сприяння в документуванні доказів (надані казначейською службою довідки, виписки й аналітичні дані використовують як доказова база для формування матеріалів кримінального провадження); г) консультаційна підтримка слідчих

(фахівці служби надають роз'яснення щодо порядку ведення бюджетних операцій, нормативних вимог і процедур, що дає змогу слідчим правильно кваліфікувати фінансові порушення та визначати ознаки кримінального правопорушення); д) участь у перевірках і ревізіях (як вже було досліджено, за необхідності, слідчі та працівники Державної казначейської служби України можуть спільно проводити ревізії, аналіз фінансових документів і перевірку контрагентів, що підвищує результативність виявлення розкрадань).

Одним із найдієвіших способів отримання доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування, є проведення ревізій та контрольних заходів у сфері фінансово-господарської діяльності. Їхні результати дають змогу встановити факти незаконного використання ресурсів бюджету, оцінити масштаби завданих збитків, виявити механізми приховування правопорушень і визначити коло осіб, причетних до цих дій. Важливе значення має співпраця слідчого з органами *Державної аудиторської служби України*. Фахівці Держаудитслужби мають спеціалізовані знання та необхідні повноваження для проведення ревізій, перевірок державних закупівель, фінансових аудитів і моніторингу використання бюджетних ресурсів. Результати таких контрольних заходів сприяють виявленню фактів незаконного використання бюджетних коштів, встановленню схем їх привласнення або розтрата, ідентифікації причетних осіб і визначенню обсягу завданих матеріальних збитків.

Зокрема, в умовах воєнного стану працівники Держаудитслужби здатні надати суттєву допомогу слідчим у виявленні фактів завищення цін, невідповідності виконаних робіт проєктно-кошторисній документації, необґрунтованого перерахування бюджетних коштів, а також у визначенні точного розміру матеріальних втрат. Держаудитслужба, стверджує В. Б. Ганелін, виявляє основні недоліки та порушення норм законодавства, передає представникам правоохоронної системи зібрані за результатами фінансової перевірки матеріали [33, с. 217]. Отримані дані часто стають основою для проведення

обшуків, допитів, а також призначення судово-економічних, будівельно-технічних, товарознавчих й інших видів експертиз.

Відповідно до п. 16 Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2006 року № 550, ревізію проводять шляхом: 1) документальної перевірки, що передбачає встановлення відповідності законодавству установчих, фінансових, бухгалтерських (первинних і зведених) документів, статистичної, фінансової та бюджетної звітності, господарських договорів, розпорядчих та інших документів об'єкта контролю, пов'язаних із плануванням і провадженням фінансово-господарської діяльності, веденням бухгалтерського обліку, складенням фінансової звітності; 2) фактичної перевірки, що передбачає контроль за наявністю грошових сум, цінних паперів, бланків суворої звітності, оборотних і необоротних активів, інших матеріальних та нематеріальних цінностей шляхом проведення інвентаризації, обстеження й контрольного обміру виконаних робіт, правильністю застосування норм витрат сировини та матеріалів, виходу готової продукції, природних втрат шляхом організації контрольних запусків у виробництво, контрольних аналізів готової продукції та інших аналогічних дій за участю відповідних посадових осіб органу державного фінансового контролю або фахівців інших органів, підприємств, установ та організацій [150]. Ревізія є одним із законних способів збирання стороною обвинувачення доказів, визначених у ч. 2 ст. 93 КПК України [19, с. 4].

У кримінальному процесі необхідність проведення ревізії обумовлена матеріалами кримінального провадження. Якщо в процесі досудового розслідування вже було проведено ревізію, але слідчий вважає за потрібне отримати додаткові докази, він може ініціювати проведення додаткової ревізії. Така потреба може виникати на різних етапах розслідування, однак особливу роль відіграє час призначення ревізії. Зазначене зумовлено тим, що процес її виконання доволі тривалий, і будь-яка затримка здатна призвести до збільшення строків розслідування [19, с. 8].

Водночас вважаємо за доцільне акцентувати на проблемних питаннях взаємодії органів досудового розслідування та суду з підрозділами Держаудитслужби під час підготовки й призначення ревізії в кримінальному провадженні, на яких акцентував В. Неганов:

- відсутність у КПК України процедури розгляду слідчим суддею клопотання слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення ревізії (перевірки) або продовження термінів такої ревізії;

- наявність рішення суду про дозвіл на проведення позапланової виїзної ревізії із зазначенням у ньому обов'язкового обсягу визначених законодавством відомостей;

- проведення ревізії з питань, перевірка яких не належить до компетенції органів державного фінансового контролю;

- надання дозволу суду на проведення позапланової виїзної ревізії за п'ять робочих днів до дати початку ревізії, визначеної в рішенні суду органу державного фінансового контролю;

- необхідність зазначення в рішенні суду про дозвіл на проведення позапланової виїзної ревізії щодо непідконтрольних установ відомостей про дату й підстави повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

- узгодження орієнтовної дати початку ревізії зі структурним підрозділом (або працівником) органу державного фінансового контролю (у терміни, які можуть перевищувати шість місяців з моменту звернення правоохоронного органу);

- можливість проведення позапланової виїзної ревізії підконтрольної установи не частіше ніж раз на квартал;

- завантаженість працівників Держаудитслужби, відсутність відкритих асигнувань на оплату відряджень, скорочення чисельності працівників Держаудитслужби [132, с. 117–118].

Розглянуті проблемні аспекти демонструють наявність як нормативно-правових, так й організаційних бар'єрів у співпраці органів досудового розслідування з підрозділами Держаудитслужби. Їх наявність є

негативним чинником оперативності отримання доказової інформації, може спричинити затягування строків проведення досудового розслідування, в окремих випадках може унеможливити якісне документування фактів розкрадання бюджетних коштів і визначення обсягу завданих збитків. Саме тому оптимізація нормативного регулювання взаємодії між органами досудового розслідування, судами та Держаудитслужбою не викликає заперечень. Видається доцільним закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві прозорості процедури ініціювання та проведення ревізій у межах кримінального провадження, визначення процесуальних строків розгляду відповідних клопотань, а також створення механізму пріоритетного виконання контрольних заходів у провадженнях, пов'язаних із розкраданням державного бюджету, передусім коли вони стосуються ліквідації наслідків збройної агресії чи забезпечення обороноздатності країни.

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням бюджетними коштами, потребує не лише виявлення фактів неправомірного використання державних ресурсів, а й аналізу механізмів їхнього подальшого руху, легалізації, а також застосування господарських суб'єктів для маскування протиправної діяльності. У цьому процесі значну роль відіграє злагоджена співпраця слідчих з органами *Державної податкової служби України* (ДПС України).

Органи ДПС України володіють широким масивом даних про фінансово-господарську діяльність підприємств, їхню податкову звітність, реєстраційну інформацію, контрагентів, податкові ризики й ознаки фіктивності операцій. Ця інформація є ключовою для виявлення кола суб'єктів, які можуть брати участь у схемах привласнення бюджетних коштів. Серед таких схем – фіктивні закупівлі, штучне завищення цін на товари, роботи чи послуги, а також оформлення документів на несправжні господарські операції.

Співпраця слідчих із ДПС України реалізується через обмін інформацією, подання письмових запитів згідно з вимогами кримінального процесуального законодавства, отримання аналітичних довідок про платників податків, а також

залучення фахівців податкових органів як експертів під час проведення слідчих (розшукових) дій. Значущим є використання даних із електронних реєстрів і баз даних, що адмініструє ДПС України, таких як відомості про податковий кредит, податкові накладні, звітність з податку на додану вартість і фінансові операції в межах господарської діяльності.

За надзвичайно великих обсягів кримінальних правопорушень неупереджене та кваліфіковане їх розслідування потребує щоденної взаємодії слідчого й оперативних працівників у процесі розслідування кримінальних правопорушень [139, с. 62]. Не є винятком у цій площині й діяльність, пов'язана з розслідуванням розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування.

Комплексний аналіз наукової літератури та законодавства, що регулює питання взаємодії в кримінальному процесі між органами та підрозділами, що здійснюють досудове розслідування, надає можливість виокремити такі форми взаємодії між слідчими й оперативними підрозділами: 1) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого; 2) надання допомоги слідчому під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 3) взаємодія під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 4) ужиття заходів щодо встановлення місцезнаходження підозрюваної особи, яка переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності за зупиненим кримінальним провадженням [10, с. 137].

Науковці-криміналісти всі форми взаємодії зводять у дві категорії: процесуальні (або форми процесуальної взаємодії) та непроцесуальні (форми непроцесуальної взаємодії).

А. А. Патик до процесуальних форм взаємодії слідчого та співробітників оперативних підрозділів відносить: 1) сприяння слідчому під час проведення ним окремих слідчих дій (запобігання порушенням порядку та припинення їх під час проведення слідчої дії – охорона місця події або приміщення, де проводять обшук, супроводження затриманого тощо; безпосередня участь у слідчій дії, застосування

спеціальних знань співробітниками оперативно-технічних підрозділів); 2) виконання доручень слідчого про проведення розшукових дій, а також окремих доручень на проведення слідчих дій; 3) застосування необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину й осіб, що їх учинили; 4) виконання доручень слідчого про проведення оперативно-розшукових заходів чи використання засобів для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами; 5) спільне внесення пропозицій щодо усунення причин й умов, які сприяли вчиненню злочину [143, с. 45–46].

До організаційних (непроцесуальних) форм взаємодії віднесено: 1) взаємний обмін інформацією (чи доведення інформації в односторонньому порядку); 2) спільне проведення аналізу отриманої інформації, планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 3) консультаційна діяльність під час документування злочину, визначення перспективи використання зібраних матеріалів; 4) використання оперативно-розшукових обліків; 5) проведення тактичних операцій; 6) створення та діяльність слідчо-оперативних груп; 7) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії, обговорення результатів спільних дій, підбиття підсумків з метою усунення недоліків [143, с. 47–48]. Реалізація непроцесуальних форм взаємодії, акцентує В. В. Пясковський, можлива тільки в тому разі, коли між слідчим і співробітниками оперативних підрозділів, представниками інших державних органів або громадських організацій встановлено особистий контакт. Він формується на основі взаємин між керівниками відповідного рівня або сформованих умов (наприклад, під час спільного навчання в школі або виші, у межах родинних відносин тощо) [171, с. 251].

На думку І. В. Кубарєва та С. С. Баргана, нинішня система процесуальних форм взаємодії слідчого й оперативних підрозділів охоплює: 1) доручення слідчим оперативним підрозділам проведення слідчих (розшукових) дій; 2) доручення слідчим оперативним підрозділам проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 3) доручення слідчим оперативним підрозділам проведення оперативно-розшукових заходів [103, с. 48].

Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів як спільна узгоджена за метою, місцем і часом діяльність зазначених суб'єктів, ґрунтована на законі й підзаконних нормативних актах, здійснювана для успішного виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, має бути необхідною умовою розслідування кожного злочину, пов'язаного з розкраданням бюджетних коштів. Без аналізу питань взаємодії слідчого з оперативними працівниками не можуть бути з належною повнотою проаналізовані криміналістичні аспекти розслідування привласнення, розтрата, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем як діяння, що утворюють самостійні склади розкрадання досліджуваного кримінального правопорушення.

Для слідчого взаємодія – це реальна необхідність за кожним кримінальним провадженням і можливість усебічного дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення, а не тільки закріплення й перевірки фактичних даних. Тому необхідність взаємодії може виникнути в будь-який момент досудового розслідування [227, с. 293].

Найважливішими з форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, на переконання Л. І. Щербини, є:

- передавання слідчому матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки кримінального правопорушення;
- проведення оперативно-розшукових заходів у провадженні, у якому не встановлено особу, що вчинила кримінальне правопорушення;
- виконання доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;
- здійснення заходів щодо встановлення особи підозрюваного (розшуку) після зупинення досудового розслідування;
- привід підозрюваного, обвинуваченого, свідка [244, с. 2].

Працівники правоохоронних органів у процесі розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування найчастіше застосовують такі організаційні форми взаємодії: а) ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами в межах, установлених КПК України та

відомчими нормативними актами (76 %); б) спільне обговорення й оцінка даних, отриманих унаслідок документування за оперативно-розшуковими справами (64 %); в) спільна діяльність слідчих й оперативних підрозділів після реєстрації матеріалів в ЄРДР, на початковому й наступних етапах розслідування злочину (70 %); г) спільне планування гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій, спрямованих на виявлення доказової інформації під час реалізації оперативних матеріалів (59 %); д) проведення оперативно-розшукових заходів у справах, у яких не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, після передачі цієї справи слідчому (54 %); е) створення слідчо-оперативної групи за конкретним кримінальним провадженням (49 %); є) взаємний обмін усною та письмовою інформацією з питань, що стосуються їхньої діяльності (72 %); ж) спільні виїзди для проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій (63 %) (додатки А, В).

Одним із головних завдань початкового етапу розслідування розкрадань бюджетних коштів в умовах воєнного стану є визначення переліку необхідних документів, їх вилучення та подальше використання як доказової бази. Умови воєнного стану обумовлюють підвищену актуальність цього завдання, оскільки доступ до документальних джерел інформації може бути ускладнений у зв'язку з переміщенням органів місцевого самоврядування, зміною режиму їх роботи, ризиками втрати або знищення документації, а також підвищеною динамікою фінансових операцій, пов'язаних із потребами оборони та відновлення інфраструктури. Зазначене завдання мають реалізувати спільно слідчий та співробітники оперативного підрозділу, які безпосередньо здійснюють вилучення документів [136, с. 141]. Документи, що стосуються діяльності органу місцевого самоврядування, причетного до злочинної схеми, фактично формують основу доказів у визначених кримінальних провадженнях. З метою виконання цього завдання проводять обшуки, аналіз вилучених матеріалів, організацію експертиз і проведення допитів. Ці базові, на нашу думку, слідчі (розшукові) дії мають певну специфіку, зокрема в контексті взаємодії слідчих з оперативними співробітниками, що є важливим аспектом для успішного розслідування злочинів зазначеної

категорії. В умовах воєнного стану особливе значення має також фіксація електронних носіїв інформації, бухгалтерських баз даних і цифрових слідів фінансово-господарських операцій, оскільки значну частину управлінських процесів здійснюють в електронній формі.

А. Ф. Волобуєв розрізняє такі напрями взаємодії слідчих і працівників оперативних підрозділів під час розслідування економічних злочинів: 1) спільна робота оперативного співробітника та слідчого під час заведення оперативно-розшукової справи щодо осіб, що вчиняють економічні злочини (допомагає визначити мінімальну кількість документів первинного матеріалу, достатню для порушення кримінальної справи (нині – відкриття кримінального провадження) і забезпечення її судової перспективи); 2) спільний аналіз первинного матеріалу про злочин у стадії порушення кримінальної справи (нині – відкриття кримінального провадження) (у процесі вивчення з'ясовують, яких матеріалів бракує); 3) спільна робота щодо подолання протидії (запобігання їй); 4) спільна робота стосовно забезпечення відшкодування завданої злочином матеріальної шкоди і можливої конфіскації майна [27, с. 17–18].

З огляду на міркування А. Ф. Волобуєва, В. А. Лирик у межах дослідження методики розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, доходить висновку, що основними процесуальними формами взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів є:

1) письмові доручення слідчого співробітникам оперативних підрозділів щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (відповідно до ч. 2 ст. 40 КПК України);

2) використання зібраних оперативними підрозділами матеріалів, де зафіксовано фактичні дані про нецільове використання бюджетних коштів, з обов'язковим дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

3) залучення співробітників оперативного підрозділу до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій (зокрема обшуку);

4) доручення щодо здійснення розшуку підозрюваного в нецільовому використанні бюджетних коштів у порядку ст. 281 КПК України, якщо місцезнаходження останнього невідоме чи він переховується від органів досудового розслідування;

5) доручення виконати ухвалу слідчого судді про здійснення приводу, відповідно до ст. 143 КПК України [112, с. 127].

Непроцесуальними формами взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів під час розслідування зазначеного виду кримінальних правопорушень науковець визначає:

1) обмін інформацією щодо порядку розслідування злочину та зібраних доказів;

2) погоджене планування проведення спільних (одночасних) слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, їх подальша координація;

3) надання консультації з окремих питань, що стосуються специфіки злочину та відповідної документації;

4) спільний узгоджений порядок дій у складі слідчо-оперативної групи та під час виїзду на огляд місця події;

5) спільний аналіз зібраної інформації, розроблення версій та визначення шляхів їх перевірок;

6) використання оперативно-розшукових й інших обліків;

7) спільна робота щодо подолання протидії розслідуванню, що чинять з боку підозрюваних у протиправному діянні чи їхнього оточення;

8) спільна робота щодо забезпечення відшкодування завданої злочином шкоди, навіть ужиття заходів з розшуку майна та коштів, на які може бути накладено арешт, збір інформації про їхнє місцезнаходження;

9) спільне використання технічних засобів, засобів зв'язку і транспорту, що є в їхньому розпорядженні;

10) проведення спільних нарад з обговоренням результатів спільних дій, підбиття підсумків з подальшим усуненням прогалин і недоліків [112, с. 128].

Непроцесуальні форми взаємодії не врегульовані безпосередньо нормами кримінального процесуального законодавства, однак вони відіграють важливу роль у забезпеченні повноти, оперативності та результативності розслідування.

Слід зауважити, що в практиці досудового розслідування кримінальних проваджень щодо розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування також виникають проблеми, про які зазначають органи правопорядку, уповноважені здійснювати таке розслідування: а) нечіткий розподіл повноважень, що може призводити до дублювання дій або, навпаки, прогалин у розслідуванні (46 % опитаних працівників правоохоронних органів); б) недостатня координація – брак єдиного плану дій знижує ефективність збирання доказової бази (37 %); в) формальний підхід до доручень (іноді доручення виконують без глибокого аналітичного опрацювання) (32 %); г) витік інформації (у кримінальних провадженнях, пов'язаних із місцевими органами влади, є ризик інформування фігурантів про перебіг розслідування) (36 %).

Зазначене дає підстави для висновку, що до основних умов забезпечення скоординованої діяльності зазначених суб'єктів належать:

1. Спільне планування слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів або узгодження окремих планів, які є в слідчого та оперативного працівника, з метою забезпечення координації дій та чіткого розмежування обов'язків у процесі спільної роботи.

2. Взаємний та своєчасний обмін інформацією в процесі розроблення версій та їх перевірки.

3. Спільний аналіз слідчої ситуації, що складається з даних, зібраних під час провадження, отриманих у процесі виконання зазначених дій і заходів, за необхідності – подальше коригування плану (планів).

4. Обговорення рішень щодо проведення слідчих (розшукових) дій та можливих тактичних прийомів, які є найдоцільнішими для використання.

Отже, взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування розкрадань бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування в умовах воєнного стану має неабияке значення. Спільна робота в напрямі

розкриття аналізованих кримінальних правопорушень дає змогу організувати розслідування з огляду на різні позиції, досягти вагоміших результатів. Тому необхідно зауважити, що взаємодія між слідчими й оперативними працівниками потребує не тільки злагодженої координації та організації, а й високого рівня професіоналізму та порозуміння. У зв'язку з цим слід акцентувати на доцільності створення спеціалізованих слідчо-оперативних груп для розслідування розкрадань (привласнень) бюджетних коштів і (чи) майна в державних органах.

Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану – це врегульована нормами права й відомчими актами узгоджена діяльність оперативних підрозділів і слідчих (дізнавачів), спрямована на виявлення, припинення, розкриття кримінального правопорушення та забезпечення повного, всебічного і неупередженого досудового розслідування в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану, який супроводжується підвищеною динамікою бюджетних процесів, обмеженим доступом до певних джерел інформації та необхідністю швидкого реагування на виклики у сфері публічних фінансів.

Форми взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування розкрадань бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування можуть бути процесуальними (у межах КПК) й організаційними. До перших ми відносимо: а) виконання оперативними підрозділами письмових доручень слідчого або прокурора (ст. 41 КПК); б) участь оперативних працівників у проведенні слідчих (розшукових) дій та (або) негласних слідчих (розшукових) дій; в) забезпечення безпеки учасників кримінального провадження; г) розшук підозрюваних, свідків, майна (коштів). Організаційними (непроцесуальними) формами зазначеної взаємодії є: обмін оперативною інформацією; спільне планування розслідування; створення слідчо-оперативних груп; координаційні наради; аналітичну роботу. Оптимальне поєднання процесуальних і непроцесуальних форм взаємодії сприяє підвищенню результативності

розслідувань, зміцненню міжвідомчої координації та забезпеченню принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Ключовим і важливим аспектом має бути розширення повноважень слідчих підрозділів у напрямі їх співпраці з працівниками оперативних служб. Тому з метою вдосконалення правової системи взаємодії слідчих і працівників оперативних підрозділів у процесі розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, на нашу думку, доцільним є розроблення міжвідомчого нормативно-правового акта, у якому слід відобразити правовий механізм протидії майновим злочинам.

Ефективна взаємодія слідчого як з працівниками оперативних підрозділів, так й іншими уповноваженими суб'єктами є ключовою умовою успішного розслідування розкрадань бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування в умовах воєнних викликів. Вона повинна ґрунтуватися на чіткій нормативній основі, належній координації, професіоналізмі учасників і стратегічному плануванні. У сучасних умовах, коли питання прозорості використання бюджетних коштів є надзвичайно актуальним, удосконалення механізмів такої взаємодії має стати одним із пріоритетних напрямів підвищення дієвості кримінального провадження та забезпечення невідворотності відповідальності за розкрадання публічних фінансових ресурсів в умовах воєнного стану.

Висновки до розділу 2

З'ясовано, що початковий етап розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану має важливе значення для встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, формування слідчих версій та визначення подальшої тактики досудового розслідування. З огляду на особливості досліджуваного кримінального правопорушення (складність фінансово-господарських операцій, значний обсяг документальної інформації, наявність значної кількості осіб, причетних до

розподілу та використання бюджетних коштів), початковий етап розслідування вирізняється необхідністю оперативного збирання доказів, аналізу фінансової документації, використання результатів ревізій (перевірок) і налагодження взаємодії між різними правоохоронними органами та контролюючими органами.

Визначено, що обставини, які необхідно виявити під час розслідування фактів розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, охоплюють сукупність взаємопов'язаних фактів, що відображають механізм злочинної діяльності, специфіку правового режиму, особливості бюджетного фінансування та наслідки незаконного втручання. Їх усебічне та повне встановлення є важливим для забезпечення ефективного розслідування і притягнення винних до відповідальності.

На початковому етапі розслідування фактів розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану початкові слідчі ситуації формуються на основі джерел інформації про кримінальне правопорушення, що стали підставою для початку кримінального провадження. Зазначені слідчі ситуації є ключовим стартовим моментом розслідування, що надає змогу слідчому визначити алгоритм подальших дій: здійснити аналіз початкових даних, підготуватися до огляду місця події, визначити необхідні джерела доказів і способи їх отримання тощо.

Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану – це врегульована нормами права й відомчими актами узгоджена діяльність оперативних підрозділів і слідчих (дізнавачів), спрямована на виявлення, припинення, розкриття кримінального правопорушення та забезпечення повного, усебічного й неупередженого досудового розслідування в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану, який супроводжується підвищеною динамікою бюджетних процесів, зменшеним доступом до певних джерел інформації та необхідністю швидкого реагування на виклики у сфері публічних фінансів.

Основними формами взаємодії слідчого із суб'єктами, які здійснюють контрольно-наглядові функції, визначено: обмін інформацією (отримання довідок, аналітичних матеріалів, даних із реєстрів), процесуальну взаємодію (залучення фахівців, проведення перевірок, аудитів, експертиз), організаційно-тактичну співпрацю (спільне планування перевірочних і слідчих (розшукових) дій, узгодження термінів й обсягу контрольних заходів), а також консультативно-методичну підтримку (отримання роз'яснень і професійних висновків від експертів у сфері фінансового контролю, податкових та казначейських органів).

РОЗДІЛ 3
ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ
СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Проведення огляду під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії кримінальних правопорушень дав підстави визначити, що найпоширенішими слідчими (розшуковими) діями в процесі розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування є огляд місця події, огляд документів і предметів, обшук та допит свідків.

З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів і комп'ютерних даних (ч. 1 ст. 237 КПК України). Під час проведення огляду дозволено вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу (ч. 5 ст. 237 КПК України).

Важливе значення серед усіх слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання доказової інформації, має огляд місця події. Його проводять з метою виявлення слідів кримінального правопорушення, з'ясування механізму вчинення протиправного діяння, обстановки його вчинення, інших обставин, які мають значення в кримінальному провадженні [95, с. 6]. Тобто ця слідча (розшукова) дія надає слідчому (дізнавачу) можливість безпосередньо дослідити місце події, об'єкти й виявити сліди кримінального правопорушення. Вона сприяє

встановленню обставин, що мають значення для кримінального провадження, формуванню уявлення про механізм вчинення кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила. Також огляд дає змогу висувати слідчі версії та коректно визначати напрями подальшого розслідування. У низці випадків успіх розслідування кримінальних правопорушень залежить від своєчасності та якості проведення огляду місця події. Огляд місця події, стверджують криміналісти, надає можливість перевірити версію про інсценування розкрадання, пожежі, аварії водопроводу, стихійних явищ з метою приховати привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем [175, с. 48].

Огляд місця події є первинною та невідкладною слідчою (розшуковою) дією. Важливо зафіксувати обставини події в їх первісному, незміненому стані, оскільки зволікання може призвести до втрати речових доказів або змін у слідовій картині. Необхідність оперативного огляду обумовлена також потребою швидкого отримання інформації для організації розшуку злочинця, а також проведення інших слідчих чи розшукових дій, спрямованих на повноцінне розслідування злочину [90, с. 218]. Згідно з ч. 3 ст. 214 КПК України, у невідкладних випадках його може бути проведено до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Такі відомості повинні бути внесені негайно після завершення огляду. Його проводить слідчий або прокурор з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК України) [98].

Наше дослідження безперечно буде ґрунтуватися на положеннях робіт видатних науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток тактики огляду місця події (О. Я. Баєв, В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, О. М. Дуфенюк, Є. Д. Лук'янчиков, О. В. Одерій, М. В. Салтевський, С. М. Стахівський, Р. Л. Степанюк, Л. Д. Удалова, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський та ін.). Виокремимо дослідження В. Г. Клепіковського, дисертація якого є першим у науці кримінального процесуального права комплексним дослідженням ролі огляду місця події в системі слідчих (розшукових) дій відповідно до актуального кримінального процесуального законодавства України та в умовах воєнного стану [68, с. 63].

Узагальнюючи здобутки вчених, зазначимо, що наукові бачення сутності огляду зводяться до характеристики останнього як процесуальної діяльності уповноважених осіб щодо застосування методів і технічних засобів криміналістичної тактики для виявлення, фіксації дослідження та вилучення з матеріальних джерел інформації, а також встановлення інших обставин, що мають значення для справи [180, с. 220]. Його завданням є виявлення, фіксація, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів на місці події. Наслідком виконання цих завдань є отримання інформації про механізм учинення злочину та його учасників [147, с. 129].

Огляд місця події, аналізує В. Г. Клепіковський, – це різновид огляду як слідчої (розшукової) дії, який проводять на території, на якій було, імовірно, вчинене кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення, його проводять здебільшого на початковому етапі досудового розслідування [68, с. 63]. Є. В. Пряхін вважає, що огляд місця події – це первинна і невідкладна слідча (розшукова) дія, суть якої полягає в безпосередньому сприйнятті слідчим обстановки місця події, виявленні на ньому слідів й об'єктів, що пов'язані зі справою, вивченні та фіксації їхніх ознак, станів і взаємозв'язків з метою з'ясування суті події, виявленні на ньому слідів й об'єктів, що пов'язані зі справою, вивченні та фіксації їхніх ознак, станів і взаємозв'язків з метою з'ясування суті події, її механізму й інших обставин, що важливі для правильного вирішення справи по суті [190, с. 226]. М. М. Єфімов стверджує, що огляд місця події є однією з найскладніших в аспекті підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій. Ця особливість зумовлена тим, що слідчий не знає коли, де та за яких обставин він буде його здійснювати, розпочинаючи цим розслідування злочину [56, с. 77].

В. О. Коновалова виокремлює ознаки, за якими огляд місця події відрізняється від інших різновидів огляду, зокрема: 1) огляд місця події має на меті виявлення невизначеного кола доказів, характер яких зумовлений особливостями злочину, способом його вчинення та приховування; 2) у разі виявлення певної інформації слідчий має вирішити питання щодо її відносності до розслідуваного

злочину й доказового значення [78, с. 72]. В. Г. Клепиковський специфічними ознаками, які притаманні лише огляду місця події, називає імовірність його проведення не тими самими особами, які згодом будуть здійснювати досудове розслідування (черговою слідчо-оперативною групою), високий рівень непрогнозованості, високу ймовірність конфліктної ситуації, можливість поєднання з іншими процесуальними діями [68, с. 7–8].

У кримінальних провадженнях стосовно досліджуваної категорії кримінальних правопорушень місцями подій найчастіше є: а) службові приміщення посадових осіб місцевого самоврядування; б) бухгалтерії та фінансові підрозділи; в) приміщення комунальних підприємств; г) об'єкти будівництва чи ремонту, що фінансують з бюджету; д) склади з матеріальними цінностями; е) місця зберігання фінансової документації; ж) комп'ютерна техніка й електронні носії інформації.

Огляд є важливим етапом розслідування кримінального правопорушення, адже саме в процесі його проведення можна отримати первинну інформацію про механізми розкрадань, способи фальсифікації документів, визначити коло причетних осіб і встановити розміри завданих збитків. Огляд місця події, акцентують С. С. Вітвіцький, О. О. Волобуєва та М. В. Войчишена, надає вичерпну інформацію про механізм учинення кримінального правопорушення, а характер взаємодії правопорушника з місцем учинення кримінального правопорушення надає інформацію щодо способу, знарядь і засобів його вчинення [23, с. 104].

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів, вчинених службовими особами органів місцевого самоврядування, огляд місця події можуть проводити як на початковому, так і подальшому етапах розслідування. Як невідкладну слідчу (розшукову) дію огляд місця події в кримінальних провадженнях окресленої категорії проводять у межах тактико-оперативних заходів, що здійснюють у випадках виявлення фактів привласнення коштів. Особливість цієї слідчої (розшукової) дії полягає в тому, що місце події, де вчиняли розкрадання бюджетних коштів, часто має інтелектуально-документальний характер (матеріальні сліди злочину часто

поєднуються з документальними та цифровими доказами: договорами, актами виконаних робіт, платіжними дорученнями, тендерною документацією, електронним листуванням тощо), а не лише фізично-матеріальний.

У кримінальних провадженнях аналізованої категорії кримінальних правопорушень завдання цієї слідчої (розшукової) дії мають визначену спрямованість, що своєю чергою обумовлена специфікою розслідування, особливостями місця вчинення злочину й можливим опором з боку осіб, які мають владні повноваження та спеціальні знання у фінансово-господарській сфері. До них можна віднести: встановлення фактичної обстановки діяльності установи чи органу місцевого самоврядування; виявлення та фіксацію документів фінансово-господарської діяльності; виявлення носіїв інформації, що містять дані про фінансові операції; встановлення способу вчинення протиправного діяння; виявлення ознак підроблення або фальсифікації документів.

Ефективність огляду місця події, стверджує Т. В. Чепурна, безпосередньо залежить від чіткого дотримання етапності та чіткої послідовності дій слідчого під час його проведення [223, с. 459]. Криміналісти рекомендують поділяти цей процес на три основні етапи: підготовчий, робочий і завершальний. На кожному з них виконують завдання з виявлення, дослідження та документування слідів й обстановки на місці події [25]. Такий поділ, зберігаючи цілісність цієї слідчої (розшукової) дії, насамперед спрямований на впровадження загальних принципів тактики огляду. Поділ огляду на етапи дає змогу систематизувати дії слідчого на місці події та встановити їх чітку послідовність, що забезпечує вищу якість проведення процесу [92, с. 280].

В умовах воєнного стану тактика проведення огляду місця події характеризується специфікою, зумовленою низкою обмежень. До них належать ускладнений доступ до об'єктів дослідження, можливі переміщення місцевих органів влади, обмежений режим роботи установ, а також ризики втрати або знищення документації через бойові дії чи надзвичайні події. У зв'язку з цим огляд необхідно проводити максимально оперативно, спрямовуючи увагу на швидке фіксування важливої доказової інформації.

Синтез наукових досліджень, аналіз слідчої практики та результати опитування співробітників слідчих підрозділів дають підстави узагальнити, що перед виїздом на місце події слідчому необхідно виконати такі організаційно-підготовчі заходи, спрямовані на забезпечення ефективності подальших слідчих (розшукових) дій та збереження доказової інформації, зокрема:

1) аналіз первинної інформації про кримінальне правопорушення. Слідчий вивчає матеріали, що стали підставою для початку досудового розслідування (заяви, повідомлення, матеріали перевірок, результати ревізій чи аудиту), а також визначає попередній механізм вчинення кримінального правопорушення та можливе коло причетних осіб;

2) визначення мети й завдань огляду місця події. На основі отриманої інформації слідчий формує попередні слідчі версії щодо способу заволодіння бюджетними коштами, визначає об'єкти, які підлягають огляду (службові приміщення, бухгалтерія, архіви, комп'ютерна техніка, документи фінансово-господарської діяльності);

3) формування слідчо-оперативної групи. Слідчий визначає склад осіб, які братимуть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, зокрема: працівників оперативних підрозділів, спеціалістів (бухгалтерів, аудиторів, ІТ-фахівців), понятих, а в разі необхідності – експертів;

4) забезпечення участі спеціалістів. У кримінальних провадженнях щодо розкрадання бюджетних коштів важливим і доцільним є залучення спеціалістів у сфері бухгалтерського обліку, фінансового контролю або інформаційних технологій, які можуть надати допомогу у виявленні та фіксації документальних і цифрових доказів;

5) підготовка технічних засобів фіксації. Слідчий забезпечує наявність фото- й відеотехніки, засобів копіювання інформації, носіїв даних, пакувальних матеріалів для вилучення документів і цифрових носіїв, а також інших криміналістичних засобів;

6) вирішення питання про охорону місця події. За необхідності слідчий доручає оперативним підрозділам забезпечити охорону приміщення або обмежити

доступ сторонніх осіб, щоб запобігти знищенню чи приховуванню документів і речових доказів;

7) планування послідовності проведення слідчих дій. До виїзду на місце події слідчий складає орієнтовний план огляду, визначає можливість проведення інших невідкладних слідчих (розшукових) дій (обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, допиту працівників органу місцевого самоврядування);

8) забезпечення процесуального оформлення. Слідчий перевіряє наявність необхідних процесуальних підстав для проведення слідчих (розшукових) дій, а за необхідності – завчасно готує клопотання до слідчого судді щодо отримання відповідних дозволів.

Робоча стадія огляду місця події передбачає загальний і детальний огляди. Загальний огляд проводять з метою ознайомлення з обстановкою на місці події, отримання уявлення про характер події, що відбулася [25]. Тобто завданням цього етапу огляду можна визначити орієнтацію в приміщенні чи на території, де могли відбуватися незаконні дії, а також визначення подальшого порядку проведення огляду. На загальному етапі огляду місця події, пов'язаному з розслідуванням розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, дії слідчого полягають у такому: 1) визначити межі місця події, встановити приміщення чи об'єкти, які підлягають огляду; 2) з'ясувати загальну обстановку, розташування меблів, техніки, сейфів, шаф із документацією; 3) визначити наявність можливих джерел доказової інформації, зокрема бухгалтерських документів, комп'ютерної техніки, носіїв інформації; 4) обрати тактику проведення огляду (послідовність огляду приміщень, робочих місць, архівів тощо); 5) здійснити загальну фото- й відеофіксацію обстановки.

Після завершення загального огляду слідчий переходить до детального огляду, під час якого виконують такі дії: 1) об'єкти ретельно досліджують, можуть змінювати їх розташування, їх можуть перевертати з метою детальнішого огляду; 2) застосовують усі наявні засоби для пошуку та виявлення слідів протиправного діяння і встановлення особи злочинця; 3) вилучають предмети або їхні частини, що містять сліди, або сліди знімають з об'єктів, які неможливо вилучити, а в разі

потреби створюють їх копії; 4) фіксують будь-які негативні обставини; 5) перевіряють отримані під час загального огляду дані; 6) проводять вузлове й детальне фотографування для документування всіх важливих деталей [92, с. 112]. Зазначений етап на практиці спричиняє найбільше складнощів, про що зауважили 77 % опитаних слідчих. Однією з основних складнощів правоохоронці вважають значний обсяг фінансово-господарських документів, які підлягають дослідженню. Зокрема, у діяльності органів місцевого самоврядування формуються численні документи (кошториси бюджетних програм; договори на виконання робіт або надання послуг; акти приймання виконаних робіт; платіжні доручення; бухгалтерські довідки; тендерна документація; рішення місцевих рад або виконавчих органів). Крім того, механізм розкрадання бюджетних коштів переважно є багатоступеневим і добре замаскованим. Незаконні операції можуть маскувати під законні господарські операції, а документи можуть формально відповідати вимогам законодавства. Наприклад, підроблення може полягати не у фальсифікації документа загалом, а у внесенні незначних змін до реквізитів, сум або дат. Тому під час огляду документів важливо зосереджувати увагу на: відповідність реквізитів документів; наявність підписів і печаток; послідовність нумерації документів; відповідність даних у різних документах (договори, акти, платіжні документи).

У кожному випадку розпочинати огляд місця події потрібно з обрання напрямку, що дасть змогу скласти максимально вичерпне уявлення про характер протиправного діяння та обставини, у яких воно відбулося. Тому одним з головних завдань слідчого під час проведення огляду місця події щодо розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування можна визначити встановлення (підтвердження) факту використання бюджетних коштів не за прямим (цільовим) призначенням. Ідеться, зокрема, про ситуації, коли: об'єктів, зазначених у фінансово-господарських документах (актах приймання-передачі, довідках про виконані роботи, кошторисах), фактично немає; роботи виконані частково, але задекларовані як завершені в повному обсязі; роботи взагалі не

виконані, попри здійснене фінансування; використані матеріали чи обладнання не відповідають заявленим у документації характеристикам.

Слушним є твердження А. Ю. Репчонка, що на різних етапах учинення економічних кримінальних правопорушень, таких як організація, підготовка, безпосереднє вчинення чи приховування, використовують різноманітні документи. Зміст цих документів, а також внесені до них зміни можуть бути важливими слідами таких протиправних діянь, які вимагають ретельного аналізу з боку слідчого. Саме тому під час огляду місця події слід прискіпливо перевірити документи, що можуть бути пов'язані з учиненням відповідного діяння, і за потреби вилучити їх. У межах проведення слідчої (розшукової) дії слідчий має ідентифікувати такі категорії документів: а) ті, що містять прямі сліди економічного кримінального правопорушення; б) ті, які відображають інформацію орієнтовного характеру; в) ті, що використовували як засоби реалізації злочинного умислу [173, с. 875–876].

Огляд документів можуть здійснювати як самостійну слідчу (розшукову) дію, або він може бути частиною іншої процесуальної дії (огляду місця події, обшуку, допиту чи тимчасового доступу до речей і документів). Важливість огляду документів обумовлена тим, що сліди кримінальних правопорушень переважно залишаються в нормативно-технічній, бухгалтерській, а також організаційно-управлінській діяльності установи чи організації, її документообігу та кредитно-банківській системі [175, с. 49]. Усі вилучені документи, що були виявлені або отримані під час проведення конкретної процесуальної дії, повинні негайно пройти стадію огляду, фіксації в протоколі, фотографування або відеозапису й відповідного упакування. Закон закликає слідчих і прокурорів проводити огляд документів безпосередньо на місці виконання процесуальної дії. Водночас у певних випадках законодавство дає змогу відступити від цього правила. Наприклад, згідно з ч. 5 ст. 237 КПК України, якщо неможливо провести огляд документів на місці або це супроводжується ускладненнями, такі документи тимчасово опечатують і зберігають у такому вигляді до моменту їх остаточного огляду й опечатування [98]. Це можуть бути, наприклад, випадки, коли під час

огляду необхідно використати особливі інструменти (техніко-криміналістичні засоби), коли потрібно створити відповідні технічні умови огляду, коли документів доволі багато і для їхнього огляду потрібен значний проміжок часу [112, с. 129].

Т. В. Бутко виокремлює два етапи огляду документа: 1) на першому ретельно вивчають зміст документа з метою виявлення можливих суперечностей; 2) на другому – з'ясовують, чи не піддавався він будь-яким змінам [14, с. 35].

Оглядаючи документ, зауважує О. В. Пчеліна, передусім слід оцінити його загальний стан, зосередивши увагу на видимих пошкодженнях чи дефектах. Далі необхідно детально ознайомитися зі змістом документа, акцентуючи на наявності, змісті, оформленні та правильному розташуванні реквізитів. Увагу слід спрямувати на виявлення та фіксацію будь-яких виправлень, їх характер й інші ознаки, які можуть свідчити про можливу фальсифікацію документа. У разі потреби доцільно застосовувати технічні засоби для визначення як слідів підроблення, так і слідів людського втручання на оглянутих документах [170, с. 346–347]. Ознаками підроблення також можуть бути відсутність обов'язкових підписів чи печаток, підчистки, різні шрифти в документі, невідповідність дат або сум, використання різних ручок (чорнил), сліди клею (що можуть свідчити про переклеювання документа). Отже, слідчому необхідно зважати на будь-які відхилення від установленого шаблону оформлення чи змісту документа, що можуть вказувати на його підроблення (фальсифікацію).

З огляду на зазначене, основні завдання слідчого під час огляду документів мають зосереджуватися на таких аспектах:

1) визначення загальної характеристики та змісту документа, зокрема: тип документа (розпорядження, договір (контракт), зведений план, лімітна довідка, банківська виписка, платіжне доручення, боргове зобов'язання тощо), ким виданий, кому адресований, наявність відповідних реквізитів (дата, номер тощо);

2) встановлення ознак документа, які можуть вказувати на значущі для розслідування кримінального правопорушення факти чи обставини, а саме: його місцезнаходження, приналежність конкретній особі, зміст, що може відобразити певні обставини вчинення діяння;

3) перевірка виконання документа певною особою, виявлення змін у ньому, що могли з'явитися внаслідок підчищення або (чи) дописування, а також визначення способу створення чи використання документа за його характерними ознаками;

4) докладний опис документів, які можуть бути використані як речові докази, з акцентом на їх унікальні характеристики;

5) виявлення фактів інтелектуального підроблення, коли до офіційно оформленого документа навмисно вносять неправдиві дані.

Отже, оглядаючи документ, слідчий з'ясовує значення кожного акта для встановлення обставин розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування, а також його зв'язок із фінансово-господарськими операціями.

Р. Л. Степанюк, ураховуючи інформаційну значущість окремих документів у процесі розслідування бюджетних злочинів, класифікує їх на такі групи:

1) нормативно-правові акти, які визначають правила формування, розподілу й використання бюджетних коштів (чинні постійні та періодичні нормативно-правові акти, які містять приписи). Ці документи не є предметом виїмки під час тимчасового доступу до документів чи обшуку, не долучаються до матеріалів кримінального провадження, але їх має вивчати слідчий, на них можна покликатися під час проведення процесуальних дій, складання процесуальних документів, прийняття процесуальних рішень;

2) планові документи, що визначають підстави надання, обсяг, розподіл і цільове призначення бюджетних коштів;

3) документи, що визначають посадове становище, компетенцію службової особи, яка є суб'єктом злочину (наказ про призначення на посаду; положення про відповідний підрозділ або посаду, посадові інструкції тощо);

4) документи, що визначають організаційно-правовий статус і джерела фінансування підприємства, установи, організації, де було вчинено злочин (статут, положення про діяльність установи). Ці документи підлягають дослідженню у зв'язку з тим, що такий злочин може вчинити службова особа не тільки державного

підприємства, а й недержавної форми власності під час отримання та використання бюджетних коштів;

5) документи бухгалтерського обліку та фінансової звітності (порядок ведення бухгалтерського обліку в Україні визначають відповідні нормативно-правові акти (наприклад, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [155], Порядок подання фінансової звітності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2000 року № 419 [158] тощо));

6) документи, що свідчать про укладання певних договорів і є підставами для їх оплати (договір купівлі-продажу, договір на виконання робіт чи надання послуг тощо);

7) казначейські (банківські) документи (особові справи, які заводять на всіх розпорядників й одержувачів бюджетних коштів, платіжні доручення, розпорядження про виділення коштів з рахунка, виписки банку тощо);

8) документи, які складають під час розрахунків із застосуванням казначейських векселів;

9) чорнові записи й неофіційне листування службових осіб, що мають значення для провадження (робочі зошити, записники, ділові блокноти);

10) інші документи, які можуть бути джерелом доказової інформації в конкретних випадках розслідування порушень бюджетного законодавства (розшифрування окремих рахунків, письмові звернення службової особи до керівництва, матеріали внутрішніх перевірок, розпорядження про призупинення асигнувань тощо) [193, с. 125–132].

Необхідно зауважити, що документацію в органах місцевого самоврядування, крім паперової, ведуть також в електронній формі. Електронна інформація може знаходитися в тісному зв'язку з документальною: може її доповнювати, а також підтвердити чи спростувати достовірність. Тому ще одним різновидом огляду, який проводять під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, є огляд комп'ютерних даних (ч. 1 ст. 237 КПК України). Ця слідча (розшукова) дія набуває особливої важливості, адже значна

частина операцій проходить у цифровому форматі, крім того, може бути швидко знищена або перезаписана.

Огляд комп'ютерних даних – гласна слідча (розшукова) дія, яку проводить сторона обвинувачення з використанням електронно-обчислювальної техніки шляхом безпосереднього сприйняття аудіовізуального відображення комп'ютерних даних із метою отримання відомостей про факти, що мають значення для кримінального провадження [72, с. 54]. Науковці розмежовують огляди комп'ютерних даних і комп'ютерної техніки, які можуть проводити як одночасно, так й окремо [72, с. 55].

Головними особливостями криміналістичного збирання електронних доказів, вважають В. Шульга та Л. Калюжна, є висока технічна складність їх виявлення, необхідність залучення фахівців у сфері інформаційних технологій, а також обов'язкове дотримання процесуальних норм під час фіксації та обробки таких доказів. Важливими критеріями їх допустимості в судовому процесі залишаються оперативність, збереження цілісності та забезпечення автентичності [242, с. 138–139].

Об'єктами огляду електронної документації в органах місцевого самоврядування є: 1) комп'ютери, ноутбуки, сервери; 2) мобільні пристрої; 3) флешнакопичувачі, жорсткі диски; 4) бази даних; 5) системи електронного документообігу; 6) електронна пошта, месенджери; 7) хмарні сервери; 8) системи публічних закупівель. Зазначені електронні носії інформації в кримінальних провадженнях щодо розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування можуть містити широкий спектр доказів, зокрема фінансову документацію, контракти, листування, дані систем, сліди шахрайських операцій тощо.

Тактика й методика проведення такого огляду під час розслідування розкрадань бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування, на нашу думку, має передбачати: раптовість проведення такого огляду; обов'язкове залучення ІТ-експертів; одночасне вилучення ключових носіїв; застосування спеціального програмного забезпечення для доступу до хмарних серверів і

захищених систем. Першочергові дії в службових провадженнях, вважають О. В. Бишевець, М. А. Погорецький та Д. Б. Сергєєв, слід проводити синхронно і за принципом «замороження» найуразливіших носіїв відомостей. Науковці зазначають про здійснення одночасних тимчасових доступів й оглядів електронних середовищ (EDMS/ERP/CRM, поштових серверів, резервних копій), проведення інвентаризації як матеріальних, так і цифрових активів, запитування журналів погоджень та історій змін, а також опитування відповідальних за дані осіб й адміністраторів, зосереджуючи увагу на аналізі процесів, а не лише на підтвердженні фактів [94, с. 18–19].

Будь-які дії з комп'ютерними даними мають здійснювати уповноважені особи суто за допомогою сертифікованого та справного службового обладнання, з використанням ліцензійного програмного забезпечення. Використання несертифікованого, несправного обладнання або неліцензійного програмного забезпечення може призвести до викривлення інформації, отриманої з комп'ютерних даних, через апаратні та/або програмні збої та помилки [73, с. 182–183]. Також для подальшого застосування в доказуванні інформація, отримана з електронних носіїв, потребує спеціального програмного або технічного опрацювання, яке забезпечує її перетворення в доступну для сприйняття форму [242, с. 139–140].

Виявлення електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення під час аналізу комп'ютерних даних, що зберігають на носії, можуть проводити через пошук потрібної інформації за допомогою реквізитів (контексту) засобами операційної системи або сторонніх програм. Крім того, можливе проведення детального дослідження всіх файлів. У деяких випадках файли можуть бути прихованими, тому для їх виявлення необхідно активувати функцію відображення прихованих файлів у налаштуваннях файлового менеджера [87, с. 124].

Для проведення дослідження комп'ютерної техніки, яку використовували, зокрема для підроблення документів, залучення спеціаліста з цієї галузі передбачає виконання таких завдань: 1) виявлення комп'ютерного обладнання, серверів даних, електронних накопичувачів, відеореєстраторів тощо; 2) забезпечення

належного збереження інформації на електронних пристроях і запобігання можливості дистанційного видалення файлів чи інших даних; 3) проведення попереднього огляду техніки для знаходження інформації та документів, які можуть мати значення в кримінальному провадженні; 4) складання відповідного протоколу та вилучення зазначеного обладнання для подальшої експертизи, результати якої стануть доказовою базою в провадженні [80, с. 387–388].

Завершальний етап огляду місця події передбачає підбиття підсумків слідчої (розшукової) дії, складання необхідного протоколу й додатків до нього (плани чи схеми місця події). Крім того, здійснюють аналіз зібраної інформації та формулювання попередніх слідчих версій. Слід перевірити повноту вилучених документів, електронних носіїв і речових доказів, систематизувати групування документів за видовими ознаками (бухгалтерські, договори, тендерна документація, електронні носії), забезпечити цілісність та збереження доказів. На цьому етапі також оцінюють доцільність проведення подальших слідчих (розшукових) дій, зокрема проведення судових експертиз, допитів та інших процесуальних заходів [223, с. 457]. Мета огляду полягає не тільки у виявленні, а й закріпленні отриманих під час огляду даних (згідно зі ст. 237 КПК України). Незакріплення слідів кримінального правопорушення під час огляду, акцентує І. С. Войтович, породжує незворотні негативні наслідки [24, с. 128], що своєю чергою можуть істотно вплинути на перебіг розслідування та доказову базу. Несвоєчасне фіксування слідів кримінального правопорушення під час огляду місця події є серйозною помилкою, яка може поставити під загрозу доведення факту розкрадання, призвести до втрати ключових доказів, неможливості встановлення механізму кримінального правопорушення, послаблення доказової бази та підвищення ризику уникнення відповідальності винними особами. Саме тому кожен слід, незалежно від його природи (документальний, електронний або матеріальний) має бути своєчасно виявлений, належно зафіксований і збережений повністю.

Отже, тактика огляду під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

передбачає дотримання принципів оперативності, комплексного підходу й активного використання технічних і цифрових засобів для фіксації доказової інформації. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування та забезпечує повноту встановлення всіх фактичних обставин, пов'язаних із вчиненням кримінальним правопорушенням.

3.2. Проведення обшуку під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Організаційно-тактичне забезпечення проведення обшуку в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії кримінальних правопорушень має специфічні особливості. І саме цим зумовлена складність делегування слідчим своїх функціональних обов'язків і поставлених завдань під час здійснення цієї слідчої (розшукової) дії. Належна й досконала підготовка, опанування спеціальними знаннями у фінансово-економічній галузі, залучення спеціалістів (експертів), використання технічних засобів для фіксації доказів, взаємодія з правоохоронними та контролюючими органами – це вимоги, що пред'являють до слідчого, який проводить обшук у кримінальному провадженні за фактом розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. З-поміж ключових завдань обшуку – не тільки виявлення прямих доказів злочинної діяльності, а й запобігання їх можливому приховуванню чи знищенню, що є типовим для цієї категорії кримінальних правопорушень, які вирізняються високим ступенем продуманості й організованості.

Питання організаційно-тактичних особливостей проведення обшуку відображено в працях знаних дослідників: Ю. П. Аленіна, І. В. Вегери-Іжевської, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевого, О. Л. Дульського, Т. Є. Зелькіної, М. В. Комарової, Є. Д. Лук'янчикова, М. М. Михеєнка, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, О. А. Осауленка,

Л. М. Перцової-Тодорової, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшка, А. Р. Ратінова, О. С. Старенького, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського та ін. Проте нині бракує досліджень, які були б присвячені цій слідчій (розшуковій) дії в кримінальних провадженнях за фактами розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. Така ситуація своєю чергою зумовлює потребу в розробленні криміналістичних рекомендацій щодо проведення обшуків у цих кримінальних правопорушеннях, зокрема з огляду на сучасну обстановку й виклики, пов'язані з воєнним станом в Україні.

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України, обшук проводять з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте внаслідок його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [98].

Обшук – це обґрунтована доказами слідча (розшукова) дія, яка полягає в примусовому цілеспрямованому обстеженні приміщень, споруд, житла, робочих місць, транспортних засобів, ділянок місцевості, що знаходяться у віданні обшукуваної особи та членів її сім'ї, юридичної особи або окремих громадян з метою знаходження, виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте внаслідок його вчинення, також предметів, документів і речових доказів, що мають значення в кримінальному провадженні [137].

У системі слідчих (розшукових) дій обшук є невідкладною дією через імовірну втрату істотної для розслідування інформації. Під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень його проводять здебільшого одразу після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР [107, с. 233]. Але, на відміну від інших слідчих (розшукових) дій, він характеризується певними особливостями, серед яких: конкретизованість об'єктів пошуку, належність об'єктів певній особі та примусовий характер обстеження [221, с. 115]. Це складна слідча (розшукова) дія в тому ракурсі, що її проведення поєднується з одночасним

виконанням низки процесуальних, організаційних і тактичних завдань, спрямованих на виявлення, фіксацію та вилучення предметів, документів і відомостей, які мають значення для кримінального провадження.

Примусовий характер обстеження полягає в тому, що обшук може бути здійснено без згоди обшукуваної особи. Під час обшуку слідчий має право відчиняти зачинені приміщення та сховища, якщо власник чи відповідальна особа відмовляються це зробити. Проведення обшуку пов'язано із вторгненням у сферу особистих інтересів особи, а також із певним обмеженням конституційних прав громадян на недоторканність особи та житла, тому потребує суворого дотримання регламентованого законом порядку проведення [144, с. 126].

Пошуковий аспект цієї слідчої дії полягає переважно у відшукуванні матеріальних об'єктів, які стосуються кримінального правопорушення та мають значення для всебічного, повного й об'єктивного розслідування. Особливість процедури обшуку полягає у браку в слідчого повної інформації про об'єкт пошуку та його точне місцезнаходження [47, с. 4]. Об'єкт пошуку слідчому в більшості випадків конкретно не відомий, є лише загальне уявлення про нього, однак відоме його орієнтовне місцезнаходження [165, с. 77].

Місцем проведення обшуку, пов'язаного з розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, є службові й адміністративні (офісні) приміщення, робочі кабінети, а також житлові приміщення або інші володіння особи. А. Ф. Волобуєв стверджує, що обшуковують не лише квартиру підозрюваного, а й дачу, садові ділянки тощо [29, с. 268]. Своєю чергою С. С. Чернявський акцентує, що в кримінальних провадженнях щодо фінансового шахрайства встановлення об'єктів пошуку є можливим завдяки комплексному аналізу фінансово-господарської документації, даних про операції та комерційні зв'язки, показань свідків, довідкових матеріалів контролюючих органів і результатів оперативно-розшукових заходів [226, с. 520]. Обшуки проводять в осіб, які відповідальні за підготовку та підписання документів, водночас можуть накладати арешт на майно, зокрема вклади в банках. Арешт на майно накладають для забезпечення відшкодування збитків і конфіскації майна.

Основна мета такого обшуку полягає насамперед у пошуку документів, що підтверджують факти розкрадання бюджетних ресурсів, пошуку майна або цінностей, отриманих протиправним шляхом, а також встановленні причетних до зазначених фактів службових осіб [107, с. 234]. Серед іншого обшук також має превентивну мету – унеможливити приховування або знищення документів й електронних носіїв інформації, що мають значення для кримінального провадження.

Також обшук у приміщеннях органів місцевого самоврядування має підвищений суспільний резонанс. У зв'язку з цим важливо суворо дотримуватися встановленої процесуальної форми, уникати безпідставного перешкоджання робочому процесу органу місцевого самоврядування та публічних конфліктів, а також забезпечити належну відеофіксацію дій слідчо-оперативної групи.

Отже, до основних завдань обшуку в таких провадженнях можна віднести: виявлення та вилучення фінансово-господарських документів; встановлення фактичних обсягів виконаних робіт чи наданих послуг; виявлення електронних носіїв інформації, що містять дані про фінансові операції; вилучення печаток, штампів, бланків й інших засобів оформлення документів; встановлення взаємозв'язків між службовими особами органів місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання.

Основними об'єктами пошуку під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії є: документи фінансово-господарської діяльності й бухгалтерської звітності; бланки документів з окремими реквізитами (печатками, штампами, підписами посадових осіб); записники; комп'ютерна техніка; засоби підроблення документів, такі як печатки, штампи; гроші, коштовності, нажиті злочинним шляхом; листи, записки, інші матеріали [51, с. 69]. Цей перелік можна доповнити такими об'єктами, як: документи щодо проведення тендерних процедур; банківські документи; чорнові записи; електронні носії інформації. Посилену увагу, на нашу думку, необхідно спрямувати на записники, зокрема «чорнові» записи, які можуть бути достатньо інформативними в доказовому значенні та містити відомості про реальні обсяги фінансових операцій.

Обшук, відповідно до ч. 2 ст. 234 КПК України, проводять на підставі ухвали слідчого судді.

Для участі в обшуку можуть бути залучені потерпілий, підозрюваний, захисник, представник й інші учасники кримінального провадження. Якщо постає необхідність у вирішенні питань, що потребують спеціальних знань, слідчий або прокурор можуть запросити відповідних фахівців для надання допомоги. Слідчий чи прокурор повинні вживати заходів для забезпечення присутності осіб, чий права та законні інтереси можуть бути порушені або обмежені в процесі обшуку. Незалежно від стадії проведення цієї слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор або інша уповноважена особа зобов'язані надати доступ до місця обшуку захиснику або адвокату [184].

Аналіз слідчо-судової практики засвідчує, що недоліками, яких припускаються слідчі під час підготовки клопотань до слідчих суддів про проведення обшуку в межах кримінального провадження, пов'язаного з розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, є: 1) недостатнє обґрунтування необхідності проведення обшуку (46 %). Однією з найпоширеніших помилок є формальне або поверхове обґрунтування необхідності проведення обшуку. У клопотанні іноді не наводять конкретні фактичні дані, які підтверджують, що в певному приміщенні можуть знаходитися речі або документи, що мають значення для кримінального провадження; 2) нечітке визначення предмета обшуку, використання занадто загальних формулювань, як-то «документи, що мають значення для кримінального провадження», без конкретизації їх виду (41 %); 3) у тексті клопотання часто бракує чіткої вказівки на конкретне приміщення, де мають проводити обшук (немає точних відомостей про адресу приміщення, його функціональне призначення, власника або користувача приміщення), що спричиняло ускладнення під час його проведення (27 %); 4) процесуальні помилки в оформленні клопотання, зокрема: неправильне зазначення реквізитів кримінального провадження; відсутність погодження клопотання прокурором; неповне

викладення обставин кримінального правопорушення; відсутність переліку додатків (35 %).

Також на практиці нерідко трапляються ситуації, коли зазначена в ЄРДР адреса відповідного органу місцевого самоврядування не відповідає фактичному розташуванню структурного підрозділу чи відділу. У таких випадках це може слугувати підставою для відмови в допуску до обшуку, адже орган досудового розслідування має право проводити обшук виключно за тією адресою, що зазначена в ухвалі слідчого судді. Також часто виникає плутанина щодо структури органу місцевого самоврядування, балансоутримувача або орендаря. Неправильно або некоректно зазначені відомості про суб'єкта, у якого планують обшук, а також адреса, де його має бути проведено, є достатньою підставою для відмови в дозволі на проведення слідчої (розшукової) дії [184].

К. М. Бруссо, досліджуючи особливості розслідування корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняють у сфері житлового будівництва, стверджує, що найефективнішим у кримінальних провадженнях цієї категорії є організація групових обшуків, тобто одночасне проведення обшуків у різних місцях (у місці проживання підозрюваного, його офісі, на дачі, обшук підсобних приміщень, складів або транспортних засобів) [13, с. 176]. Ефект раптовості таких обшуків, стверджує дослідник, ускладнює можливість зацікавленим особам попередити один одного про небезпеку, а також приховати або знищити компрометаційні матеріали чи документи. Для здійснення цієї тактичної операції формують спеціальні слідчо-оперативні групи, кожен з яких очолює слідчий, який самостійно координує обшук на визначеній локації [13, с. 176]. Як обґрунтування цієї позиції додамо, що саме під час групових обшуків у різних осіб або приміщеннях можуть бути вилучені документи, носії інформації, грошові кошти або інші предмети, які взаємно доповнюють один одного, а також дають змогу відтворити механізм вчинення кримінального правопорушення. Це своєю чергою сприяє формуванню цілісної доказової бази. Крім того, можна стверджувати і про певний «психологічний ефект», оскільки підозрювані усвідомлюють масштаб процесуальних дій та наявність доказів їх причетності до протиправного діяння. Це

є додатковим чинником надання правдивих показань або співпраці з органами розслідування.

Тактично доцільним є проведення обшуків одночасно в органі місцевого самоврядування та в приватного контрагента (компанією чи особою, з якою укладено угоду) для недопущення знищення або узгодження доказів.

На тактику проведення обшуку в кримінальних провадженнях, пов'язаних із бюджетними коштами, зазначає В. В. Князєв, суттєво впливають слідча ситуація та характер кримінального правопорушення. Тому перед вибором організаційних і тактичних методів його виконання слідчому необхідно виконати кілька важливих завдань: визначити об'єкти, на яких має бути проведено обшук; визначити предмети й документи, що підлягають вилученню; спланувати послідовність і конкретні терміни проведення кожного обшуку [70, с. 360]. Ці завдання, стверджує вчений, реалізують на основі аналізу матеріалів кримінального провадження. Ефективність обшуку безпосередньо залежить від наявності якісної інформації, яка може містити дані про час появи шуканих об'єктів у приміщенні, їхнє місцезнаходження, прикмети, упаковку або час переміщення [70, с. 360].

У криміналістичній науці тактика проведення обшуку охоплює чотири стадії: підготовчу, оглядову, детальну та завершальну. Кожна з цих стадій має специфічні особливості й вирізняється використанням комплексу тактичних прийомів, які забезпечують ефективність й успішність обшуку [140, с. 197]. Проаналізуємо спрямованість й особливості кожної стадії обшуку в кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування.

Під час підготовки до обшуку в межах кримінального провадження за ст. 191 КК України важливо зібрати детальну інформацію про особу, у якої планують проведення обшуку, а також про місце, де будуть здійснювати слідчу (розшукову) дію. Ці дані охоплюють відомості про особистість обшукуваного й особливості приміщення, що можуть бути пов'язані з рисами характеру підозрюваної особи, її рівнем інтелекту, соціальним статусом і схильностями. Відповідний аналіз дає змогу визначити потенційні місця, де можуть бути приховані необхідні об'єкти.

Підготовка до обшуку передбачає збирання та аналіз необхідної інформації, яка характеризує обшукувану особу: визначення особливостей займаної посади, профіль роботи підприємства, установи, організації; вивчення навичок, звичок, розпорядку дня службової особи (представника влади), обшук якої планують; дружні та професійні зв'язки; «можливості» особи в межах займаної посади; місце проведення обшуку: адреса, план приміщення, розмір і стан; розташування меблів (письмові й канцелярські столи, сейфи); особливості розшукуваних документів або предметів: найменування, характер документів, кількість, форма, характерні ознаки, найімовірніші місця їх знаходження, можливі прийоми маскуванню [11, с. 178].

У кримінальних провадженнях цієї категорії підготовка до обшуку має особливе значення та повинна передбачати: аналіз бюджетних рішень і програм; вивчення інформації з електронної системи публічних закупівель ProZorro; встановлення кола відповідальних посадових осіб (голова громади, секретар ради, керівник профільного управління, бухгалтер); визначення можливих місць зберігання оригіналів документів і резервних копій; планування одночасних обшуків у підрядних організаціях.

Крім того, підготовчі дії до проведення обшуку передбачають також здійснення аналізу структури органу місцевого самоврядування та посадових обов'язків службової особи. Обов'язковим є складання плану обшуку, визначення зон пошуку (робоче місце, електронні носії, сейфи, документообіг тощо).

Необхідно також забезпечити присутність експертів (бухгалтерів, ІТ-фахівців) для оцінювання та вилучення документів й електронних доказів. Участь спеціаліста під час проведення обшуку щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зазначає О. А. Семенюк, вирізняється його активною допомогою слідчому в цій процесуальній дії. Наприклад, слідчий під час проведення обшуку має право відчиняти зачинені приміщення, сховища, речі, долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня під час обшуку, відмовляється їх відчинити чи зняти

(деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюють за відсутності особи, якій належить це приміщення [182, с. 640–641].

В. А. Лирик рекомендує залучати кількох спеціалістів: 1) інспектора-криміналіста, який буде здійснювати відеофіксацію; 2) спеціаліста-фінансиста, працівника Держказначейства, який надасть допомогу в пошуку потрібних документів; 3) спеціаліста в галузі комп'ютерних технологій – у разі потреби копіювати необхідну інформацію з комп'ютерів (ноутбуків) [112, с. 142].

Слідчий, залучаючи спеціаліста до обшуку в кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зважає на такі обставини: 1) який вид обшуку буде проведено (службового кабінету, житла, приміщення, місцевості, особи); 2) об'єкт пошуку (предмет неправомірної вигоди, речі та цінності, товарно-матеріальні цінності, предмети, документи, що мають значення для кримінального провадження); 3) відомості про особу, щодо якої проводять обшук (характеристика службової особи, її посада, можливість активної протидії обшуку тощо); 4) мета обшуку; 5) спеціаліста, що має відповідні спеціальні знання, якого слід запросити; 6) необхідність запрошення декількох різнопрофільних спеціалістів до проведення обшуку; 7) слідча ситуація розслідування службового розкрадання на момент планування обшуку [112, с. 143].

Оглядова стадія обшуку передбачає обхід слідчим усього приміщення (ділянки місцевості), що підлягає обшуку. Слідчому безпосередньо потрібно ознайомиться з місцем обшуку, тобто з'ясувати кількість і розташування кімнат, наявність антресолей, прикомірків, шаф, надвірних будівель, підсобних приміщень тощо. Після цього, урахувуючи особливості попередньо оглянутого місця обшуку, слідчий вирішує питання черговості проведення обшуку, застосування технічних засобів (яких, де, у якій послідовності), визначає можливі місця розташування схованок [140, с. 199].

Є. В. Чуйко пропонує правила проведення обшуків у межах розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері

виконання державних соціальних програм, з огляду на те, що об'єктами обшуку здебільшого є установи та підприємства (у нашому випадку – службові приміщення органу місцевого самоврядування):

1. У разі необхідності обшуку декількох об'єктів (підприємств, установ, закладів) слід віддати перевагу паралельному їх обстеженню замість послідовного. Це передбачає створення кількох слідчо-оперативних груп для одночасного проведення обшуків.

2. Керівник слідчо-оперативної групи зобов'язаний заздалегідь розподілити обов'язки між членами команди. Кожному учаснику потрібно детально пояснити його права та завдання, щоб під час обшуку команда працювала злагоджено, самостійно й оперативно, передусім якщо це стосується значної кількості приміщень.

3. На об'єкті обшуку слід одразу взяти під контроль пропускний режим. Це передбачає призначення відповідального оперативного співробітника, який має забезпечити заборону на вхід сторонніх осіб на територію об'єкта, а також вихід тих, хто вже поінформований про обшук і його мету.

4. Рекомендується починати обшук із попереднього огляду території підприємства чи установи. Це дасть змогу визначити найімовірніші місця розташування речей і документів, зазначених у постанові про проведення обшуку.

5. Усіх учасників слід ознайомити з тим, що під час обшуку буде здійснено фото- та відеофіксацію за допомогою технічних засобів. Також необхідно пояснити порядок й умови використання цих засобів [229, с. 165].

Пропоновані правила слід адаптувати й під методику розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами, оскільки вони цілком ураховують інтелектуально-документальну природу цих протиправних діянь.

Оглядовий етап розпочинається з прибуття слідчої групи на об'єкт. Успішне проведення обшуку безпосередньо залежить від його несподіваності: необхідно оперативно зайти на об'єкт, заблокувати вікна й виходи, забезпечити візуальний контроль за переміщеннями осіб і предметів, запобігти можливому знищенню або приховуванню речей, документів, електронної інформації [1, с. 67].

На початку проведення обшуку слідчий організовує роботу учасників, виконуючи такі дії: розподіляє функції між оперативними працівниками, зокрема призначає відповідальну особу для контролю пропускну режиму; роз'яснює права й обов'язки залучених до обшуку осіб, забезпечуючи їхню готовність до виконання завдань, передусім в умовах роботи зі значною кількістю приміщень; спільно з фахівцем або самостійно оглядає територію для визначення можливих місць знаходження об'єктів, зазначених у судовій ухвалі; за необхідності забороняє використання засобів зв'язку для запобігання витоку інформації про обшук; призначає осіб, які будуть залучені до пошуку важливих документів для кримінального провадження; інформує учасників про застосування технічних засобів фіксації під час заходу [66, с. 100–101].

Розпочинаючи пошук предметів, слідчий та учасники обшуку не повинні зосереджуватися лише на процесі пошуку. У цей час обшукуваний, а також інші присутні зацікавлені особи (наприклад, співробітники органу місцевого самоврядування) можуть перебувати в стані емоційного напруження, підвищеної тривоги або страху. Вони часто демонструють ознаки психологічного дискомфорту й мимовільні реакції на подразники, що виникають на підсвідомому рівні. Тож уважне спостереження за психофізіологічними реакціями як обшукуваного, так й інших присутніх осіб може значно сприяти ефективності проведення розшукових дій. Водночас слід акцентувати на мовному контакті з обшукуваними та присутніми співробітниками, що допоможе уникнути додаткового напруження та створити сприятливу атмосферу для виконання завдань [107, с. 233].

Тактика проведення обшуку на детальній стадії може бути реалізована різними способами. Саме на цьому етапі реалізують більшість тактичних прийомів, спрямованих на встановлення обставин розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування. Посилену увагу під час обшуку спрямовують на предмети зі слідами злочинних дій (документи зі слідами підроблення, тару від викрадених предметів тощо) і слідами рук й інших можливих слідів співучасників [29, с. 268].

Під час обшуку виявленню та вилученню підлягають:

- документи, які відображають законодавчі, нормативно-розпорядчі положення, що регламентують діяльність організацій державної та недержавної форм власності;
- посадові інструкції, накази про призначення на посаду тощо;
- установчі документи (статут, установчий договір, протоколи зборів вкладників, реєстраційне свідоцтво, ліцензія на заняття певним видом діяльності);
- бухгалтерсько-облікові документи (первинні облікові документи, головна книга чи обліковий баланс, журнали, ордери, відомості, реєстр, інвентаризаційні описи), а також такі, що підтверджують: прийняття рішення про використання бюджетних коштів; виконання рішення про використання бюджетних коштів; перерахування бюджетних коштів;
- документи органів державного контролю, на які покладено обов'язок щодо забезпечення законності діяльності контролюючих організацій;
- грошові кошти й інше майно, здобуте злочинним шляхом;
- документи, що підтверджують право власності на майно;
- предмети й документи, які можуть містити сліди легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або мають інше значення для провадження (наприклад, банківські пластикові картки, платіжні квитанції);
- комп'ютери, периферійні пристрої до них, електронні носії інформації [212, с. 77].

На практиці доволі часто використовують метод послідовного обшуку, який передбачає ретельне дослідження всієї площі в певному порядку (наприклад, рух за годинниковою стрілкою). У разі наявності обґрунтованих причин можна застосувати метод вибіркового пошуку, коли обшук проводять лише на окремих ділянках, зокрема тих, де найвищою є ймовірність виявлення шуканого об'єкта. Вибірковий пошук доцільно починати одразу, якщо свідки або потерпілі надали вказівки щодо ймовірного місцезнаходження предмета пошуку. Проте раціональнішим є підхід, за якого до передбачуваного місця наближаються

поступово. Це дає змогу уникнути прямого розкриття джерела інформації, підвищити загальну ефективність обшуку [140, с. 199].

До основних завдань детальної стадії обшуку в кримінальних провадженнях щодо розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування можна віднести: а) повний та системний пошук доказів; б) виявлення прихованих документів й електронних носіїв; в) встановлення взаємозв'язків між доказами; г) вилучення об'єктів, що мають доказове значення; д) фіксацію всіх виявлених слідів кримінального правопорушення.

У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії кримінальних правопорушень немає універсального способу обшуку, однак найефективнішим, на нашу думку, є комплексний (комбінований) підхід, який поєднує кілька тактичних методів і прийомів, а саме: зонального (секторного); послідовного (лінійного) пошуку; вибіркового (цільового) аналізу документів і цифрових носіїв. Тобто здійснюють поділ приміщення на сектори (робоче місце, архів, сейфи, техніка), кожен з яких закріплюють за членами слідчої групи, і поетапно обстежують кожну зону. Поєднання зазначених методів, на наше переконання, надасть можливість не лише відшукати докази, а й відтворити механізм розкрадання бюджетних коштів. Окрім зазначеного, така тактика забезпечує системність, оперативність і доказову повноту, що є критично важливим для викриття складних фінансових злочинних схем.

Водночас І. І. Когутич, розглядаючи тактичні прийоми обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виокремлює такі: словесна розвідка; орієнтованість на професійні навички обшукуваного, залучення обшукуваного до діяльності, постановка обшукуваному певних запитань, роз'яснення мети й необхідності обшуку, зіставлення однакових предметів між собою тощо [76, с. 385–386]. О. В. Циганенко тактичним прийомом, що може бути застосований під час проведення цієї процесуальної дії, вважає «...спостереження за реакціями обшукуваних осіб. Адже суттєвою особливістю провадження обшуку є те, що особа не може залишатися байдужою під час нього. Вона може болісно

реагувати на окремі його етапи, загалом гостро переживає в такій обстановці. Тому напруженість обшукуваного виникає внутрішньо і виявляється зовнішньо. В особи виникають вияви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, змінюється колір обличчя, короткочасно розширюються зіниці очей, відбуваються неконтрольовані мікрорухи, що суперечать змісту пояснень обшукуваної особи, покусування або затиснення губ, важке дихання тощо. Реакції значно посилюються, якщо слідчо-оперативна група близько підійшла до розшукуваних об'єктів» [215, с. 83].

І. О. Нехаєнко також до обов'язкових тактичних прийомів проведення обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем відніс: залучення підозрюваного до участі в проведенні обшуку, спостереження за реакціями обшукуваних осіб, раптовість, застосування відповідних науково-технічних і техніко-криміналістичних засобів [133, с. 886].

Проведення обшуку спрямоване не лише на виявлення речей і документів для їх подальшого визнання доказами, а й на забезпечення підстав для ініціювання арешту майна, встановлення місцезнаходження активів підозрюваних, а також реалізації інших процесуальних дій у межах кримінального провадження [146, с. 199]. Справді, виявлені під час обшуку документи, електронні дані й матеріальні об'єкти дають змогу встановити належність активів підозрюваним або пов'язаним особам, джерела походження коштів, зв'язок майна із злочинною діяльністю тощо. Документи й електронні дані, вилучені під час обшуку, нерідко містять відомості про інші факти розкрадання, додаткових співучасників, нові злочинні схеми. Тож виникають процесуальні передумови для арешту майна, встановлення активів, викриття нових епізодів злочинної діяльності й забезпечення подальших слідчих (розшукових) дій.

Завершальною стадією обшуку є фіксація результатів обшуку. За результатом обшуку складають протокол і додатки до нього. Повне й об'єктивне документування обшуку є ключовим моментом в одержанні доказових фактів за результатом цієї дії [37, с. 35–36]. Як і під час проведення огляду, на етапі

документування результатів обшуку в протоколі зазначають усі знайдені та вилучені об'єкти. До протоколу додають фото- та відеоматеріали, схеми приміщень, експлікації та пояснення учасників процедури. Такий ретельний підхід до фіксації цієї слідчої (розшукової) дії забезпечує можливість використання цих доказів у судовому процесі та слугує підставою для здійснення інших процесуальних заходів.

Ми поділяємо думку В. В. Князева, який стверджує, що під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері обшук повинен мати невідкладний (адже розслідування супроводжується подоланням протидії з боку владних осіб, структур, корумпованих працівників правоохоронних органів тощо), «груповий» (проводити його слід комплексно одночасно в різних місцях) і вибіркового характеру (не всі предмети мають значення для кримінального провадження), відповідати вимозі раптовості [70, с. 364]. У цьому контексті вважаємо доцільним внести зміни до кримінального процесуального законодавства, зокрема доповнити ч. 2 ст. 234 КПК України положенням такого змісту: «У невідкладних випадках, пов'язаних із ризиком знищення, переміщення або приховування речей і документів, обшук може бути проведений без попередньої ухвали слідчого судді з подальшим невідкладним зверненням для його легалізації в порядку, визначеному цим Кодексом».

Отже, тактика проведення обшуків під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану вирізняється підвищеною швидкістю реагування, комплексним підходом, активним застосуванням спеціалізованих знань і технічних засобів. Значущою складовою цього процесу є налагоджена взаємодія слідчого з оперативними підрозділами, що забезпечує ефективне виявлення та закріплення доказової бази [42, с. 310].

3.3. Проведення допиту під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Під час розроблення методики розслідування бюджетних злочинів посилену увагу спрямовують на тактику проведення допиту. Огляд слідчо-судової практики засвідчує, що значну частину доказової інформації в кримінальних провадженнях за ознаками вчинення розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування здобувають унаслідок проведення цієї слідчої (розшукової) дії (67 %). За оцінками експертів, для проведення допиту використовують майже 85 % з усього бюджету часу, виділеного слідчим на проведення слідчих (розшукових) дій [8, с. 4].

Питанням сутності й тактики проведення допиту присвячено чимало робіт учених-криміналістів, а саме: О. Агаркової, О. Алексєєва, О. Бабікова, В. Бахіна, П. Біленчука, В. Весельського, А. Волобуєва, В. Галагана, І. Гловюк, М. Грібова, Н. Карпова, В. Коновалової, О. Кобилянського, А. Кофанова, О. Кучинської, В. Малишевського, В. Перкіна, М. Погорецького, Є. Пряхіна, В. Пяковського, О. Ратінова, О. Салманова, О. Соловйової, С. Стахівського, К. Чаплинського, Ю. Чаплинської, Ю. Чорноус, В. Шепітька, А. Шеремета та ін. Інтерес науковців до зазначеного питання активізувався після прийняття 2012 року КПК у зв'язку з істотними змінами процесуального порядку проведення зазначеної пізнавальної дії. Науковий розвиток дістали різні види допиту, як-то судовий, перехресний, дистанційний, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб тощо. Не оминули увагою вчені й розроблення питань щодо організаційних і тактичних особливостей допиту в методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Одним з таких видів протиправних діянь є розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, яке, на жаль, досі залишається недостатньо дослідженим у криміналістичній доктрині. З огляду на зміни, що стрімко відбуваються в сучасному суспільстві, зростання рівня економічної злочинності, яка має латентний характер, обстановку, пов'язану

з воєнними діями в країні, розвиток нових знань й удосконалення наявних методів збирання та використання інформації в процесі встановлення і розслідування таких протиправних діянь набуває підвищеної актуальності. К. Ю. Чугуєнко й О. І. Агаркова слушно акцентували, що в умовах воєнного стану, коли існує загроза національній безпеці та життю громадян, необхідно забезпечити ефективне досудове розслідування кримінальних проваджень [228, с. 162].

Воєнний стан створює специфічні умови для проведення допитів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів. Це середовище характеризується впливом правових, організаційних, психологічних та інформаційних чинників. Зокрема, зміни у функціонуванні органів державної влади й місцевого самоврядування призводять до трансформації управлінських процесів: упровадження швидших бюджетних процедур, спрощення фінансових механізмів й іншого, що підвищує ризики зловживань службовим становищем. Утім такі умови водночас ускладнюють доказування їх протиправності в межах допитів.

Допити в цих обставинах відбуваються на тлі високої динаміки подій, коли чимало рішень ухвалюють у стислий проміжок часу, інколи без належного документального супроводу або з його відкладеним оформленням. Тому показання підозрюваних набувають особливої значущості. Вони стають ключовим джерелом для відтворення фактичних обставин і хронології управлінських рішень, узгодження дій та реального процесу руху бюджетних коштів.

Зазначені обставини обумовлюють потребу вдосконалення тактики допиту, що в кримінальних провадженнях щодо розкрадання бюджетних коштів в умовах воєнного стану набуває не лише прикладного, а й стратегічного значення для ефективності процесу досудового розслідування загалом.

Допит є такою слідчою (розшуковою) дією, яка дає змогу як отримати нові докази, так і перевірити раніше отримані докази, інформацію, отриману з документації чи інших джерел [75, с. 297].

У науковій доктрині немає принципово різних поглядів на поняття допиту. Загалом його визначають як слідчу (розшукову) дію, що спрямована на одержання

від осіб, які наділені в кримінальному провадженні певним процесуальним статусом, відомостей, що мають значення для конкретного кримінального провадження [122, с. 262]. Таким статусом наділені підозрюваний, обвинувачений або свідок. В. Ю. Шепітько характеризує допит як процесуальну дію, що становить регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, які беруть у ній участь, спрямований на отримання показань про відомі допитуваному факти, які мають значення для встановлення істини в розслідуванні [235, с. 25]. На переконання Л. Д. Удалової, допит у процесуальному доказуванні є сполучною ланкою між засобами збирання доказів, які спрямовані на отримання показань, та їх перевіркою, яку здійснюють шляхом проведення слідчих дій. Зазначене зумовлено тим, що гносеологічна природа допиту, яка ґрунтується на методі пізнання, стосується й інших слідчих дій, що зближує їх та зумовлює тісний взаємозв'язок [208, с. 125–126]. Н. Наумов і А. Гаркуша зазначають, що допит – це слідча (розшукова) дія, яка є основоположною в будь-якому кримінальному провадженні, адже показання, отримані від особи, є важливим елементом для розслідування. Визначення поняття допиту не передбачено нормативно-правовими актами України, проте його слід тлумачити як слідчу (розшукову) дію, яка полягає в отриманні інформації, що має значення для кримінального провадження, шляхом опитування особи [131, с. 475–476].

На стан якісного розслідування такого протиправного посягання, як розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, безпосередньо впливають знання і розуміння слідчими органами положень та вимог бюджетного законодавства, нормативної регламентації повноважень органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, без знання яких неможлива як правильна кваліфікація дій винних осіб, так і результативне виконання інших процесуальних дій чи тактичних операцій. Згідно з результатами проведеного опитування, 63 % працівників органів досудового розслідування констатували вплив окреслених обставин на

ефективність проведення допитів досліджуваної категорії кримінальних правопорушень (додаток А).

Водночас трапляються випадки, коли допит на початкових етапах розслідування може лише зашкодити кримінальному провадженню, спонукати причетних осіб до приховування або знищення доказів, переміщення прибутків від злочинної діяльності (зокрема в інші юрисдикції), впливати на свідків, посилювати заходи конспірації, чинити інші перешкоди слідству. Плануючи слідчі (розшукові) дії, необхідно прогнозувати, чи є вони доречними в конкретний момент і чи не зашкодять розслідуванню на інших етапах [151].

Допит підозрюваних. Допит підозрюваного є одним із найінформативніших процесуальних засобів отримання доказової інформації. Його значення обумовлено тим, що особа, якій повідомлено про підозру, безпосередньо володіє важливими даними стосовно обставин підготовки, здійснення та приховування кримінального правопорушення. Про важливість допиту підозрюваного як обов'язкової слідчої (розшукової) дії зазначав і Г. Гросс. Він стверджував, що проведення такого допиту має ґрунтуватися на законі, а слідчий повинен завжди усвідомлювати, що підозрюваний може бути невинно обвинуваченим [247].

Типові характеристики економічного злочинця, його статус як керівника або іншої службової особи тісно пов'язані зі злочинним наміром у сфері господарських відносин. Ці аспекти є ключовими чинниками, що впливають на створення несприятливих слідчих ситуацій під час досудового розслідування [45, с. 46]. Передусім особи, які причетні до розкрадання бюджетних коштів чи майна, мають високий рівень професійної кваліфікації, добре орієнтуються в нормативно-правовій базі, що регулює бюджетні, фінансові та господарські відносини, а також мають значний практичний досвід роботи з фінансовою документацією. Завдяки своєму службовому становищу вони часто мають доступ до матеріальних ресурсів, інформаційних систем і документів, що надає додаткові можливості як для вчинення злочину, так і для приховування його слідів.

Однією з ключових характеристик таких осіб є здатність ефективно використовувати службові зв'язки й адміністративні повноваження для

ускладнення розслідування. Вони можуть схилити підлеглих до надання неправдивих свідчень, координувати свої дії з іншими учасниками незаконної діяльності, впливати на збереження або зміни в документації, а також створювати видимість законності прийнятих рішень, посиляючись на колегіальність управлінських процедур.

Ці підозрювані демонструють високий рівень самоконтролю під час проведення слідчих (розшукових) дій. У межах допитів вони намагаються ухилятися від прямих відповідей, використовувати специфічну професійну термінологію для ускладнення розуміння ситуації, акцентувати на складності бюджетних процесів і перекладати провину на недоліки нормативного регулювання або дії інших службових осіб. У зв'язку з цим слідчі мають ретельно готуватися до допитів, володіючи спеціалізованими знаннями у сфері бюджетних правовідносин і маючи чіткі докази, які підтверджують участь особи в протиправній діяльності.

Окрім того, такі підозрювані нерідко мають позитивну ділову репутацію, значний досвід роботи й авторитет серед колег. Це може ускладнювати отримання доказів і впливати на поведінку свідків. Злочинці в галузі господарювання, зауважує В. Давиденко, – це переважно обізнані, висококваліфіковані фахівці, які усталений досвід можуть застосовувати для розкрадань майна й інших зловживань, а отже, володіють достатніми суб'єктивними можливостями для професійної підготовки, вчинення, а згодом – приховування події злочину [45, с. 46]. Тому, плануючи допит, важливо врахувати не тільки службовий статус підозрюваного, а й його психологічні характеристики, професійний досвід, мережу соціальних контактів, можливість впливу на інших учасників кримінального провадження.

У кримінальних провадженнях щодо розкрадання бюджетних коштів важливим елементом підготовчого етапу допиту є формування чіткого кола обставин, які необхідно встановити шляхом отримання показань підозрюваного. Ретельна підготовка до цієї слідчої (розшукової) дії визначає якість і достовірність отриманої інформації, а також сприяє перевірці вже зібраних доказів. З огляду на складність фінансово-господарських операцій та специфіку бюджетних

правовідносин, ефективним є залучення спеціалістів у галузях економіки, бухгалтерського обліку та бюджетного права. Такі фахівці можуть допомогти в аналізі матеріалів кримінального провадження, визначенні ключових напрямів допиту й ідентифікації моментів, які потребують додаткового з'ясування.

Залучення спеціалістів є практично корисною в кількох аспектах: вони можуть проводити попередній аналіз фінансових документів, виявляючи невідповідності у звітності, висвітлювати економічну суть окремих операцій та здійснювати підготовку матеріалів, які слідчий зможе використати для підтвердження чи спростування свідчень підозрюваного. Також вони надають пояснення щодо вузькоспеціалізованої термінології, особливостей бюджетних процедур, що значно покращує процес допиту.

На думку Ю. К. Дорошенка, підготовка до допиту в процесі розслідування корупційних злочинів, пов'язаних зі службовою діяльністю та професійною діяльністю у сфері надання публічних послуг, має передбачати такі етапи:

- аналіз і вивчення матеріалів кримінального провадження;
- збір інформації, що характеризує особистість допитуваного;
- визначення оптимальної послідовності проведення допитів;
- уточнення тематики та ключових питань для допиту;
- вибір часу, місця й учасників допитового заходу;
- організацію виклику особи, яка підлягає допиту, й інших залучених осіб;
- забезпечення необхідної техніко-криміналістичної підтримки;
- розроблення плану проведення допиту, що враховує прогнозовану поведінку учасників і відповідні тактичні прийоми [53, с. 206].

На етапі підготовки до допиту слідчий, дізнавач має здійснювати такий комплекс організаційно-підготовчих заходів: повне, усебічне й ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації; визначення кола осіб, які підлягають допиту; визначення послідовності проведення допитів; вивчення особи допитуваного; збирання оперативної інформації про допитувану особу й учинених нею злочинів; визначення часу проведення допиту; визначення місця проведення допиту; підбір

речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному; визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка; визначення учасників проведення допиту; забезпечення сприятливих умов проведення допиту [219, с. 91–93]. У кримінальних провадженнях досліджуваних протиправних діянь увагу слід спрямовувати на вивчення документів, які відображають рух бюджетних коштів і прийняття відповідних управлінських рішень. До таких документів належать рішення місцевих рад, розпорядження посадових осіб, бюджетні програми, кошториси, договори підряду, акти приймання виконаних робіт, платіжні доручення, тендерна документація, висновки аудиторських перевірок, ревізій та судових експертиз. Аналіз зазначених матеріалів дає змогу встановити обставини можливого завищення вартості робіт чи послуг, фіктивності господарських операцій, безпідставного перерахування коштів або інших способів незаконного заволодіння бюджетними ресурсами. Слушними є міркування С. С. Чернявського стосовно того, що для повного й усебічного дослідження матеріальних слідів кримінальних правопорушень слідчому потрібно сконцентрувати увагу на роботі з документами, що становлять основний обсяг доказів про кримінальні правопорушення у сфері господарювання [224, с. 12–14]. Детальному аналізу також підлягають дані, внесені до протоколів слідчих (розшукових) дій, а також інші матеріали кримінального провадження, зокрема судові експертизи та висновки експертів [70, с. 358].

Також слід визначити, чи відповідає виконання певною особою операцій встановленим нормативним вимогам. У деяких випадках доцільно врахувати її дії в схожих ситуаціях, де правомірність поведінки не викликала сумнівів. За умови виявлення відхилень або невідповідностей від загальноприйнятих норм і правил важливо з'ясувати причини таких розбіжностей [3, с. 126]. Порівняльний аналіз поведінки підозрюваного в аналогічних службових ситуаціях, на нашу думку, надає можливість виявити нетипові рішення, порушення встановленого порядку здійснення фінансово-господарських операцій або умисне відхилення від визначених процедур. З'ясування причин таких відхилень сприяє встановленню наявності чи відсутності злочинного умислу, ролі конкретної особи в механізмі

протиправної діяльності й об'єктивній оцінці її дій у контексті всіх обставин кримінального провадження. Саме тому дослідження відповідності службової діяльності нормативним вимогам слід розглядати як один із ключових напрямів підготовки до допиту й подальшого доказування в кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Отже, підготовчий етап розпочинається з ретельного аналізу наявних матеріалів провадження з метою формування цілісного уявлення про подію кримінального правопорушення. Посилену увагу слідчий спрямовує на вивчення: рішень місцевої ради, виконавчого комітету або військової адміністрації щодо виділення коштів; бюджетних програм і кошторисів; договорів з підрядними організаціями; актів виконаних робіт; платіжних доручень і банківських документів; тендерної документації або документів про здійснення прямих закупівель; результатів ревізій, аудитів та перевірок; висновків судових економічних, будівельно-технічних, товарознавчих і почеркознавчих експертиз; протоколів допитів свідків й інших учасників кримінального провадження.

Ми поділяємо думку В. Б. Ганеліна стосовно того, що під час аналізу інформації, наявної в матеріалах кримінального провадження, слідчий має дійти висновку та спрогнозувати, які саме факти чи обставини не слід розголошувати підозрюваному, аби забезпечити його подальше викриття [34, с. 86].

Для правильного формулювання запитань й уникнення неповноти отриманих показань слідчий має володіти не лише інформацією про коло обставин, які необхідно встановити під час допиту, а й розуміти криміналістичні особливості механізму розкрадання бюджетних коштів. Такий підхід дає змогу ґрунтовніше підготуватися до проведення допиту, визначити його структуру, послідовність запитань і забезпечити максимально повне з'ясування фактів, що мають доказове значення.

Під час підготовки плану допиту доцільно передбачати можливі варіанти розвитку слідчої ситуації, зміни поведінки допитуваної особи та способи реагування на них. Це сприяє гнучкому проведенню слідчої (розшукової) дії, дає

змогу ефективніше використовувати отриману під час допиту інформацію [34, с. 86].

На етапі підготовки до допиту підозрюваного в кримінальних провадженнях щодо розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування під час воєнного стану важливе значення має попереднє вивчення слідчим специфіки сфери діяльності, у межах якої було вчинено кримінальне правопорушення, а також збирання орієнтувальної інформації про особу допитуваного. Належна підготовка надає можливість правильно визначити предмет допиту, сформулювати систему запитань, своєчасно виявити неправдиві показання та обрати найефективніші тактичні прийоми проведення слідчої (розшукової) дії. Значна частина допитуваних осіб має спеціальні знання у сфері фінансів, бухгалтерського обліку, податкової звітності, банківської діяльності, а також досвід роботи в органах місцевого самоврядування, на керівних посадах у приватному або публічному секторі [212, с. 65]. Більшість опитаних працівників правоохоронних органів зазначили, що серед підозрюваних у розкраданні бюджетних коштів переважають люди з освітою в галузях економіки, фінансів або права, які мають практичний досвід у сфері бухгалтерії, складання бюджетів, податкової звітності, банківських операцій та публічних закупівель. Водночас чимала частина таких осіб раніше займала керівні посади в місцевих органах влади, комунальних підприємствах чи компаніях приватного сектору. На думку респондентів, ці обставини значно ускладнюють побудову тактики допиту, оскільки зазначені особи добре розуміються на фінансово-господарських процесах, упевнено володіють спеціалізованою термінологією і здатні використовувати слабкі місця в знаннях слідчого для формування власної лінії захисту (додаток Г).

Під час допиту підозрюваних здебільшого потребують встановлення: обставини підготовки до кримінального правопорушення (планування, добір співучасників, використання електронних ресурсів, підроблення документів, створення підконтрольних суб'єктів господарювання); спосіб заволодіння коштами, використання службового становища, розподіл ролей між співучасниками; порядок прийняття рішень щодо використання бюджетних коштів

(ініціювання, погодження та контроль фінансових рішень); обставини укладення договорів і здійснення закупівель (вибір контрагентів, відповідність виконаних робіт або послуг умовам договорів); оформлення та погодження документації (договори, кошториси, акти виконаних робіт, участь посадових осіб у їх підготовці й підписанні); рух бюджетних коштів (банківські трансакції, транзитні схеми, використання підконтрольних структур); фактичне виконання робіт або постачання товарів, їх відповідність договірним умовам; способи приховування кримінального правопорушення (фіктивні операції, підроблення документів, внесення неправдивих відомостей, знищення доказів); відомості про співучасників та їх роль, а також осіб, які не усвідомлювали протиправного характеру дій; наявність зв'язків із посадовими особами органів влади, контролюючих або правоохоронних органів; використання особливостей воєнного стану (спрощені закупівлі, спеціальні фінансові процедури, пришвидшене погодження рішень); мотиви й мета кримінального правопорушення, розмір і розподіл неправомірної вигоди; причини та умови, що сприяли вчиненню правопорушення (недоліки контролю, організаційні прорахунки).

Водночас на початковому етапі досудового розслідування мета допиту полягає у: з'ясуванні загальної схеми проведення відповідної операції; розшифруванні бухгалтерських і податкових документів (рахунків, актів виконаних робіт, платіжних доручень, податкових накладних); ідентифікації конкретних цифрових записів, які можуть свідчити про фіктивність чи завищення вартості операцій; з'ясуванні ролі кожного учасника схеми, способів обґрунтування витрат і підтвердження виконаних робіт [145, с. 875].

Р. Р. Романенко в межах проведення допиту в кримінальних провадженнях про розкрадання вважає обов'язковим дотримання таких правил: 1) детальне вивчення й оцінювання наявних матеріалів у кримінальному провадженні (функціональних (посадових) обов'язків працівників, документів, які підтверджують право особи щодо здійснення діяльності, а також законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють відповідну діяльність); 2) проведення консультацій зі спеціалістами у відповідній сфері діяльності разом із

представленням відповідних документів для з'ясування незрозумілих обставин, що виходять за межі спеціальних знань слідчого, або залучення його до проведення допиту; 3) здійснення відеофіксації проведення допиту у випадках, якщо слідчий прогнозує зміну свідчень підозрюваним; 4) планування черговості проведення допитів різних осіб; 5) надання деяких документів допитуваному під час допиту, що є дієвим тактичним прийомом [177, с. 145–146].

В. Пісний, досліджуючи тактичні прийоми допиту під час розслідування технологій злочинного збагачення службовими особами, зауважує, що безпосередні виконавці кримінального правопорушення мають високий рівень поінформованості. Тому обставинами, які підлягають з'ясуванню в межах допиту, дослідник визначає: ініціаторів вчинення епізодів злочинної діяльності (у разі вчинення технології злочинного збагачення у формі співучасті); предмет неправомірної вигоди; спосіб одержання неправомірної вигоди (контактний, безконтактний); місце, час, обставини одержання неправомірної вигоди службовою особою; момент виникнення умислу на одержання неправомірної вигоди та її подальшої легалізації; способи прибутку, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди; структуру підприємства, через яке здійснювали легалізацію, і його вид діяльності відповідно до статуту; строк діяльності з легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди; обставини, які свідчать про усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчиненого діяння (діянь); обставини, що свідчать про обізнаність щодо обставин незаконного походження майна, наявності мети його легалізації; мотив кримінальних правопорушень й умисел; місцезнаходження фінансової документації; місцезнаходження активів, одержаних службовою особою у вигляді неправомірної вигоди; взаємозв'язок легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, з офшорними зонами [148, с. 123].

Доволі структуровано, на нашу думку, окреслив обставини, які підлягають встановленню під час допиту й характеризують обстановку вчинення корупційного правопорушення, С. В. Томин. Зокрема, такими обставинами науковець визначив:

1. Сферу діяльності, профіль органу публічної влади, структуру органу та місце в ньому службової особи.

2. Повноваження службової особи (які блага може надати, яким несприятливим наслідкам може запобігти).

3. Систему документообігу, що супроводжує діяльність органу або установи, а також прийняття рішень.

4. Систему обліку та контролю, їх недоліки, безконтрольність на певних ділянках служби.

5. Режим роботи, процедуру прийняття рішень (колегіально чи одноособово приймають рішення, хто і як здійснює підготовку до розгляду питань, яка черговість їх вирішення та інші особливості функціонування органу чи установи).

6. Виробничі, ділові, договірні й інші зв'язки з іншими органами та організаціями; підпорядкованість і підконтрольність, особи, інші позаслужбові зв'язки службової особи, попередні місця роботи.

7. Недоліки діяльності органу (бюрократизм, затягування розгляду питань, злочинні традиції, недоліки в обліку, відсутність контролю тощо).

8. Особливості законодавчого регулювання діяльності службової особи, зокрема недоліки нормативної регламентації, можливість прийняття рішень за розсудом службової особи, відсутність звітності та контролю, зокрема морального у вигляді кодексів честі й поведінки службових осіб тощо [205, с. 179].

Оцінювання слідчим доказів, наявних у матеріалах кримінального провадження, необхідно здійснювати з огляду на їхню процесуальну та доказову цінність, а також здатність впливати на встановлення обставин кримінального правопорушення. Під час підготовки до допиту слідчому необхідно заздалегідь визначити оптимальний порядок пред'явлення доказової інформації, передбачити можливі психологічні реакції підозрюваного на кожен із них й оцінити їхній вплив на подальший перебіг слідчої (розшукової) дії.

З метою забезпечення ефективності допиту доцільним є попереднє впорядкування та розміщення підготовлених матеріалів у місці проведення допиту так, щоб забезпечити зручний доступ до них і можливість їх послідовного

використання відповідно до обраної слідчим тактики. На підготовчому етапі слідчий також повинен визначити місце й форму проведення допиту, вибір яких залежить передусім від конкретної слідчої ситуації, що склалася. За загальним правилом, допит здійснюють за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням з особою, яку мають намір допитати (ст. 224 КПК України). З огляду на специфіку досліджуваного кримінального правопорушення, ефективність допиту підозрюваного в його вчиненні буде вищою за умови його проведення в офіційному місці (службовому кабінеті органу досудового розслідування). Водночас, з огляду на правовий режим воєнного стану, за наявності підстав, передбачених у ст. 232 КПК України, допит підозрюваного може бути здійснено дистанційно в режимі відеоконференції [98].

Підозрюваному в межах допиту ставлять запитання, які умовно можна згрупувати в певні блоки відповідно до етапів незаконного одержання бюджетних коштів. Зокрема, можна виокремити такі блоки питань: 1) щодо підготовки та організації розкрадання бюджетних коштів; 2) щодо особливостей зняття та переведення коштів; 3) щодо переведення грошових коштів в готівкову форму. Також, якщо підозрюваний зізнається у вчиненні кримінального правопорушення, вказує на підроблення документів, які подавали для проведення незаконної операції з бюджетними коштами, під час допиту слід з'ясувати: чи безпосередньо підозрюваний підробляв документи, якщо ні, то хто допомагав; місце; час; чи здійснював підроблення цього документа вперше тощо [198, с. 212].

Безпосередньо під час допиту в підозрюваного з'ясовують: 1) за яких обставин учинено кримінальне правопорушення; 2) які способи застосовано (конкретні прийоми, операції, дії з підготовки, приховування, заволодіння грошовими коштами, схеми їх проходження тощо; 3) які ще протиправні дії було вчинено; 4) хто ще, крім підозрюваного, і з якого часу залучався до злочинної діяльності, які роль і функції кожного учасника; 5) протягом якого періоду було вчинено кримінальне правопорушення; 6) яка загальна сума грошових коштів утворилася внаслідок незаконного одержання бюджетних коштів; 7) як протиправні дії відображалися у фінансово-бюджетній документації.

Згідно з результатами проведеного нами анкетування, ефективними тактичними підходами під час допиту особи, яку підозрюють у розкраданні бюджетних коштів, слідчі виокремили такі: демонстрування неспростовних доказів участі у кримінальному правопорушенні (пред'явлення речових доказів, документів, висновків ревізій та експертів) (74 %); створення уявлення високої поінформованості слідчого («гра на враженні додаткових даних») (62 %); деталізація свідчень (54 %); постановка додаткових, уточнювальних, нагадувальних, контрольних і викривальних запитань (85 %); аналіз логічних суперечностей (51 %); застосування вигаданих версій (38 %); оголошення показань свідків (35 %); застосування чинника несподіванки (раптовості) (31 %) (додатки А, В).

Тактичні прийоми допиту службової особи органу місцевого самоврядування, підозрюваної в розкраданні бюджетних коштів, або їх комбінації обирають залежно від ситуації цієї слідчої (розшукової) дії. У безконфліктній ситуації (коли допитуваний бажає давати правдиві й повні показання) головним завданням допиту є одержання максимально повних і вичерпних показань, їх фіксації в протоколі допиту підозрюваного. Складнощі можуть бути зумовлені природним забуванням певних обставин, їх неправильним сприйняттям з об'єктивних або суб'єктивних причин. Тактичні прийоми, що застосовують у цій ситуації, мають бути спрямовані на встановлення психологічного контакту, актуалізацію в пам'яті забутого тощо. Це можуть бути такі прийоми: відновлення в пам'яті певних обставин, деталізація свідчень, стимулювання позитивних рис особи тощо [113, с. 143]. Важливим чинником ефективності проведення допиту є формування належної психологічної обстановки, що ґрунтується на взаємному контакті та конструктивній взаємодії між учасниками кримінального провадження – слідчим як представником сторони обвинувачення та підозрюваним. Наявність такого психологічного зв'язку сприяє зниженню рівня конфліктності під час проведення слідчої (розшукової) дії та створює умови для отримання повної та достовірної інформації щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Завдяки правильно обраній тактиці спілкування слідчий може отримати детальні відомості про всі етапи протиправної діяльності особи, зокрема щодо підготовки до вчинення діяння, його безпосередньої реалізації та заходів, спрямованих на приховування наслідків.

Водночас аналіз матеріалів кримінальних проваджень цієї категорії засвідчив, що лише у 28 % випадків підозрювані повністю визнавали свою причетність до всіх встановлених епізодів розкрадання бюджетних коштів і виявляли готовність надавати показання (додаток Г). Така поведінка характеризує безконфліктну слідчу ситуацію під час проведення допиту.

У конфліктній ситуації, коли особа не бажає говорити правду, головне завдання слідчого полягає у викритті неправдивості показань і спонуканні до каяття та добровільного відшкодування заподіяних збитків (за наявності доказів вини особи). Тому тактичними прийомами допиту можуть бути такі: 1) пред'явлення доказів; 2) деталізація показань; 3) використання суперечностей у показаннях; 4) залучення спеціаліста (бухгалтера, технолога, інженера) до участі в допиті; 5) акцентуація позитивних рис особи. Слід урахувувати, що для матеріально відповідальних і службових осіб суттєве значення мають доводи, підкріплені даними, зафіксованими в документах, тому найдієвішими є тактичні прийоми та комбінації, пов'язані з пред'явленням під час допиту документів-доказів [93, с. 177–178].

Відповідно до результатів проведеного дослідження, під час розслідування розкрадань бюджетних коштів, учинених службовими особами органів місцевого самоврядування, домінують конфліктні ситуації допиту підозрюваного, що зумовлені запереченням висунутої йому підозри (72 % випадків) (додаток Г).

Вияви такої процесуальної протидії з боку підозрюваних мали різні форми, зокрема:

- повне заперечення причетності до інкримінованого розкрадання, зокрема надання неправдивих показань (41 %);
- часткове визнання вини, обмежене окремими епізодами (22 %);
- зміна раніше наданих правдивих показань на неправдиві (20 %);

– відмова від давання показань із посиланням на ст. 63 Конституції України (17 %) (додаток Г).

Зазначені дані отримано за результатами узагальнення та аналізу матеріалів кримінальних проваджень відповідної категорії. Також результати аналізу кримінальних проваджень дали змогу виявити недоліки, які виникають під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії під час розслідування аналізованого виду кримінальних правопорушень: а) неякісне планування допиту; б) неповне вивчення особистості допитуваної особи за браком часу; в) порушення послідовності проведення допитів. Щодо останнього недоліку зауважимо, що допит підозрюваного в розкраданні бюджетних коштів рекомендують проводити після допитів свідків й осіб, поінформованих про обставини вчинення протиправного діяння. Водночас доцільним є негайний допит підозрюваного на місці затримання або безпосередньо після його доставляння до правоохоронного органу, поки він перебуває в стані розгубленості, своєрідного «оглушення», не побудував систему висування неправдивих версій, не продумав свою позицію на допиті й найчастіше схильний говорити правду. У процесі такого допиту ефективними можуть бути: пред'явлення доказів, оголошення показань інших осіб, результати слідчих (розшукових) дій, постановка різного роду запитань [102, с. 218].

В. Б. Ганелін предмет допиту підозрюваних у розкраданні бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування окреслив такими положеннями: 1) місце роботи, посада, стаж роботи, коли призначено на посаду, службові обов'язки (що безпосередньо чи опосередковано пов'язано з обставинами, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні); 2) чи здійснювали дії з підготовки до вчинення протиправного діяння, чи використовували технічні засоби, фіктивні (підроблені) документи, чи вчиняли незаконні операції; 3) прийоми та способи маскування (приховування) злочинної діяльності, її тривалість, наявність співучасників (співвиконавців, пособників) кримінального правопорушення, корупційні зв'язки; 4) відомості про осіб, які брали участь у злочинних схемах, однак не усвідомлювали протиправного

характеру своїх діянь; 5) за яких обставин укладали відповідні фінансові угоди чи надавали фінансові послуги; 6) умови підготовки й укладання документації, хто, де, коли та в який спосіб підготував документацію угоди чи послуги; 6) обставини, за яких здійснювали розрахунки між учасниками правовідносин (договору, угоди, послуги тощо); 7) які умови й обставини сприяли розкраданню бюджетних коштів; 8) наявність корумпованих зв'язків з правоохоронними органами, органами державної влади; 9) інші обставини, що мають значення для кримінального провадження [34, с. 88]. Загалом поділяючи окреслений зміст і структуру запропонованого науковцем предмета допиту, зауважимо, що зазначений підхід передусім сфокусований на традиційних криміналістичних аспектах злочинної діяльності (підготовка, вчинення, приховування та участь співучасників), водночас недостатньо враховує специфіку розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. Для таких кримінальних правопорушень характерними є особливості, пов'язані з ухваленням управлінських рішень, проведенням бюджетних процесів і використанням службових повноважень.

З огляду на ту обставину, що в період воєнного стану органи місцевого самоврядування отримали розширені повноваження для оперативного розпорядження бюджетними ресурсами, а законодавство впровадило спрощені процедури закупівель, одночасно з'явилися додаткові ризики, пов'язані з можливими корупційними виявами й іншими правопорушеннями в бюджетній сфері. Саме тому в таких умовах під час допиту слід акцентувати не лише на деталях укладення фінансових договорів і проведення платежів, а й на підставах застосування спрощених процедур, передбачених під час дії воєнного стану. Важливо розглядати мотиви вибору конкретних виконавців робіт чи постачальників, виправданість управлінських рішень і реальну необхідність, достовірність виконання закупівель, послуг або робіт. Посилену увагу слід спрямувати на те, чи правовий режим воєнного стану не використовували як привід, щоб оминати конкурентні процедури, приховування завищеної вартості товарів і послуг або легалізації неправомірного використання бюджетних коштів.

Завершальний етап допиту полягає в процесуальному закріпленні його результатів шляхом оформлення протоколу, а також за необхідності – використання фотозйомки, аудіо- та/або відеофіксації. Вважаємо, що застосування відео- чи аудіозапису під час допиту службової особи органу місцевого самоврядування, яку підозрюють у розкраданні бюджетних коштів, є ефективним інструментом запобігання подальшому запереченню нею власних показань у судовому провадженні, а також мінімізації ризику висунення необґрунтованих тверджень про застосування фізичного чи психологічного впливу з боку правоохоронних органів.

Допит свідків. На початковому етапі проведення допиту в кримінальних провадженнях щодо розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування важливе значення належить відповідній організації комунікації зі свідком. Саме від цієї категорії учасників кримінального провадження, стверджує О. Л. Мусієнко, органи розслідування одержують значний обсяг інформації, що має значення для швидкого й ефективного розслідування. Значущість повідомлюваних свідками відомостей залежить від низки чинників, серед яких переважає бажання, зумовлене обов'язками громадянина припинити злочинну діяльність певних осіб. Саме ця обставина спричиняє важливість визначення груп свідків, їхньої спрямованості, потенційних можливостей для одержання даних, що сприяють розслідуванню злочинів. Повідомлювана свідками інформація загалом залежить від ступеня поінформованості останніх, однак у докладнішій градації, а також від інших характеристик [128, с. 120].

Відповідно до ч. 1 ст. 65 КПК України, свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, яка викликана для давання показань [98]. Процедуру допиту свідків під час досудового розслідування врегульовано в ст. 224–227 КПК України. Вона передбачає заборону проведення допитів у нічний час (з 22:00 до 6:00), їхню тривалість (до 8 год), обов'язкову перерву в разі тривалості понад 2 години.

У контексті розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування свідків можна розділити на такі категорії:

1) працівники органів місцевого самоврядування, які безпосередньо або опосередковано брали участь у фінансово-господарських операціях (керівники структурних підрозділів; бухгалтери, фінансисти; спеціалісти тендерних комітетів, уповноважені особи з публічних закупівель);

2) особи, які виконують технічні або допоміжні функції в органах місцевого самоврядування (секретарі, діловоди; оператори комп'ютерного набору, адміністратори електронних систем; помічники службових осіб; працівники канцелярії; технічний персонал, який забезпечує документообіг);

3) особи, що здійснювали контроль або аудит в органі місцевого самоврядування (працівники Державної аудиторської служби; внутрішні аудитори; ревізори; представники фінансових інспекцій);

4) посадові особи підприємств, установ або організацій, які укладали договори з органом місцевого самоврядування (представники контрагентів) (директори підприємств; менеджери; виконавці робіт чи постачальники);

5) особи, які юридично фігурують у документах, але фактично не здійснювали відповідної діяльності (формальні або номінальні свідки) (підставні директори; засновники фіктивних підприємств; особи, на яких оформлено рахунки чи майно);

6) свідки з числа працівників підрядних організацій, тобто працівники, які фактично виконували роботи або послуги (будівельники, постачальники, інженери, технічний персонал).

Зазначені категорії осіб (свідків) можна класифікувати за їхніми ролю, рівнем обізнаності та характером взаємодії з предметом протиправного діяння.

Перша категорія свідків найчастіше відіграє ключову роль у розслідуванні розкрадання бюджетних коштів, оскільки саме вони ініціюють фінансові операції, погоджують та підписують документи, контролюють розподіл бюджетних коштів. Зазначені особи можуть бути обізнаними з механізмом вчинення кримінального правопорушення, а саме: знати реальні мотиви укладення договорів, володіти

інформацією про штучне завищення вартості робіт чи послуг, ролі інших учасників, орієнтуватися в схемах виведення коштів тощо.

Запитаннями, які можна поставити цій категорії свідків, є:

- посада й обов'язки на момент розслідування кримінального правопорушення;
- з ким безпосередньо взаємодівав під час виконання службових обов'язків;
- чи мав доступ до фінансових документів, реєстрів або електронних систем обліку;
- хто ініціював укладення конкретного договору (платіжної операції);
- які документи підписували або погоджували особисто;
- чи може детально описати послідовність своїх дій під час підготовки й обробки конкретних документів;
- чи отримував вказівки на внесення змін до документів або їх підготовку з певним змістом;
- чи були випадки, коли документи створювали або підписували без фактичного виконання робіт чи надання послуг;
- хто саме контролював процес виконання робіт чи надання послуг за бюджетні кошти;
- чи надходили накази або вказівки щодо фінансових операцій від керівництва;
- чи траплялися випадки, коли відчував тиск або отримував інструкції «оформити документи в певний спосіб»;
- чи мав інформацію про фактичне виконання робіт або постачання товарів підрядником;
- чи були підозри, що деякі підприємства могли бути фіктивними;
- чи було відомо про випадки завищення вартості робіт або подвійного списання коштів;
- чи отримував вказівки «спростити» документи або уникнути перевірки;
- чи відомо про осіб, які організували схему виведення коштів;

– чи має копії, записи, електронні сліди або свідків, які можуть усе це підтвердити.

Друга категорія свідків здебільшого виконує обмежену управлінську роль, однак може надати цінну інформацію щодо документообігу, передачі даних і практичного виконання операцій.

Цій категорії свідків доцільно ставити такі запитання:

- яку посаду обіймав, які обов’язки виконував на момент конкретних операцій;
- з ким безпосередньо взаємодіяв під час виконання службових завдань;
- чи мав доступ до офіційних документів, реєстрів або електронних систем обліку;
- які документи готував, передавав або реєстрував;
- хто доручав підготовку чи передачу цих документів;
- чи отримував інструкції щодо внесення змін до документів або їх оформлення з певним змістом;
- чи були випадки, коли документи створювали або передавали без фактичного виконання робіт чи надання послуг;
- чи здійснював внесення інформації до електронних баз (фінансових, бухгалтерських, тендерних);
- чи була можливість редагувати або видаляти дані;
- хто контролював роботу в цих системах;
- чи були вказівки робити записи, які не відображають реальні події;
- як відбувався рух документів між підрозділами;
- чи траплялися документи, що здавалися підробленими або сумнівними;
- хто відповідав за архівування та зберігання документів;
- чи може описати процес підготовки, реєстрації та передачі конкретного документа;
- чи були випадки, коли отримані інструкції суперечили встановленим правилам;
- чи повідомляли про будь-які порушення чи підозрілі операції;

– чи збереглися копії, записи або електронні сліди, які підтверджують певні дії.

Аудитори, ревізори, контролери володіють спеціальними знаннями та можуть давати оцінку правильності фінансових операцій і виявлених порушень.

Орієнтовний перелік запитань під час допиту зазначених осіб має охоплювати такі:

- у яких підрозділах або за якими напрямками здійснювали перевірку;
- які документи й інформаційні системи були в розпорядженні під час перевірки;
- які фінансові операції або договори перевіряли;
- чи встановлено факти невиконання робіт або надання послуг не в повному обсязі;
- чи виявлено завищення вартості робіт, подвійні платежі або інші порушення;
- які підрозділи або посадові особи відповідали за виявлені порушення;
- які документи перевіряли, щоб підтвердити законність фінансових операцій;
- чи були випадки підроблення або неправдивого оформлення документів;
- як оцінює достовірність поданих звітів й актів виконаних робіт;
- які методи контролю або аудиту застосовували;
- чи були випадки, коли процедури аудиту були обмежені або заборонені вказівками керівництва;
- як встановлювали відповідність виконаних робіт (послуг) сумах, що були оплачені;
- чи надавали посадові особи необхідні документи для перевірки;
- чи був тиск або спроби приховати інформацію під час аудиту;
- чи повідомляли про виявлені порушення керівники або інші службові особи.

Наступна категорія свідків (посадові особи підприємств, установ або організацій, які укладали договори з органом місцевого самоврядування) може

підтвердити або спростувати фактичне виконання договорів і наявність схем розкрадання. Знову ж таки питання, які ставлять цій категорії свідків під час допиту, можна згрупувати за такими напрямками: а) загальні питання, що стосуються службових обов'язків; 2) які стосуються укладення договору (коли та на яких умовах був укладений, хто ініціював його підписання тощо); 3) щодо виконання робіт чи надання послуг (які конкретні роботи або послуги виконували за договором, чи були випадки, коли роботи не виконували або виконували частково, хто відповідав за контроль якості та своєчасність виконання робіт тощо); 4) питання про фінансові операції (які документи або акти підтверджували виконання робіт або надання послуг, чи були ситуації, коли рахунки виставляли до оплати без фактичного виконання робіт, чи отримували прохання від посадових осіб органу самоврядування щодо оформлення документів у певний спосіб тощо); 5) питання про підозрілі схеми (чи знали про інші компанії або осіб, залучених до виконання договору, чи були випадки, коли кошти переказували на сторонні або фіктивні рахунки, чи була підозра щодо незаконності дій посадових осіб органу самоврядування тощо).

Підставні директори, засновники фіктивних підприємств, особи, на яких оформлено рахунки чи майно, – ці особи можуть допомогти викрити схеми фіктивного підприємництва та незаконного виведення коштів. Основний акцент слідчого під час допиту такої особи має бути зосереджено на виявленні її фактичної ролі та відмінності між юридичною та реальною діяльністю.

Основними блоками питань, які необхідно поставити свідку з числа працівників підрядних організацій, є: 1) загальні (стосуються посади і сфери обов'язків); 2) стосуються виконання робіт або надання послуг (виконання конкретних робіт або послуг; відповідність обсягів виконаних робіт (послуг) тим, що зазначені в договорі; повне, часткове виконання робіт або лише «на папері»; чи були випадки, коли роботи замовляли, але не виконували тощо); 3) стосуються контролю та взаємодії з органом місцевого самоврядування (хто контролював якість й обсяг виконаних робіт; дотримання інструкції чи вказівок від представників органу самоврядування щодо оформлення документів, актів

виконаних робіт або рахунків; чи повідомляли фіктивність якихось робіт або послуг тощо); 4) питання про документи та звітність (чи підписували акти виконаних робіт, накладні або інші документи; чи відповідають ці документи фактично виконаним роботам; чи були випадки внесення змін до актів або рахунків без участі допитуваного або з метою «прикриття» недобросовісних операцій; чи збереглися робочі записи, фотографії, відео, рахунки або інші докази виконаних робіт тощо).

Як свідків може бути допитано підлеглих, інших колеги, рідних і близьких, друзів, очевидців, обізнаних осіб [173, с. 876]. Вони можуть підтвердити непрямі факти зловживань або витрат коштів.

Свідки досліджуваної категорії кримінальних правопорушень можуть перебувати в різних професійних статусах. Саме тому проведенню допиту має передувати ретельна підготовка. Основні підготовчі дії слідчого перед допитом можуть бути зведені до таких:

- визначення кола осіб, які підлягають допиту, та їх черговості;
- прийняття тактичного рішення про виклик особи на допит;
- вивчення особи свідка, матеріалів справи (з метою визначення предмета допиту та кола питань, які підлягають з'ясуванню;
- моделювання процедури допиту (лінії поведінки; прийомів допиту, з огляду на ймовірний розвиток ситуацій під час його проведення);
- складання плану допиту, з огляду на завдання, питання, які підлягають встановленню, інші моменти;
- забезпечення необхідними матеріальними й технічними засобами та матеріалами фіксації перебігу допиту, його результатів;
- підбір, вивчення нормативних документів, речових доказів, необхідних для допиту;
- визначення та належна організація робочого місця (усунення джерел шуму, видалення сторонніх осіб з кабінету);
- забезпечення явки осіб, участь яких запланована під час проведення допиту [191, с. 30–31].

Тактика допиту, стверджує В. А. Лирик, визначається щонайперше позицією допитуваного, а також його професійним і службовим становищем, стосунками з підозрюваним [112, с. 149]. З цього приводу уточнимо: тактика допиту – це індивідуальна стратегія, яка залежить також від психологічної готовності свідка до співпраці. Тому ефективне отримання доказової інформації від свідків забезпечують використанням таких тактичних прийомів, як встановлення психологічного контакту, уточнення біографічних даних і вступна бесіда шляхом невимушеної розмови. Після внесення анкетних відомостей у протокол свідку пропонують у вільній формі викласти відомі йому обставини, що становлять інтерес для слідства. Після цього слідчий переходить до допиту, використовуючи уточнювальні й розширені запитання. Останні мають відповідати тактичним вимогам, зокрема: бути чіткими, конкретними та лаконічними; уникати формулювань, що можуть нав'язувати респонденту певну думку; дотримуватися логічної послідовності без переходу між непов'язаними темами; узгоджуватися з попередньо отриманою інформацією, сприяючи її подальшому уточненню та деталізації [145, с. 876].

Науковці неодноразово акцентують, що під час допиту свідків у кримінальних провадженнях окресленої категорії виникають типові ситуації підвищеної складності: а) особа володіє інформацією, однак умисно її приховує; б) свідок спотворює відомості, змінює хронологію або зміст фактів; в) особа щиро надає інформацію, яка є викривленою через неточності пам'яті, суб'єктивні оцінки або емоційні переживання; г) свідок не має суттєвих відомостей, але з певних причин імітує їх наявність [31, с. 159–160].

У першій ситуації (особа володіє інформацією, однак умисно її приховує) завданням слідчого є уточнення деталей шляхом постановки викривальних питань; зіставлення свідчень з наявними документами та (або) показаннями інших свідків; фокус уваги на невідповідності або пропуски в хронології подій.

Імовірними мотивами умисного замовчування відомих свідку обставин є приховання власної участі або участі знайомих, колег, керівництва в злочинному

діянні, зменшення відповідальності власної або підозрюваного, неправомірний вплив з боку сторонніх осіб.

Отже, під час допиту осіб, яких допитують як свідків у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, уточнюють такі блоки питань:

- порядок здійснення відповідної діяльності, а також функції свідка й інших осіб у процесі її виконання;
- деталі конкретних операцій;
- факти порушень, про які відомо свідку, й обставини цих порушень;
- як саме свідок дізнався про ці порушення;
- у яких документах зафіксовано ці порушення;
- хто ще може володіти інформацією про зазначені порушення;
- які фактори, на думку свідка, могли сприяти зловживанням;
- які заходи, на думку свідка, потрібно вжити для запобігання таким ситуаціям у майбутньому;
- характеристика підозрюваної особи з позиції свідка.

Можна підсумувати: у криміналістичній науці допит підозрюваних вважають однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій. Однак на практиці допит свідка також може бути ускладнений через вплив різноманітних факторів, передусім під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів і пов'язаних із конкретними обставинами, урахування яких можливе ще на підготовчому етапі.

Крім того, пропонуємо доповнити ст. 224 КПК України частиною 10 такого змісту: «10. Умови воєнного стану не є підставою для відкладення допиту у випадках, коли існує ризик втрати або зміни показань».

3.4. Використання спеціальних знань під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

У кримінальному судочинстві чільне місце відведено спеціальним знанням, які справедливо вважають вагомим інструментом у формуванні доказової бази в кримінальному провадженні. Залучення до процесу встановлення істини обізнаних осіб (експертів, спеціалістів) у межах їхньої компетенції компенсує брак у слідчого вузькопрофільних знань і навичок, тим самим підвищує ефективність забезпечення об'єктивності та справедливості кримінального провадження. Використання спеціальних знань має здійснюватися на достатньо грамотному рівні, інакше вони можуть негативно вплинути на перебіг розслідування.

Спеціальні знання, зазначають П. В. Цимбал, М. А. Федорчук і Я. Л. Варшавець, – це знання, що розроблені наукою та втілені в практичну професійну діяльність осіб, які володіють ними переважно внаслідок здобуття вищої спеціальної освіти [217, с. 376]. В. Ю. Шепітько стверджує, що до спеціальних знань слід відносити будь-які знання та вміння, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому та практичному рівню [234, с. 119]. На переконання Ю. М. Мирошніченка, спеціальні знання – це система відомостей, отриманих обізнаною особою внаслідок навчання, теоретичної чи практичної діяльності в різних галузях науки, техніки, творчості, ремесл, промислів тощо, які використовують у передбачених законом формах з метою сприяння правосуддю [124, с. 20]. Н. М. Косміна трактує спеціальні знання як систематизовані наукові та практичні знання, уміння і навички в певній галузі людської діяльності (за винятком знань у галузі матеріального та процесуального права), отримані внаслідок професійної підготовки й досвіду роботи, які використовують у процесуальній та непроцесуальній формах для встановлення обставин злочину [84, с. 14].

Використання спеціальних знань під час розслідування фінансових злочинів, зазначає А. Акуліна, у широкому значенні є складним, багатоплановим і динамічним процесом, зумовленим сукупністю кваліфікаційних, доказових та криміналістичних характеристик злочинів цієї категорії. Особливості фінансових злочинів полягають не лише в складності механізму вчинення, а й у високій латентності, використанні складних економічних схем, багаторівневих транзакціях і новітніх інформаційних технологіях [2, с. 169].

Форму використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві розглядають як вид практичної діяльності, що передбачає використання професійної майстерності, досвіду та підготовки обізнаних осіб з метою виявлення фактів й обставин, що мають значення для кримінального провадження і визначені: а) процесуальним становищем обізнаної особи (експерт, спеціаліст та інші); б) метою залучення (пошук, виявлення, фіксація, вилучення, дослідження слідів злочину); в) значенням одержаних результатів (доказовим або орієнтувальним) [243, с. 43]. Форму використання спеціальних знань у кримінальному процесі, вважає О. А. Семенюк, необхідно тлумачити як зовнішній вияв їх суті, що обумовлена змістом цих знань і знаходить практичне втілення під час розслідування кримінальних правопорушень [183, с. 36]. Схоже тлумачення форми спеціальних знань пропонує О. В. Гайдар: це зовнішнє вираження обізнаності спеціалістів, експертів, фахівців у різноманітних галузях знань різними способами. Дослідниця конкретизує, що «це спосіб реалізації таких знань з певних галузей, що застосовуються обізнаною особою під час кримінальної процесуальної діяльності» [32, с. 169].

Грунтовну класифікацію форм використання спеціальних знань за відповідними критеріями пропонує В. Л. Діденко: 1) за ступенем правової регламентації в законі (прямо передбачені та прямо не передбачені законом); 2) за способом участі в кримінальному провадженні (безпосередні й опосередковані); 3) за ступенем обов'язковості (обов'язкові та факультативні); 4) залежно від процесуального статусу суб'єктів використання (спеціаліст, експерт) і

застосування (слідчий, оперуповноважений, прокурор, слідчий суддя, захисник) [50, с. 71].

Найпоширенішим є поділ форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні за критерієм доказовості їх результатів – процесуальна та непроцесуальна форми. До процесуальної форми належать проведення судових експертиз, залучення спеціалістів для участі в процесуальних діях. Процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві, зазначає О. М. Шрамко, в узагальненому вигляді передбачають залучення обізнаних осіб, безпосередньо зазначених у кримінальному процесуальному законі, незалежно від наявності процесуальних повноважень, прав й обов'язків [240, с. 88]. Непроцесуальними формами використання спеціальних знань є проведення ревізій, аудиторських перевірок, консультації спеціалістів. Найчастіше, згідно з дослідженням С. І. Кривуна, використання спеціальних знань у непроцесуальній формі полягає в отриманні консультацій (98 %), зокрема слідчі звертаються за консультацією під час призначення експертиз (78 %) [86, с. 69].

Процесуальна та непроцесуальна форми вирізняють процедуру отримання інформації. За значенням у доказуванні її поділяють на доказову й орієнтувальну (організаційно-тактичну) інформацію. Доказова інформація охоплена відомостями про обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, тобто обставинами, які належать до предмета доказування (ст. 91 КПК України). Орієнтувальну інформацію можна отримати як процесуальним, так і непроцесуальним способом. Її використовують з організаційно-тактичною метою в процесі розслідування (формування версій, визначення напрямів розслідування, планування слідчих дій, прогнозування можливої лінії поведінки учасників розслідування тощо), а також під час дослідження доказів [243, с. 82].

Щодо використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій слід зазначити, що ці знання можуть застосовувати виключно в процесуальних формах, оскільки порядок їх використання чітко регламентований нормами кримінального процесуального законодавства, що унеможлиблює їх застосування в непроцесуальній формі. Форми використання спеціальних знань під

час слідчих (розшукових) дій, зауважує І. І. Когутич, можна поділяти на основні та допоміжні, а також традиційні й нетрадиційні [77, с. 113–114].

Обрання певної форми використання спеціальних знань під час розслідування залежить від низки чинників, які, на переконання Н. М. Косміної, охоплюють: 1) процесуальний статус особи, що застосовує спеціальні знання: а) учасники провадження кримінальної процесуальної діяльності (слідчий, дізнавач, оперуповноважений, прокурор, суддя); б) обізнані особи, процесуальний статус яких визначений наявністю спеціальних знань: вони мають відповідні права й обов'язки та можуть бути притягнуті до кримінальної чи іншої відповідальності (експерти, зокрема судово-медичні, спеціалісти, лікарі, педагоги, перекладачі, сурдоперекладачі); в) особи, процесуальний статус яких не визначається спеціальними знаннями (ревізори, технічні інспектори або співробітники податкової адміністрації); 2) мету використання: пошук, виявлення, вилучення, попередні або експертні дослідження слідів злочину; 3) значення отриманих результатів: доказове або орієнтувальне [85, с. 47].

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності спеціальні знання застосовують у двох основних формах:

1) залучення спеціалістів (бухгалтерів, аудиторів, ревізорів, економістів, енергетиків) для отримання фахових консультацій щодо:

– особливостей проведення бухгалтерських операцій, механізмів безготівкових електронних розрахунків і здійснення платежів за допомогою банківських платіжних інструментів;

– порядку документообігу під час здійснення бухгалтерських операцій як у фінансово-кредитній сфері, так і на конкретному підприємстві;

– технологій електрозв'язку, включно з виконанням комп'ютерних операцій;

2) призначення та проведення судових експертиз, зокрема почеркознавчих, техніко-криміналістичних, економічних (судово-бухгалтерських, фінансово-економічних), комп'ютерно-технічних, товарознавчих тощо [200, с. 370–371]. Розглянемо їх детальніше.

Спеціаліст. Стаття 71 КПК України регламентує, хто є спеціалістом у кримінальному провадженні. Це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками й може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань та навичок. Сторони кримінального провадження, відповідно до процедури, визначеної КПК України, можуть залучати спеціаліста. Наприклад, щоб отримати консультацію з питань, що потребують відповідних знань, під час планування, проведення та оформлення результатів процесуальних (слідчих) дій [74, с. 126], суд, вивчаючи докази, має право використовувати усні консультації або письмові роз'яснення спеціаліста, отримані на основі його спеціальних знань. Спеціалісту можуть ставити питання щодо суті його усних консультацій чи письмових роз'яснень (ст. 360 КПК України).

Відмітною ознакою, що відрізняла спеціаліста від експерта, ще донедавна вважали відсутність дослідницького характеру його процесуальної діяльності, унаслідок якої не набувають нових доказів. Однак з того часу, як законодавець відніс до переліку процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки висновок спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта (ст. ст. 298-1, 300 КПК України), зазначений критерій втратив статус абсолютного [124, с. 23].

Під час вибору спеціаліста урахуванню підлягає низка обставин щодо можливості його участі в кримінальному провадженні, з огляду на те, що в судовій практиці непоодинокими є випадки визнання доказів недопустимими у зв'язку з порушенням порядку залучення спеціаліста. Такими обставинами, стверджує Н. В. Тимофєєва, є: 1) відсутність особистої зацікавленості спеціаліста в результатах розслідування (наприклад, якщо спеціаліст пов'язаний з підприємством (організацією), де було учинено кримінальне правопорушення, має родинні стосунки з керівником підприємства (організації) або іншими особами, які зацікавлені в результатах розслідування); 2) чи не перебував спеціаліст в іншому процесуальному статусі в цьому кримінальному провадженні; 3) наявність в особи відповідних документів (диплом, сертифікат, свідоцтво, довідка, допуск тощо), що

підтверджують факт володіння відповідними спеціальними знаннями. Ця вимога також стосується документів, які підтверджують можливість використання певного обладнання [199, с. 54].

Найпоширенішим видом залучення спеціаліста, зазначає С. С. Трач, є його консультативна діяльність. Консультації слідчому можуть надавати спеціалісти різних сфер діяльності: податкові інспектори, аудитори, ревізори, спеціалісти з оподаткування, бухгалтерського обліку, фінансово-господарської діяльності. Також консультантами можуть бути наукові працівники в галузі податкового, господарського права й інших правових питань, спеціалісти у сфері комп'ютерної інформації та техніки [206].

Під час анкетування працівників правоохоронних органів було з'ясовано, що в межах розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування вони зверталися за консультаційною допомогою до фахівців: державних органів фінансового контролю (62 %), фахівців у галузі економіки й бухгалтерського обліку (57 %), фахівців із публічних закупівель (54 %), працівників банків (44 %), спеціалістів у галузі інформаційних технологій (39 %), інших спеціалістів (21 %) (додатки А, В).

Результати анкетування демонструють, що під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування працівники правоохоронних органів найчастіше звертаються за консультаціями до експертів з економіки та бухгалтерського обліку, представників державних органів фінансового контролю, спеціалістів у сфері публічних закупівель. Рідше залучають працівників банківських установ, ІТ-фахівців, інших профільних спеціалістів. Однією з причин цього, на нашу думку, є брак налагоджених механізмів міжвідомчої взаємодії та обмежений доступ до вузькопрофільних спеціалістів, передусім в умовах дефіциту часу. Крім того, залучення працівників банківських установ ускладнюється через внутрішні правові обмеження, пов'язані з дотриманням банківської таємниці. Одержання необхідної інформації також потребує дотримання спеціальних процедур

(офіційний запит, ухвала суду), що теж знижує оперативність й обмежує частоту безпосередніх консультацій.

Об'єктивна потреба в залученні спеціаліста-економіста до слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування бюджетних злочинів переважно з'являється під час виявлення, огляду та збору первинної документації, облікових реєстрів, бухгалтерської та іншої звітності, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні, а також для вирішення інших довідково-економічних питань. Правильним видається твердження С. І. Кривуна, що в кримінальних провадженнях за фактами нецільового використання бюджетних коштів спеціаліста доцільно залучати до слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з аналізом документів, цифрових даних або технічними аспектами фінансових операцій. Такі дії, зазначає автор, дають змогу оперативно виявляти докази, розкривати механізми правопорушень і мінімізувати можливості приховування інформації та відповідних документів [86, с. 193]. Аналогічно правильною зазначена позиція буде і щодо розслідування кримінальних проваджень за фактами розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування.

Зокрема, під час вчинення розкрадань бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування документи можуть слугувати як предметами, так і знаряддями правопорушення, містити різні сліди злочину або розкривати незаконні доходи від відповідних порушень. У розслідуваннях бюджетних кримінальних правопорушень вони слугують письмовими (документальними) або речовими доказами (іноді й тим, й іншим), а тому повинні бути ретельно досліджені уповноваженими особами. Крім того, коло документів, які можуть бути пов'язані з учиненням цього виду злочинів, надзвичайно широкий. Їхній зміст, формати, методи виготовлення та підроблення, а також специфічні елементи захисту можуть суттєво відрізнятися, що створює додаткові складнощі для правоохоронних органів.

У розслідуваннях бюджетних злочинів також необхідно розрізняти первинні та вторинні (процесуальні) документи. Первинні документи – це ті, що створені поза межами кримінального провадження та пов'язані з подією, яку розслідують.

Під час розслідування економічних кримінальних правопорушень досліджують такі категорії первинних документів: а) статутні й розпорядчі документи підприємств, державних або муніципальних органів влади (статути, положення, внутрішні накази, протоколи зборів і засідань, акти, ліцензії та дозволи, тендерна документація); б) бухгалтерські й податкові документи (накладні на доходи та видатки, податкові декларації, бухгалтерські книги, трудові договори, таблиці обліку робочого часу, інвентаризаційні документи, договори, акти приймання-передачі); в) банківські документи (наприклад, грошові банкноти, пластикові платіжні картки, банківські виписки, платіжні доручення); г) цінні папери (акції, облігації, акціонерні й інвестиційні сертифікати, кредитні ноти, депозитарні розписки); д) документи на право власності (договори, сертифікати власності, дарчі сертифікати, векселі); е) митні документи (імпортні/експортні декларації, сертифікати огляду вантажів, дозволи на митне оформлення, супровідна документація на міжнародні перевезення); ж) логістичні і транспортні документи (накладні, вантажні маніфести, накладні на перевезення, транспортні замовлення, відомості про витрату палива, звіти про GPS-моніторинг); и) виписки й довідки з державних реєстрів; к) паперове листування (офіційні листи та повідомлення, поштові марки, меморандуми, циркуляри, схвалення, повістки до суду); л) неофіційні документи (наприклад, чернетки, блокноти, робочі документи); м) документи, що посвідчують особу (національні та закордонні паспорти, водійські посвідчення, пенсійні свідоцтва, документи, що підтверджують право на отримання допомоги); н) різні документи (лотерейні білети, проїзні квитки, рекламні матеріали, друковані фотографії тощо) [248, с. 179]. Залежно від справи, будь-який з них може бути кваліфіковано як письмовий (документальний) або речовий доказ (або як той і інший).

Вторинні (процесуальні) документи, створені уповноваженими особами внаслідок проведення відповідних процесуальних дій, також підлягають дослідженню в кримінальних провадженнях окресленої категорії. До них належать протоколи й додатки до них, матеріали оперативно-розшукової діяльності та матеріали, отримані шляхом міжнародного співробітництва в кримінальному

провадженні, експертні висновки, звіти спеціалістів, а також копії та дублікати первинних документів (ч. 4 ст. 99 КПК України). Ці об'єкти слугують носіями доказової інформації, спеціально виготовленими уповноваженими особами з метою фіксації первинних кримінально значущих даних [71, с. 10].

Оскільки вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства, завжди пов'язано з документами, без них неможливо довести нецільове використання бюджетних коштів. Тому важливого значення набувають слідчі (розшукові) дії, спрямовані на їх виявлення, вилучення, а також фіксацію криміналістично значущої інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення, які в згодом стають об'єктами дослідження судових експертиз [86, с. 98].

Участь спеціаліста-криміналіста, акцентує Г. С. Бідняк, є необхідною під час проведення таких слідчих (розшукових) дій, як огляд місця події, слідчий огляд предметів і документів, допит, обшук, слідчий експеримент, а також під час проведення заходів кримінального провадження (тимчасовий доступ до речей і документів) [9, с. 71].

кримінальних провадженнях про корупційні злочини участь спеціаліста необхідна під час таких видів слідчого огляду: місця події, місцевості, приміщення, речей та документів. Під час проведення слідчих (розшукових) дій фахівець за допомогою технічних засобів, приладів і спеціального обладнання здійснює фіксацію, а також виявлення та вилучення слідів протиправного діяння. З дозволу сторони кримінального провадження, яка залучила його до участі, спеціаліст може ставити запитання учасникам огляду, спрямовувати увагу на важливі обставини чи характерні риси речей, документів або слідів [211, с. 33].

З огляду на специфіку розкрадань бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування, як спеціалістів під час проведення обшуку здебільшого залучають тих самих спеціалістів, що й під час огляду. Під час обшуку, акцентують науковці Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко та В. В. Юсупов, допомога обізнаної особи, яка виконує роль спеціаліста, полягає у: використанні наукових і технічних засобів з метою пошуку, фіксації, вилучення криміналістично значущої інформації;

обстеженні технічно складних об'єктів; попередній оцінці об'єктів; консультативній допомозі з питань, що вимагають спеціальних знань [211, с. 48]. Зокрема, під час проведення обшуку на робочих місцях посадових осіб комерційних структур, слушно стверджує О. Ф. Волобуєв, слідчий може одержати від спеціаліста-бухгалтера відповіді на такі питання: вид виявленого документа; до чийої компетенції належить його складання; де зазвичай зберігають цей документ; де можуть зберігати інші примірники виявленого документа або інші пов'язані з ним документи тощо [29, с. 67].

Ми поділяємо думку В. А. Лилика, що до проведення обшуку рекомендовано залучати кількох спеціалістів: 1) інспектора-криміналіста, який буде здійснювати відеофіксацію; 2) спеціаліста-фінансиста (працівника Держказначейства), який допомагатиме в пошуку потрібних документів; 3) спеціаліста в галузі комп'ютерних технологій – з метою копіювання необхідної інформації з комп'ютерів (ноутбуків) [112, с. 142].

Вагоме значення, вважає А. І. Пинзар, мають консультації спеціалістів під час підготовки до допиту осіб, обізнаних із фінансово-господарською діяльністю [146, с. 249]. У цьому випадку саме фахівці в галузі бухгалтерського обліку, податкової звітності, банківської справи, а також інформаційних технологій можуть надати слідчому допомогу з таких питань, як-то: а) механізми ухилення від оподаткування шляхом створення фіктивних суб'єктів господарювання; б) особливості фіксації фінансових операцій у бухгалтерській документації; в) аналіз податкової звітності; г) застосування відповідних нормативно-правових актів; д) формулювання змістовно релевантних запитань для допиту; е) підбір необхідних документів, що підлягають пред'явленню або вилученню [146, с. 249]. Основна мета залучення спеціаліста під час проведення допиту в кримінальному провадженні про корупційне кримінальне правопорушення, вважають Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов, – розширення практичних можливостей слідчого, прокурора щодо одержання доказової інформації. Участь фахівця в допиті або під час одночасного допиту двох чи більше осіб, які вже були допитані раніше, часто допомагає з'ясувати причини

розбіжностей чи суперечностей у їхніх показаннях. Такі розбіжності можуть виникати через недоліки в знаннях або нерозуміння певних обставин. Завдяки залученню спеціаліста в низці випадків вдається з'ясувати ці причини та знайти способи їх усунення [211, с. 63].

Допит матеріально відповідальної особи у справі про службове розкрадання вимагає з'ясування позиції допитуваного з вузлових питань кримінального провадження, яке розслідують. Оскільки йдеться про матеріально відповідальну особу, з'ясовують передусім, чи згодна особа з розмірами встановленої нестачі (лишків), а також причини утворення нестачі (лишків) [175, с. 53].

Слушною видається позиція, що консультації спеціалістів є важливим елементом підготовки до допиту у справах про розкрадання бюджетних коштів, оскільки сприяють максимальному забезпеченню професійного підходу до аналізу складних фінансових схем і сприяють отриманню повних і достовірних показань від підозрюваного та (або) свідка.

Призначення експертиз. Важливим процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні, згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, є висновки експертів. Частина 2 ст. 242 КПК України регламентує, що слідчий зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням [98].

Основними нормативно-правовими актами, які упорядковують питання участі експерта в кримінальному провадженні та порядку проведення експертизи, є: КПК України; Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII «Про судову

експертизу»; Закон України від 22 лютого 2000 року № 1489-III «Про психіатричну допомогу»; наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»; наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23 грудня 2025 року № 1935 «Про організацію судово-експертної діяльності в галузі судової психіатрії та психології»; інші відомчі правила, інструкції та нормативно-правові акти.

Опитування слідчих й оперативних підрозділів Національної поліції України засвідчило деякі складнощі в організації експертних досліджень під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, а саме: складність отримання документів від органів місцевого самоврядування, зокрема через можливість відмови в наданні документів шляхом посилення на їх службовий характер або наявність документів, що містять конфіденційну або службову інформацію; розосередженість документів (документи зберігають у різних структурних підрозділах (фінансовий відділ, бухгалтерія, юридичний відділ, відділ закупівель), частина матеріалів може знаходитися в архівах); часта зміна працівників органу місцевого самоврядування, що призводить до втрати інформації; відсутність цільового фінансування експертних досліджень, яка істотно ускладнює як призначення, так і проведення судової експертизи.

У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії найчастіше призначають такі види експертиз:

- 1) економічну (судово-економічну, фінансово-економічну);
- 2) бухгалтерську (судово-бухгалтерську);
- 3) почеркознавчу (судово-почеркознавчу);
- 4) криміналістичну (технічну) експертизу документів;
- 5) товарознавчу;
- 6) комп'ютерно-технічну або ІТ-експертизу;
- 7) комплексну експертизу.

Р. Л. Степанюк, з огляду на змістове та функціональне призначення експертиз, виокремлює об'єкти, які підлягають дослідженню: «...а) організаційно-установчі документи, що визначають статус підприємств, установ, організацій, їхні реквізити; б) службова документація, що містить інформацію про службовий статус і коло прав й обов'язків службових, матеріально відповідальних, інших осіб; в) договірна документація, яка містить інформацію про сутність та обставини правочинів, що укладали (псевдоукладали) під час злочинної діяльності; г) документи бухгалтерського обліку та звітності; д) платіжні інструменти, які відображають розрахункові операції; е) планово-бюджетна документація, яка містить дані про обсяги, цільове спрямування бюджетних коштів; ж) нормативно-правові акти, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (спеціальний предмет злочину, передбаченого ст. 211 КК України); и) управлінська документація, що складають у зв'язку з розпорядженням державним або комунальним майном (накази, розпорядження, протоколи засідань колегіальних органів тощо); к) приватизаційні документи; л) документи, що посвідчують особу» [195, с. 75].

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської та службової діяльності дослідженню підлягають фінансово-господарські документи, з'ясовують питання виробничого характеру. Зокрема, призначають і проводять такі види судових експертиз: судово-економічні (планово-економічну, фінансово-економічну), судово-бухгалтерські (експертизи бухгалтерських операцій на промислових підприємствах, у бюджетних організаціях, на підприємствах торгівлі, у будівельних організаціях тощо); судово-товарознавчу; судово-технологічну; криміналістичні (наприклад, почеркознавчу, техніко-криміналістичну експертизу документів, трасологічну); інженерно-технічні; судово-агропромислові. Якщо певна слідча ситуація вимагає дослідження питань з інших сфер знань, слідчий може призначити додаткові судові експертизи [44, с. 179].

Предметом *судово-економічної експертизи* є питання, які постають перед органами досудового розслідування та суду щодо фінансово-господарських

операцій, виявлених перевітками, аудитами й ревізіями, відповіді на які потребують спеціальних економічних знань. Об'єкт судової економічної експертизи формують зафіксовані в бухгалтерських документах й облікових регістрах господарські операції, які є предметом розслідування чи судового розгляду (документи бухгалтерського й податкового обліку, форми бухгалтерської, податкової та фінансової звітності, облікові регістри, у яких міститься інформація щодо фінансово-господарської діяльності підприємства [142, с. 14–15].

Саме цей вид експертиз є ключовим для обчислення розміру шкоди, оцінки ефективності операцій, підтвердження неекономічності рішень посадовців, а її проведення є важливим елементом розслідування бюджетно-господарських кримінальних правопорушень. Експерти встановлюють: розмір збитків; обґрунтованість вартості робіт і послуг; відповідність бухгалтерського обліку; наявність фіктивних операцій; зв'язок між бюджетними платежами та реальними господарськими операціями [197].

Фактичними підставами для призначення судово-економічної експертизи є:

- 1) необхідність вирішення питань, які потребують спеціальних економічних знань експерта;
- 2) неповнота або неякісність документальної ревізії, підтверджена матеріалами кримінального провадження або повторними контрольними заходами;
- 3) наявність мотивованого клопотання підозрюваного або захисника;
- 4) виявлені суперечності між висновками різних експертів або ревізорів [209, с. 137].

Завданнями *фінансово-економічної експертизи* в кримінальних провадженнях щодо бюджетних кримінальних правопорушень може бути встановлення: статутної і фактичної мети, предмета діяльності підприємства – учасника торгів; наявності й джерел формування фінансових ресурсів підприємства; його реальної господарської діяльності; наявності в підприємства достатнього персоналу для здійснення заявленої господарської діяльності;

дотримання правил нарахування і строків внесення податків й інших обов'язкових платежів; дотримання правил фінансування і кредитування, встановлених чинним законодавством (зокрема валютного законодавства); спроможності підприємства виконувати зобов'язання за укладеними договорами [119, с. 88–84]. Експерти також встановлюють: ринкову вартість товарів/робіт; економічну обґрунтованість витрат; розмір збитків державі; відповідність процедур закупівель [218, с. 137].

Предметом фінансово-економічної експертизи є фактичні дані про фінансові операції та показники діяльності підприємств, які демонструють процеси формування, руху й використання доходів, грошових ресурсів і фондів. У межах кримінального провадження вона не лише сприяє виявленню порушень фінансово-господарського характеру, а й забезпечує можливість об'єктивної економічної оцінки таких порушень. Це засвідчує значущість фінансово-економічної експертизи як одного з ключових інструментів застосування спеціальних економічних знань у розслідуванні правопорушень у сфері господарської діяльності [209, с. 137]. Отже, саме фінансово-економічна експертиза встановлює «економічну сутність» розкрадання бюджетних коштів, визначає розмір і механізми заподіяння збитків.

У межах свого предмета судово-економічна експертиза, яку призначають у кримінальних провадженнях щодо розкрадання бюджетних коштів органи місцевого самоврядування, надає відповіді на питання: 1) чи відповідають проведені операції вимогам законодавства; 2) чи є витрати економічно обґрунтованими; 3) чи підтверджені операції документально; 4) який розмір збитків завдано бюджету; 5) чи були факти нецільового або незаконного використання коштів. Тобто за допомогою цієї експертизи встановлюють ключові обставини кримінального правопорушення – незаконність витрат, механізм розкрадання та розмір завданих збитків.

Судово-бухгалтерську експертизу призначають з метою усунення суперечностей у матеріалах кримінального провадження та отримання нового доказу у формі висновку експерта-бухгалтера. Перед її призначенням слідчий детально вивчає всі наявні матеріали кримінального провадження, зокрема акти

ревізій та результати інших спеціальних перевірок. З аналізу матеріалів практики доходимо висновку, що цю експертизу найчастіше ініціюють після проведення ревізій у таких випадках:

- виникнення сумнівів у слідчого щодо правильності або повноти висновків ревізії (через недосконалі методи дослідження, недостатній досвід ревізорів чи неточності в розрахунках);
- наявність кількох актів ревізій із взаємовиключними або суперечливими даними;
- невідповідність висновків ревізії іншим доказам;
- подання обґрунтованого заперечення стороною захисту проти результатів ревізії [209, с. 139].

Необхідність у призначенні судово-бухгалтерської експертизи постає під час розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень щодо привласнення майна, посадових (службових) злочинів, коли необхідно проаналізувати дані про фінансово-господарські операції, що відображені в бухгалтерському обліку. Судово-бухгалтерська експертиза надає можливість встановити правильність оформлення бухгалтерських документів, розмір шкоди, заподіяної злочином, обґрунтованість списання товарно-матеріальних цінностей, відповідність відображення господарських операцій правилам бухгалтерського обліку. Це дослідження дає змогу встановити документальну обґрунтованість розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду й часу їх утворення, відповідності низки фінансових операцій підприємства законодавству [241, с. 163]. Судово-бухгалтерська експертиза надає можливість відповісти на такі питання, а саме:

- чи наявні документальні підтвердження нестачі (або лишку) товарно-матеріальних цінностей, зазначені в акті інвентаризації на підприємстві за визначений період;
- у якому періоді виникла нестача, хто ніс відповідальність за збереження товарно-матеріальних цінностей у цей час;

- який розмір матеріальних збитків було завдано у зв'язку з виявленою нестачею;
- чи підтверджено документально факт заниження прибутку за конкретний період, зазначений в акті? Якщо так, чи правильно розраховано суму додаткових податків;
- чи відповідає заявлений у позовній заяві розмір завданих збитків документальним даним, чи ці збитки пов'язані з невиконанням відповідачем умов угоди;
- які порушення нормативних актів у сфері бухгалтерського обліку, звітності та контролю могли сприяти заподіяння матеріальних збитків;
- чи обґрунтовано виплачену заробітну плату за виконану роботу, якщо ні, то в якому розмірі вона була завищена чи занижена;
- чи не перевищує зафіксована в документах фактична наявність товарів їх максимально допустимий залишок станом на визначену дату [26, с. 12–14].

Предметом судово-бухгалтерської експертизи в кримінальних провадженнях щодо розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування є:

- а) фінансові документи (бухгалтерські проводки (записи), рахунки, акти виконаних робіт, накладні, платіжні документи);
- б) звітність (баланс, фінансова звітність, кошториси та бюджети);
- в) фактичні господарські операції (рух коштів, відповідність витрат бюджетному призначенню, наявність безтоварних або фіктивних операцій);
- г) розрахунок збитків бюджету внаслідок незаконного або нецільового використання коштів.

У межах *судово-почеркознавчої експертизи* під час її реалізації, зазначає В. А. Бідняк, «...особливу увагу слід зважати на підписи. У цих документах вони можуть бути виконані від імені іншої особи різними способами: візуально спостерігаючи підпис, який необхідно підробити; перемальовані на просвіт; за допомогою технічної підготовки. У таких випадках важливе значення мають експериментальні зразки, які необхідно відібрати як в особи, яка зазначена в документі як виконавець, так і в особи, яку підозрюють у виконанні спірного запису чи підпису. У другому випадку, якщо особа не відмовляється від дачі

зразків для експертного дослідження, обов'язково необхідно відібрати зразки її підписів від власного імені й від імені особи, яка зазначена в документі як виконавець» [9, с. 78]. Судово-почеркознавчу експертизу під час розслідування бюджетних злочинів, зауважує О. В. Ящук, доцільно призначати одночасно з технічним дослідженням документів, оскільки може з'явитися потреба в дослідженні способу виготовлення друкованого тексту документів або ідентифікації принтерів [246, с. 126].

Предметом такої експертизи в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії є: 1) підписи на договорах, платіжних дорученнях, актах виконаних робіт; 2) рукописні записи у фінансових документах (пояснення, розпорядження, відмітки); 3) відбитки печаток органів місцевого самоврядування або підрозділів; 4) сліди виправлень, підробок або штучного внесення записів тощо.

Одним із найпоширеніших завдань, яке ставлять перед експертом-почеркознавцем, є ідентифікація автора тексту чи підпису. Необхідність визначення виконавця написаного може виникнути як у слідчого, так і в суду під час аналізу письмового документа, коли його зміст є доказом певної події або факту. Наприклад, резолюція керівника підприємства на документі щодо закупівлі чи списання товарно-матеріальних цінностей або підпис у наказі про прийняття чи звільнення працівника. Визначення виконавця тексту документа допомагає звузити коло осіб, можливо, причетних до привласнення, розтрата або незаконного заволодіння чужим майном (коштами) через зловживання службовими повноваженнями, а також установити зв'язки між конкретними особами у випадках отримання незаконної вигоди [153, с. 25].

Методика почеркознавчої експертизи передбачає чотири стадії дослідження:

1) попереднє ознайомлення з матеріалами (вивчення матеріалів кримінального провадження, ознайомлення з документами – речовими доказами та зразками, із запитаннями, які поставлені перед експертом, тощо);

2) роздільне дослідження (здійснюють роздільне вивчення документа – речового доказу та зразків для порівняльного дослідження; провадять виявлення загальних й окремих ознак письма та почерку);

3) порівняльне дослідження (виявлені ознаки зіставляють; результати порівняння заносять до спеціальних таблиць розробки);

4) оцінка наслідків і формулювання висновків (оцінюють індивідуальну сукупність виявлених ознак; експерт доходить висновку про наявність або відсутність індивідуальної тотожності) [216, с. 47].

Загалом аналіз проблемних питань, які виникають під час проведення почеркознавчої експертизи економічних документів, на практиці не суперечать теоретичним дослідженням. Зокрема, такими основними питаннями є:

- надання копій (часто неякісних), а не оригіналу документа;
- недотримання вимог упакування документів;
- ненадання зразків для порівняння, або надання неякісних зразків, або в недостатній кількості [63, с. 154].

Завданням *судово-товарознавчої експертизи* є визначення: вартості товарної продукції; належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері; характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності; змін показників якості товарної продукції тощо [175, с. 55]. Метою такої експертизи є перевірка факту, чи придбані товари, матеріали, обладнання або продукція відповідають умовам договорів, стандартам і специфікаціям. Зазначене дослідження охоплює також визначення якості, кількісних показників, фактичної вартості та придатності до використання. Призначення цієї експертизи вкрай актуально у випадках розкрадань під час закупівель, ремонтних робіт, постачання матеріалів.

Предмет судово-товарознавчої експертизи становлять товари й матеріали, придбані за бюджетні кошти (будівельні матеріали, обладнання, техніка, канцелярія); документація, що супроводжує процес закупівлі (накладні, акти приймання-передачі, рахунки-фактури; відповідність фактичних характеристик товару (кількість, якість, комплектація) відомостям у відповідних документах.

Отже, роль судово-товарознавчої експертизи в розслідуванні розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування зводиться до визначення

реального стану, вартості й відповідності придбаних товарів або матеріалів умовам укладених договорів і чинним вимогам законодавства. Ця експертиза створює об'єктивну доказову базу, яка дає змогу оцінити фактичне використання бюджетних ресурсів.

Техніко-криміналістичну експертизу документів проводять для з'ясування того, як виготовлено документ, чи має він ознаки монтажу тощо. Ці обставини підлягають дослідженню, якщо, наприклад, документ свідчить про те, що печатка підприємства, відтиск якої знаходиться на ній, роздрукована, а не виконана самостійно [70, с. 417]. Предметом техніко-криміналістичної експертизи в кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів, є: договори, акти виконаних робіт, накладні, платіжні документи; печатки, штампи, відбитки; підчистки, дописки, виправлення в документах; технічні засоби виготовлення (принтери, копіювальна техніка); послідовність нанесення реквізитів (підписів, печаток, тексту). У межах її проведення з'ясовують питання, чи вносили зміни до документа, підробляли його реквізити, визначають спосіб створення документа, (друк, копіювання, сканування), послідовність виконання записів (що було нанесено раніше: текст, підпис чи печатку), ідентифікують технічні засоби, за допомогою яких виготовлено документ.

У межах проведення *комп'ютерно-технічної експертизи* з'ясуванню підлягають такі питання:

- чи міститься на цьому носії інформація (зазначити яка) і в якому вигляді;
- чи міститься в комп'ютері інформація про певні дії (зазначити, які саме) користувача;
- чи знищували інформацію на певному носії та якщо так, то якою вона була;
- чи створена певна інформація на досліджуваному комп'ютері чи її перенесено з іншого носія;
- як інформацію (зазначити, яку саме) перенесено до досліджуваного комп'ютера (носія);

- яка технологія та хронологія створення певного електронного документа; які атрибути (імовірний автор, час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів;
- які несправності має комп'ютерне обладнання або його окремі елементи;
- чи здійснювали виконання певних дій за допомогою цього програмного продукту тощо [70, с. 418].

Серед проблемних питань, які виникають у слідчих під час призначення такого виду експертного дослідження в кримінальних провадженнях цієї категорії кримінальних правопорушень, можна виокремити такі: направлення на експертизу неповного комплексу цифрових носіїв; відсутність резервних копій або образів носіїв; передача пристроїв без фіксації їхнього технічного стану; неврахування специфіки ІТ-досліджень (логів, баз даних, електронних підписів).

Згідно з п. 1.2.14 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, комплексною є експертиза, яку проводять із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для виконання одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучають як експертів експертних установ, так і фахівців установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інших фахівців, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [157].

Перевагами *комплексної експертизи* в кримінальних правопорушеннях щодо розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування є те, що остання: а) забезпечує повноту й об'єктивність дослідження; дає змогу уникнути суперечностей між різними експертними висновками; формує єдину узгоджену позицію експертів; підвищує доказову силу результатів у суді; економить час, порівняно з призначенням кількох окремих експертиз. Можна стверджувати, що саме комплексна судова експертиза є найдієвішою формою експертного аналізу в кримінальних провадженнях про

розкрадання бюджетних коштів, адже вона дає змогу об'єднати знання з різних сфер і забезпечити всебічне розуміння кримінального правопорушення – від його механізму до максимально точного встановлення заподіяних збитків.

Отже, судові експертизи відіграють вирішальну роль у доведенні фактів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. Вони дають змогу об'єктивно встановити фактичні обставини вчинення діяння, оцінити розмір завданих збитків, висвітлити механізм вчинення кримінального правопорушення та створити міцну доказову базу. Без цього проведення ефективного розслідування таких суспільно небезпечних діянь майже неможливе.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, спеціальні знання мають важливе значення, оскільки дають змогу: а) встановити механізм незаконного використання бюджетних коштів; б) визначити розмір матеріальної шкоди; в) дослідити фінансово-господарські операції; г) виявити факти підроблення документів; д) встановити реальний обсяг виконаних робіт або наданих послуг. Ефективність використання спеціальних знань залежить від своєчасного залучення спеціалістів, правильного формулювання питань для експертних досліджень, а також тісної взаємодії слідчого з експертними установами та контролюючими органами.

Висновки до розділу 3

Окреслено тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування.

Огляд місця події в кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів, учинених службовими особами органів місцевого самоврядування, проводять на початковому й подальшому етапах розслідування.

Серед тактичних особливостей цієї слідчої (розшукової) виокремлено: проведення огляду із залученням спеціалістів (бухгалтерів, IT-фахівців); використання технічних засобів фіксації (фото, відео); детальний аналіз документів безпосередньо на місці; забезпечення цілісності електронної інформації.

Недоліками, яких припускаються слідчі під час підготовки клопотань до слідчих суддів про проведення обшуку в межах кримінального провадження, пов'язаного з розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, є: 1) недостатнє обґрунтування необхідності проведення обшуку (46 %); 2) нечітке визначення предмета обшуку, використання занадто загальних формулювань (41 %); 3) у тексті клопотання часто бракує чіткої вказівки на конкретне приміщення, де мають проводити обшук (27 %); 4) процесуальні помилки в оформленні клопотання (35 %).

Предмет допиту підозрюваних у розкраданні бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування охоплює: 1) відомості про підозрюваного (професійна діяльність: місце роботи, посада, трудовий стаж, дата призначення, функціональні обов'язки, повноваження з розпорядження бюджетними коштами, організації закупівель або контролю за їхнім використанням); 2) обставини підготовки до кримінального правопорушення (складання плану, вибір співучасників, використання технічних засобів чи електронних ресурсів, створення фіктивних документів, заснування підконтрольних суб'єктів господарювання та реалізацію незаконних фінансово-господарських операцій); 3) механізм учинення правопорушення (порядок заволодіння бюджетними коштами через службове становище, розподіл ролей між учасниками схеми та послідовна організація їхніх дій); 4) процедури прийняття рішень щодо використання бюджетних коштів (особи, які ініціювали виділення фінансів, погоджували документи, готували проєкти та здійснювали подальший контроль); 5) обставини укладення угод і закупівель (вибір конкретних підрядників чи постачальників, встановлення відповідності виконаних робіт або наданих послуг умовам договорів й обсягам фінансування; 6) оформлення документації – процес підготовки, погодження та підписання договорів,

кошторисів й актів виконаних робіт, відстеження ролі учасників у цих діях; 7) фінансові розрахунки (аналіз руху бюджетних коштів через банківські рахунки, використання підконтрольних структур, транзитні операції та інші механізми перерахування коштів); 8) встановлення фактів виконання робіт чи постачання товарів (дослідження відповідності їхніх характеристик договірним зобов'язанням і першочерговій документації); 9) способи приховування (маскування) протиправної діяльності, зокрема внесення неправдивих відомостей до офіційних документів, використання фіктивних суб'єктів господарювання, підроблення документів, знищення або приховування доказів; 10) відомості про співучасників кримінального правопорушення, їхню роль у злочинній схемі, характер взаємодії між ними, а також про осіб, які брали участь у відповідних діях, але не усвідомлювали їхнього протиправного характеру; 11) наявність неправомірних зв'язків і домовленостей з посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних чи контролюючих органів, які могли сприяти підготовці, вчиненню або приховуванню кримінального правопорушення; 12) обставини використання особливостей правового режиму воєнного стану, зокрема підстави застосування спрощених процедур закупівель, спеціальних механізмів фінансування, пришвидшених процедур погодження рішень й інших нормативних винятків, запроваджених на період воєнного стану; 13) факти можливого використання умов воєнного стану для заволодіння бюджетними коштами, обходу конкурентних процедур закупівель, завищення вартості товарів, робіт чи послуг, а також створення видимості законності прийнятих рішень; 14) мотиви й мета вчинення кримінального правопорушення, характер і розмір отриманої матеріальної вигоди, порядок її розподілу між учасниками злочинної діяльності; 15) причини й умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, недоліки системи контролю, прогалини в організації роботи органу місцевого самоврядування, а також інші фактори, які були використані для реалізації злочинного задуму; 16) інші обставини, що мають значення для кримінального провадження, встановлення яких необхідне для всебічного, повного й

неупередженого дослідження обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування слідчі найчастіше звертаються за консультаційною допомогою до фахівців: державних органів фінансового контролю (62 %), фахівців у галузі економіки та бухгалтерського обліку (57 %), фахівців з публічних закупівель (54 %), працівників банків (44 %), спеціалістів у галузі інформаційних технологій (39 %), інших спеціалістів (21 %).

Основними судовими експертизами, які призначають у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, визначено: економічну (судово-економічну, фінансово-економічну); бухгалтерську (судово-бухгалтерську); почеркознавчу (судово-почеркознавчу); криміналістичну (технічну) експертизу документів; товарознавчу; комп'ютерно-технічну або ІТ-експертизу; комплексну експертизу.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано новий підхід до виконання наукового завдання щодо розроблення теоретико-прикладних засад методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. За результатами здійсненого дослідження одержано висновки й науково-практичні рекомендації, серед яких основними є такі:

1. Встановлено обмежену ефективність методико-криміналістичного забезпечення розслідування розкрадань в органах місцевого самоврядування, акцентовано на потребі проведення цільового наукового дослідження та методичного супроводу слідчих підрозділів щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів в умовах дії особливих правових режимів. З огляду на періодизацію наявних криміналістичних знань, із застосуванням міждисциплінарного підходу (криміналістики, кримінального та кримінального процесуального права, теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінології, блоку економічних дисциплін), а також узагальнення слідчої та судової практики обґрунтовано напрями формування відповідної комплексної методики розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень. Серед них виокремлено привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), а також інші (споріднені та супутні) кримінальні правопорушення, зокрема нецільове використання бюджетних коштів (ст. 210 КК України); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України); видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету (ст. 211 КК України).

2. Визначено сукупність криміналістично значущих ознак службової особи органу місцевого самоврядування, яка причетна до вчинення розкрадання

бюджетних коштів в умовах воєнного стану. Окреслено криміналістичні ознаки службової особи залежно від її посадового статусу (сільський, селищний чи міський голова, керівник департаменту, начальник управління, головний бухгалтер) і повноважень (особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, наділені повноваженнями розпоряджатися фінансами місцевого бюджету, підписувати платіжні доручення, затверджувати кошториси або акти виконаних робіт) як основи для виявлення зв'язків між іншими елементами криміналістичної характеристики й доказування обставин події кримінального правопорушення. За соціально-демографічними ознаками особи, яких притягували до кримінальної відповідальності, є переважно чоловічої статі (72 % з вищою освітою (81 %) віком 40–45 років (40 %), мають певний досвід роботи на займаній посаді – від 5 до 10 років (54 %). Відмітні особливості такої особи в умовах воєнного стану полягають у такому: ініціювання або участь у схемах розкрадання через фіктивні угоди, завищення вартості робіт/послуг, змова з підрядниками; уміння приховувати свою діяльність із забезпеченням документального прикриття, зокрема шляхом посилення на обставини воєнного стану як на підставу для відсутності належного контролю; налагодження зв'язків з іншими службовими особами та представниками бізнесу, залученими до виконання бюджетних програм у воєнний період; спрямованість на тривалу незаконну діяльність із мінімізацією ризиків викриття і врахуванням підвищеної латентності кримінальних правопорушень унаслідок ускладненого доступу до документів й обмеженості контрольно-перевірочних заходів.

3. У структурі криміналістичної характеристики розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування ключовим елементом визначено способи їх підготовки, учинення та приховування. Встановлено, що способи розкрадань в умовах воєнного стану пов'язані насамперед із: процедурами закупівель у сфері будівництва й відновлення інфраструктури (шляхом завищення цін на будматеріали й акти виконаних робіт під час відбудови пошкодженої інфраструктури, ремонтів об'єктів укриття, лікарень, закладів освіти тощо); зловживаннями у сфері закупівель

товарно-матеріальних цінностей для потреб місцевих підрозділів територіальної оборони, будівництва фортифікаційних споруд; незаконним продажем або нецільовим використанням гуманітарної допомоги, що закуповували за кошти місцевих громад; списанням бюджетних коштів на послуги, які фактично не надавали або надавали підконтрольними посадовцям компаніями, зокрема з ознаками фіктивності.

4. Проаналізовано зміст і зв'язки предмета злочинного посягання та інших елементів криміналістичної характеристики розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану – обстановки вчинення кримінального правопорушення, його слідів й ознак. З'ясовано, що бюджетні кошти – це особливий предмет кримінальних правопорушень, який становлять централізовані або децентралізовані фінансові ресурси держави й місцевих громад, акумульовані в бюджетах відповідного рівня. Предметом кримінальних правопорушень досліджуваної категорії є переважно кошти місцевих бюджетів (обласних, районних, міських, селищних, сільських) і цільових фондів, що включені в бюджети місцевого рівня з цільовим призначенням фінансового забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування, а в окремих випадках кошти державних цільових фондів, які не включені безпосередньо до складу бюджетів. Обстановкою вчинення кримінальних правопорушень є сукупність матеріальних об'єктів, що характеризують сферу службової діяльності, обставини місця та часу. Особливостями обстановки в умовах дії правового режиму воєнного стану визначено: підвищену оперативність у прийнятті управлінських рішень, спрощення окремих фінансових і закупівельних процедур, а також перенаправлення бюджетних коштів для завдань оборони, відновлення інфраструктури й забезпечення життєдіяльності громад. Зазначене супроводжується розширенням дискретних повноважень службових осіб, обмеженістю традиційних механізмів контролю, ускладненням ефективного фінансового нагляду. Це істотно підвищує ризики як привласнення, так і приховування розкрадань бюджетних ресурсів.

5. Виокремлено та висвітлено (за певними блоками) зміст обставин, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, зокрема щодо: кримінально-правової характеристики складів кримінальних правопорушень; предмета кримінально-процесуального доказування (ст. 91 КПК України); криміналістичної характеристики (правовий статус і повноваження службових осіб, елементи способу й обстановки); технологічних особливостей бюджетних правовідносин, що визначені регулятивним законодавством і локальними актами (конкретна бюджетна програма; кошти місцевого чи державного бюджету; обсяг, цільове призначення та порядок руху коштів).

6. Здійснено розподіл слідчих ситуацій початкового етапу розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування за відповідними програмами проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. На зміст слідчих ситуацій впливають такі обставини: вихідна інформація про подію кримінального правопорушення та причетних осіб; відомості щодо використання бюджетних коштів, зокрема про застосування спрощених процедур закупівель, реалізацію програм оборонного, гуманітарного або відновлювального характеру, а також можливі порушення спеціального порядку фінансування і механізмів контролю; відомості про джерела отримання такої інформації (матеріали ревізій, аудитів, моніторингу публічних закупівель, повідомлення правоохоронних і контролюючих органів, результати оперативно-розшукових заходів, дані перевірки звернення громадян); дані про наявність чи відсутність доказової (слідової) інформації (документальної, електронної або іншої форми), ризики її приховування, знищення чи перекручення в умовах воєнного стану.

7. Запропоновано напрями вдосконалення взаємодії слідчого (детективи Національного антикорупційного бюро України, органів Бюро економічної безпеки; слідчі Національної поліції та органів безпеки) з іншими суб'єктами (органами державного фінансового контролю – Рахунковою палатою, підрозділами

Міністерства фінансів України, державних аудиторської, казначейської, податкової, митної служб), а також службами внутрішнього аудиту воєнно-цивільних адміністрацій та органів місцевого самоврядування) під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

8. Надано рекомендації щодо організації й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду, обшуку, допиту) під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

З'ясовано, що специфіка тактики *оглядів* (місця події, документації, зокрема на електронних носіях) полягає у швидкому забезпеченні доступу до документів, електронних носіїв інформації та службових приміщень, їх фіксації та збереженні, а також у недопущенні знищення або спотворення даних. Своєчасне проведення огляду надає можливість закріпити доказову інформацію на початковому етапі розслідування та створює підґрунтя для збирання доказів стороною обвинувачення. Найчастіше огляд місця події проводять у приміщеннях службових осіб органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств, на об'єктах будівництва чи ремонту, що фінансують з бюджету, складських приміщеннях, у місцях зберігання фінансової документації (звітності) та комп'ютерної техніки (об'єкти огляду: комп'ютери, ноутбуки, сервери; мобільні пристрої; флешнакопичувачі, жорсткі диски; бази даних; системи електронного документообігу; електронна пошта, месенджери; хмарні сервери; системи публічних закупівель).

На основі узагальнення практики проведення *обшуків* виокремлено поширені недоліки під час підготовки відповідних клопотань: недостатнє обґрунтування необхідності проведення обшуку (46 %); нечітке визначення предмета обшуку, використання занадто загальних формулювань (41 %); брак чіткої вказівки на конкретне приміщення, де слід проводити обшук (27 %); процесуальні помилки в оформленні (неправильне зазначення реквізитів кримінального провадження;

відсутність погодження клопотання прокурором; неповне викладення обставин кримінального правопорушення; відсутність переліку додатків) (35 %).

Доведено доцільність застосування окремих тактичних прийомів *допиту свідків і підозрюваних* службових осіб органів місцевого самоврядування, з огляду на їх правовий статус, специфіку бюджетних правовідносин. Категорії свідків кримінального правопорушення розподілено за їх роллю, рівнем обізнаності та характером взаємодії з предметом протиправного діяння. Уточнено предмет допиту свідків у ситуаціях розслідування розкрадань бюджетних коштів, пов'язаних із процедурами публічних закупівель, щодо можливих порушень, які були допущені під час їх проведення з боку службових осіб – замовників товарно-матеріальних цінностей, робіт і послуг. Під час допитів підозрюваних встановленню підлягають такі відомості: обставини підготовки до кримінального правопорушення (планування, добір співучасників, використання електронних ресурсів, підроблення документів, створення підконтрольних суб'єктів господарювання); спосіб заволодіння коштами, використання службового становища, розподіл ролей між співучасниками; порядок прийняття рішень щодо використання бюджетних коштів (ініціювання, погодження та контроль фінансових рішень); обставини укладення договорів і здійснення закупівель (вибір контрагентів, відповідність виконаних робіт або послуг умовам договорів); оформлення та погодження документації (договори, кошториси, акти виконаних робіт, участь посадових осіб у їх підготовці та підписанні); рух бюджетних коштів (банківські трансакції, транзитні схеми, використання підконтрольних структур); фактичне виконання робіт або постачання товарів, їх відповідність договірним умовам; способи приховування кримінального правопорушення (фіктивні операції, підроблення документів, внесення неправдивих відомостей, знищення доказів); відомості про співучасників та їх роль, а також осіб, які не усвідомлювали протиправного характеру дій; наявність зв'язків із посадовими особами органів влади, контролюючих або правоохоронних органів; використання особливостей воєнного стану (спрощені закупівлі, спеціальні фінансові процедури, пришвидшене погодження рішень); мотиви й мета кримінального

правопорушення, розмір і розподіл неправомірної вигоди; причини та умови, що сприяли вчиненню правопорушення (недоліки контролю, організаційні прорахунки).

9. Висвітлено порядок, форми й умови використання спеціальних знань під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Уточнено специфіку залучення спеціалістів різного профілю для виявлення ознак порушень встановленого порядку закупівель товарів (робіт, послуг) у сфері публічних та оборонних закупівель. Констатовано, що в кримінальних провадженнях щодо розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану найчастіше призначають такі експертизи: економічну (судово-економічну, фінансово-економічну); судово-бухгалтерську; почеркознавчу; криміналістичну (технічну) експертизу документів; товарознавчу; комп'ютерно-технічну або ІТ-експертизу. Кожен вид експертизи спрямований на встановлення окремих обставин розкрадання бюджетних коштів: підтвердження фінансових порушень, дослідження документів, ідентифікацію підписів, аналіз цифрових даних й оцінку руху коштів і матеріальних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. Харків, 2017. 152 с.
2. Акулініна А. Спеціальні знання під час розслідування фінансових злочинів. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 4 (70). С. 168–175. URL: <https://naukaipravoohorona.navs.edu.ua/index.php/naukaipravoohorona/issue/view/137/99>
3. Андрейко Ю. О. Проведення допиту при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: питання класифікації. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2 (3). С. 123–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6.2%283%29__25
4. Андрушко П. П. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему. *Вісник Верховного Суду України*. 1998. № 2. С. 9–10.
5. Антощак А. Р. Криміналістична характеристика привласнення, розтрата або заволодіння майном благодійної організації шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 2 (3). С. 51–54.
6. Антощак А. Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 95–98. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/abcf3fac-f1f1-4ac2-8715-ac924a104cef/content>
7. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 259 с.

8. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту : навч. посіб. Київ : Правник, 1997. 63 с.
9. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2019. 152 с.
10. Бойко О. П. Форми взаємодії слідчих з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2014. № 4. С. 136–139.
11. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2008. 237 с.
12. Ботнаренко І. А. Типові слідчі ситуації при розслідуванні торгівлі людьми. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Харків, 2017. С. 55–57. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/21.pdf
13. Бруссо К. М. Розслідування корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 268 с. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/brusso_dys.pdf
14. Бутко Т. В. Особливості проведення слідчого огляду при розслідуванні податкових злочинів. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. Харків, 2018. С. 34–36. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/14.pdf
15. Бюджетна система : навч. посіб. / [В. Г. Баранова, О. Ю. Дубовик, В. П. Хомутенко та ін.] ; за заг. ред. В. П. Хомутенко. Одеса : Вид-во Бартенева, 2014. 392 с.
16. Бюджетна система : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 624 с.
17. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

18. Вахрушев О. В. Методика розслідування службової недбалості : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2021. 246 с.
19. Взаємодія органів досудового розслідування з підрозділами Державної аудиторської служби України під час призначення та проведення ревізій у кримінальному провадженні : метод. рек. / [А. А. Вознюк, О. М. Брисковська, А. П. Запотоцький та ін.] ; за заг. ред. С. С. Чернявського. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 40 с.
20. Вирок Носівського районного суду Чернігівської області від 9 серп. 2012 р. Справа № 2516/1380/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25568814>
21. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із зміною ціни при проведенні державних закупівель : навч. посіб. / [О. В. Авраменко, І. Б. Висоцька, М. Ю. Ковальська та ін.]. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 104 с.
22. Відповідальність органів місцевого самоврядування за незаконні дії або бездіяльність – С. Коноваленко. *Земельний фонд України*. URL: <https://www.zemfond.net/post/vidpovidalnist-orhaniv-mistsevoho-samovriaduvannia-za-nezakonni-dii-abo-bezdiialnist>
23. Вітвіцький С. С., Волобуєва О. О., Войчишена М. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів : монографія. Київ : Дакор, 2021. 190 с.
24. Войтович І. С. Підстави проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2023. 234 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6183/1/votovich_d.pdf
25. Войчишена М. В., Дробенко Д. Ф. Проблемні питання та тактичні засади проведення огляду місця події. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. № 20. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18670212>
26. Волкова І. А. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2009. 84 с.
27. Волобуєв А. Ф. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів. *Форум права*. 2006. № 1. С. 16–19.

28. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Козлов Р. А., 2019. 122 с.
29. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 426 с.
30. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків : ХНУВС, 2000. 336 с.
31. Воробей О. В. Особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо діяльності конвертаційних центрів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 159–162.
32. Гайдар О. В. Використання спеціальних знань під час розслідування таємного викрадення чужого майна : монографія / за заг. ред. В. О. Гусевої. Харків : Факт, 2023. 202 с.
33. Ганелін В. Б. Деякі питання призначення та використання результатів ревізії під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1 (71). С. 214–223. DOI: 10.33270/05267101.22
34. Ганелін В. Б. Підготовчий етап допиту підозрюваного у розкраданні бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 1–2. С. 85–91.
35. Ганелін В. Б. Спосіб розкрадання бюджетних коштів як елемент криміналістичної характеристики: науково-оглядове дослідження. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3 лип. 2024 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 436–439. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/91a8064a-a486-4cd2-95e9-3322aa46489e/content>
36. Гоббс Т. Левіафан / пер. з англ. Київ : Дух і літера, 2000. 606 с.

37. Головка М. Б. Обшук (юридіко-психологічні аспекти організації та проведення) : навч.-метод. посіб. / за ред. М. Б. Головка, І. П. Осипенко. Чернігів : Черніг. нац. технолог. ун-т, 2015. 126 с.
38. Гора І. Поняття способів вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38. URL: <http://www.legeasiviatia.in.ua/archive/2012/9/08.pdf>
39. Грудзур О. М. Кримінально-правова характеристика провокації хабара : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 229 с.
40. Гудков І. І. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень в бюджетній сфері під час воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 272–278. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.41>
41. Гудков І. І. Ситуаційний підхід в методиці розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 511–521. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.66>
42. Гудков І. І. Тактичні особливості проведення обшуку під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 6. С. 309–315. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.48>
43. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. Харків : ХНУВС, 2001. 384 с.
44. Давиденко В. С. Спеціальні знання в розслідуванні економічних злочинів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 178–187. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac9dd070-e3ff-4675-a376-f32bcd19f47e/content>
45. Давиденко В. С. Тактика викриття неправдивих показань при розслідуванні економічних злочинів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 45–57. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019\(102\)05](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019(102)05)

46. Демидова В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування жорстокого поводження з тваринами. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 301–305. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.6.56>
47. Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 18 с.
48. Дерновий В. В. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 3. С. 140–147. DOI: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-3-20>
49. Дерновий В. В. Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 227 с.
50. Діденко В. Л. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2024. 238 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0i872702/2024/1/1/d.pdf
51. Дії працівників поліції у разі виявлення економічних злочинів : метод. рек. / [О. М. Кубецька, В. О. Лазарєв, О. В. Неклеса та ін.]. Дніпро : Дніпр. держ. ун-т. внутр. справ, 2020. 76 с.
52. Долженков О. О. Публічне управління та адміністрування: вступ до спеціальності : навч. посіб. Одеса : Букаєв В. В., 2019. 190 с.
53. Дорошенко Ю. К. Особливості тактики допиту підозрюваних під час розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Юридична наука*. 2020. № 7 (109). С. 202–209. DOI: [10.32844/2222-5374-2020-109-7.26](https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-109-7.26)
54. Дудоров О. Порухення законодавства про бюджетну систему України: проблеми кваліфікації злочину. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 2 (29). С. 145–157.

55. Економічна безпека держави: криміналістичне забезпечення : навч. посіб. / [В. В. Топчій, Т. П. Яцик, В. А. Шкелебей та ін.] ; за заг. ред. В. В. Топчія. Київ : 7БЦ, 2021. 537 с.

56. Єфімов М. М. Організація і тактика проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1. С. 76–79.

57. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 12–20.

58. Загородній І. В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні нанесення тілесних ушкоджень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 1. С. 102–105.

59. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, віднесені законом до підслідності Бюро економічної безпеки України : наказ Бюро економічної безпеки України від 22 берез. 2022 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-22#Text>

60. Камишанський О. Ю. Особливості методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2018. 281 с.

61. Карпенко Р. С. Особа злочинця як елемент кримінальної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 144–148.

62. Кастарнов Д. Б. Місце обставин, що характеризують особу обвинуваченого, у системі обставин, які підлягають доказуванню. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 154–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2015_2_18

63. Кахнич К. О. Актуальні питання призначення та проведення судової почеркознавчої експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Рівне, 14 берез. 2022 р.).

Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 152–154. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-40>

64. Керевич О. В. Процесуальні та психологічні основи взаємодії слідчого та органу дізнання в ході розкриття і розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 265 с.

65. Керопян А. А. Службова особа як спеціальний суб'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. № 52. С. 67–71. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.52.15>

66. Кікінчук В. В. Особливості тактики окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 98–102.

67. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадення бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Право і безпека*. 2013. № 2 (49). С. 131–136.

68. Клепіковський В. Г. Кримінальний процесуальний аналіз огляду місця події як слідчої (розшукової) дії : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2023. 208 с.

69. Князєв С. В. Обстановка вчинення й слідова картина кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 365–373. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.3.56>

70. Князєв С. В. Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2025. 517 с.

71. Коваленко А. В. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Алерта, 2024. 558 с.

72. Коваленко А. В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 4. С. 53–58. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-4-9>

73. Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 182–191.

74. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : ЛДУВС, 2007. 248 с. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/kriminalist/38-ponyattya-spetsialnikh-znan-osnovniformi-ta-sub-ekti-jikh-vikoristannya-zastosuvannya-u-sudochinstvi.html>

75. Ковальська М. Тактика допиту потерпілого під час розслідування бандитизму. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 296–300. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/50.pdf>

76. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.

77. Когутич І. І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 2 (33). С. 112–123.

78. Коновалова В. О. Слідчий огляд. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 377 с.

79. Константінов О. О. Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 211 КК України «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону». *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 64–70. DOI: [10.32844/2222-5374-2020-103-1.09](https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-103-1.09)

80. Копча В. В. Процесуальне рішення щодо участі спеціаліста під час проведення обшуку в розслідуванні кримінального правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 385–391. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.55>

81. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 244 с.
82. Корж В. П. Розслідування окремих видів злочинів : навч.-метод. посіб. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 440 с.
83. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування : монографія / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.
84. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 20 с.
85. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 219 с.
86. Кривун С. І. Використання спеціальних знань під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2025. 245 с.
87. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / [Р. Л. Степанюк та ін.]. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.
88. Криміналістика : підручник / [В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 752 с.
89. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2008. 464 с.
90. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2004. 728 с.
91. Криміналістика : підручник / [К. О. Чаплинський та ін.]. Дніпро, 2017. 480 с.

92. Криміналістика : підручник : у 2 т. / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків, 2018. Т. 1. 384 с.
93. Криміналістика : підручник : у 2 т. / [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової. Харків, 2018. Т. 2. 312 с.
94. Криміналістична тактика : навч. посіб. / [О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєв та ін.] ; за ред. М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : Алерта, 2017. 244 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Kryminalistyka-Navchalnyy-posibnyk-ta-kytyka-2017-1.pdf
95. Криміналістичне документування огляду місця події: методи, засоби, технології : монографія / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Л. Д. Скільська ; за ред. П. Д. Біленчука. Київ : ННПСК КНУВС, 2009. 76 с.
96. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ : Дакор, 2013. 786 с.
97. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
98. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
99. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с.
100. Кримінологія : підручник / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
101. Криушенко Л. І. Особливості виявлення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування шахрайства в банківській сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 39. Т. 2. С. 94–99.
102. Криушенко Л. І. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні шахрайства в банківській сфері. *Право і*

суспільство. 2016. № 4. Ч. 2. С. 213–221. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/4_2016/part_2/39.pdf

103. Кубарєв І. В., Барган С. С. Система процесуальних форм взаємодії слідчого й оперативних підрозділів на досудовому розслідування. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 2 (83). С. 45–50. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/6c4926bd-1d0c-40bb-bf06-13860a2264c1/content>

104. Кузьменко О. А. Контроль за виконанням державного бюджету України як функція управління : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2002. 20 с.

105. Кузьменко О. В., Січкач Н. П. Особливості криміналістичної характеристики привласнення та розтрата, вчиненої співробітниками агропромислового підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 167–171. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.28>

106. Кузьмичов В. С. Вивчення особи обвинуваченого як умова ефективного застосування криміналістичних прийомів та засобів. *Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів* : зб. наук. пр. Київ : Укр. акад. внутр. справ України, 1996. С. 45–52.

107. Кулик С. С. Особливості обшуку під час досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 232–240. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/87d89b40-ae7c-4916-be06-c59451d4658b/content>

108. Кулик С. С. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 22 с.

109. Кулик С. С. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 190 с.

110. Левендаренко О. О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2003. 229 с.

111. Лирик В. А. Бюджет України як предмет посягання у злочинах, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 3. Т. 2. С. 99–102.

112. Лирик В. А. Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2019. 239 с.

113. Ліпін Ю. О. Підготовка до допиту підозрюваного на початковому етапі розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 141–148. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.20>

114. Логінова В. В. Поняття та значення слідчих ситуацій у методиці розслідування злочинів. *Форум права*. 2010. № 3. С. 278–283. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10lvvmrz.pdf>

115. Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 244 с.

116. Маслій Л. П. Правові основи бюджетного процесу (за законодавством України та країн з розвиненою економікою) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 1996. 24 с.

117. Масштабна схема розкрадання в Одесі: як 2 мільйони гривень зникли на фіктивній реабілітації. URL: <https://www.anticor.foundation/novyny/20255/>

118. Матусовський Г. А. Економічні злочини: криміналістичний аналіз : монографія. Харків : Консум, 1999. 480 с.

119. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері держаних закупівель : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2017. 96 с.

120. Мельничок В. М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97–102.

121. Методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / [О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., переробл. та доповн. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

122. Мировська А. В., Гвоздюк В. В. Процесуальні й тактичні особливості допиту неповнолітніх потерпілих під час розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 262–264.

123. Мировська А. В., Комаринська Ю. Б., Патик Л. Л. Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 446–449. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/106>

124. Мирошниченко Ю. М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ : наук.-практ. посіб. / за ред. М. Г. Щербаковського. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2022. 97 с.

125. Миськів Г. Бюджетна система: теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях) : навч. посіб. Львів : Растр-7, 2020. 272 с.

126. Михалків І. Службова особа як спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення: аналіз основних ознак. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 15 трав. 2023 р.). Тернопіль : Західноукр. нац. ун-т, 2023. С. 76–78. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/1045/1022>

127. Мудрецька Г. Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють викрадення бюджетних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 2. С. 155–157.

128. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2009. 168 с.

129. Мусієнко О. Л., Григоренко А. О. Особливості криміналістичної характеристики злочинів, вчинених службовими особами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 3 (24). С. 187–191. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2018/40.pdf

130. Навроцький В. О., Брич Л. П. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 1. С. 58–62.

131. Наумов Н., Гаркуша А. Особливості проведення допиту в досудовому розслідуванні в умовах воєнного стану. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 29 лют. 2024 р.). Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 474–478.

132. Неганов В. В. Ревізія у кримінальному процесі: генезис, теорія, практика : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 216 с.

133. Нехаєнко І. О. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 885–888. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/224>

134. Нехаєнко І. О. Основи методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2025. 220 с.

135. Нікітінський О. П. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розпорядженням бюджетними коштами у сфері охорони здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 308 с.

136. Обаль О. О. Взаємодія правоохоронних, контролюючих та інших органів при розслідуванні економічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 227 с. URL: <https://old.karazin.ua/docs/work/dysertatsii/oobal-dysertatsia.pdf>

137. Обшук і огляд: розмежування та підстави проведення. *ЛІГА: ЗАКОН*. URL:

https://jurliga.ligazakon.net/news/199157_obshuk--oglyad-rozmezhuвання-tapdstavi-provedennya

138. Огерук І. С. Спосіб вчинення злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою або заволодінням майном нафтогазовидобувних підприємств шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29 (2.1). С. 97–100.

139. Організація роботи слідчо-оперативної групи : навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, Ю. В. Сухомлин, А. С. Симчук та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 504 с.

140. Осипенко І. П., Мишаста К. Б. Загальні положення тактики проведення обшуку. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 196–200. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.36>

141. Остафійчук С. М. Класифікація грошових коштів та їх еквівалентів для потреб бухгалтерського обліку та економічного аналізу. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2011. Вип. 20. Ч. II. С. 261–267.

142. Парфентій Л. А. Судова економічна експертиза при розслідуванні корупційних злочинів. *Право і безпека*. 2022. № 4 (87). С. 13–23. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95c9393b-9dbe-4cdc-9f62-f5360372dbf2/content>

143. Патик А. А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 233 с.

144. Пашиєва А. С. Криміналістичне дослідження металюї холодної зброї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 314 с.

145. Пинзар А. І. Особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 874–877. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/210>

146. Пинзар А. І. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2025. 319 с. URL:

<https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2025/09/dysertatsiia-pynzar-a-i.pdf>

147. Пиріг І. В. Можливості проведення огляду місця події групою спеціалістів. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*. Харків, 2019. С. 129–132. URL:

https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/45.pdf

148. Пісний В. Психологічні аспекти застосування тактичних прийомів допиту під час розслідування технології злочинного збагачення. *Юридична психологія*. 2023. № 2 (33). С. 120–128. DOI: 10.33270/03233302.120

149. Порядок і особливості документування та досудового розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері : метод. рек. / [уклад.: В. В. Дараган та ін.]. Дніпро : ДДУВС, 2016. 39 с.

150. Порядок проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : постанова Кабінету Міністрів України від 20 квіт. 2006 р. № 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-п#Text>

151. Посібник щодо деяких аспектів здійснення фінансових розслідувань (дослідження фінансових відносин) / Проект «Заходи ЄС з питань протидії наркотикам та організований злочинності (ДІЯ-ЄС). 158 с. URL: [https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20\(National%20Studies,%20Guidances%20etc\)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf](https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20(National%20Studies,%20Guidances%20etc)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf)

152. Починок О. В. Конкретизація змісту зловживання владою або службовим становищем. URL: <http://www.corp-lguvd.lg.ua/dok321.htm>

153. Призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення : метод. рек. / О. М. Шрамко, В. В. Юсупов, Ю. О. Пілюков, А. А. Саковський. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 92 с.

154. Приходько А. А. Методика розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном. URL:

<https://prikhodko.com.ua/my-izmi/my-i-zmi/stattya/metodyka-rozsliduvannya-pryvlasnennya-roztratyabo-zavolodinnya-majnom/>

155. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 лип. 1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

156. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya->

157. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

158. Про затвердження Порядку подання фінансової звітності : постанова Кабінету Міністрів України від 28 лют. 2000 р. № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-п#Text>

159. Про затвердження Типологічного дослідження «Відмивання доходів від привласнення коштів і майна державних підприємств та інших суб'єктів, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів» : наказ Державної служби фінансового моніторингу України від 24 груд. 2019 р. № 159. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%/tipolog2019.pdf>

160. Про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях, за видами економічної діяльності. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-kriminalni-pravoporushennya-vchineni-na-pidpriyemstva-h-v-ustanovah-organizaciyah-za-vidami-ekonomichnoyi-diyalnosti-2>

161. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>

162. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>

163. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>

164. Протидія злочинам, що пов'язані з порушеннями бюджетного законодавства (ст. 210, 211, 175 КК) : наук.-практ. посіб. / Д. Й. Никифорчук, О. Ю. Заблоцька, С. І. Ніколаюк. Київ, 2006. 87 с.

165. Пряхін Є. В. Слідча тактика : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 116 с.

166. Пчеліна О. В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 176–182.

167. Пчеліна О. В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2014. Vol. 10 (6). P. 267–271. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/6/60.pdf>

168. Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 187–190.

169. Пчеліна О. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Херсонського університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 1. Т. 2. С. 155–159. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b52f251a-05aa4318-8913-efec81693933/content>

170. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 571 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6f99f7cb-3461-4643-b054-a8902329f07e/content>

171. Пясковський В. В. Непроцесуальні форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими державними установами й громадськими організаціями під час розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 249–260. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7da3e182-7740-4059-ada3-13c0a714ba2a/content>

172. Рекуненко Т. О. Взаємодія правоохоронних органів з іншими суб'єктами щодо запобігання правопорушенням у галузі фінансів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. № 2. С. 57–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-2-10>

173. Репчонок А. Ю. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 874–878. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/214>

174. Реуцький А. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері виготовлення та обороту платіжних карток. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 18. С. 126–129.

175. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану : метод. рек. / [В. В. Юсупов, А. О. Антошук, В. В. Бурлака та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 122 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ef15e6ab-b6c8-4bc0-b0cd-66cfc2cdcdf3/content>

176. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва / за ред. А. П. Запотоцького, А. А. Вознюка, С. В. Кучменка. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 78 с.

177. Романенко Р. Р. Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини : дис. ... канд. юрид.

- наук : 12.00.09. Львів, 2021. 215 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/dissertation/16401/disetraciyaromanenko-rr.pdf>
178. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 226 с.
179. Ромців О. І. Особливості способів вчинення посадових злочинів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 8. С. 264–267.
180. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2006. 588 с.
181. Салтевський М. В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ : ВІПОЛ, 1994. 180 с.
182. Семенюк О. А. Особливості участі спеціаліста в обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 639–643. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.112>
183. Семенюк О. А. Проведення ревізії як вид використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 3 (120). С. 35–47. DOI: <https://doi.org/10.33270/01211203.35>
184. Сербіна А. Алгоритм дій посадових осіб місцевого самоврядування під час реалізації ухвали про тимчасовий доступ до речей та документів або про надання дозволу на обшук в умовах воєнного стану. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/tymchasovyy_dostup_ta_obshuk_v_oms_serbina_1.pdf
185. Сікорська І. А. Правова відповідальність за порушення бюджетного законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 18 с.
186. Сіренко О. В. Визначення обстановки вчинення злочинів у криміналістиці. URL: http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm

187. Січкарь О. В. Проблемні питання розслідування розкрадань коштів місцевих бюджетів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 209–215. . DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.33>
188. Скакун Т. О. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6195>
189. Скалозуб Л. П. Протидія підрозділами міліції незаконному відшкодуванню податку на додану вартість : монографія. Чернівці, 2009. 302 с.
190. Слідчі (розшукові) дії : навч. посіб. / за заг. ред. Р. І. Благуті, Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
191. Стахівський С. Допит, як спосіб одержання показань свідка. *Право України*. 1997. № 7. С. 30–33.
192. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 19 с.
193. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 261 с.
194. Степанюк Р. Л. Поняття злочинів у бюджетній сфері України як об'єкта криміналістичного дослідження. *Європейські перспективи*. 2011. № 2. Ч. 2. С. 175–179.
195. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 475 с.
196. Степанюк Р. Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України. *Форум права*. 2011. № 1. С. 977–981.
197. Судово-економічна експертиза : метод. рек. Київ : Мін-во юстиції України, 2021. URL: https://seu.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/38_2021-Vh-vid-13.05.2021.pdf?utm_source=chatgpt.com

198. Татарин Н. М. Особливості тактики допиту під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 3. С. 209–212.

199. Тимофєєва Н. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 194 с.

200. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Кропивницький, 2023. 438 с. URL:

https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/10/dysertacziya_tymchyshyn.pdf

201. Титаренко О., Руфанова В. Злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів: визначення поняття. *Юридична Україна*. 2011. Вип. 2. С. 99–104.

202. Тищенко С. Дефініція поняття взаємодії в кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 102–107.

203. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2003. 445 с.

204. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2002. 360 с.

205. Томин С. В. Завдання та тактика допиту як засобу встановлення причин та умов вчинення корупційних кримінальних правопорушень. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 6. С. 177–181. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.29>

206. Трач С. С. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). Т. 2. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/622/562>

207. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізимчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних

послуг : навч.-практ. посіб. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків : НЮУ ім. Я. Мудрого, 2014. 232 с.

208. Удалова Л. Д. Допит як засіб процесуального доказування на досудовому слідстві. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2002. № 4. С. 123–126.

209. Усатий В. Спеціальні економічні знання в розслідуванні господарських кримінальних правопорушень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2025. Вип. 4 (41). С. 135–154. DOI: 10.32353/khrife.4.2025.08

210. Ухвала Голосіївського районного суду міста Києва від 5 берез. 2019 р. Справа № 752/20825/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80277966>

211. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів : метод. рек. / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 68 с.

212. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

213. Фоменко М. В. «Службова особа» як суб'єкт корупційних злочинів: становлення поняття у КК України, види та проблемні питання. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 48–56.

214. Харенко М. В. Правові основи виконання Державного бюджету України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2001. 16 с.

215. Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 82–86.

216. Цимбал П. В. Судово-експертна діяльність в Україні : навч. посіб. / [П. В. Цимбал, А. Б. Антонюк, О. В. Кузьменко та ін.]. Київ : Європ. ун-т, 2024. 188 с.

217. Цимбал П. В., Федорчук М. А., Варшавець Я. Л. Співвідношення поняття «спеціальні знання» із суміжними поняттями у кримінальному

провадженні. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ–Маріуполь, 2018. С. 376–377.

218. Цимбал П. В., Ієрусалимов І. О., Кравчук П. Ю. Особливості розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 9. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-9/94>

219. Чаплинська Ю. А. Підготовка до допиту як необхідна умова якісного проведення слідчої дії. Проблеми правоохоронної діяльності. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право»*. 2012. № 2 (9). С. 89–95.

220. Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 181–184. DOI: <https://doi.org/10.15421/3919122>

221. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія. Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

222. Часова Т. О. Особливості доказування економічних злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 324–328.

223. Чепурна Т. В. Огляд місця події під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 456–461. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.65>

224. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 20 с.

225. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 240 с.

226. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

227. Черняк Н., Кіяниця В. Актуальні проблеми взаємодії слідчих з оперативними підрозділами під час призначення та проведення обшуку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 291–298. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/6569/1/28.pdf>

228. Чугуєнко К. Ю., Агаркова О. І. Особливості проведення допиту в умовах воєнного стану. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції*. Кропивницький, 2023. С. 162–164.

229. Чуйко Є. В. Методика розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері виконання державних соціальних програм : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2024. 243 с.

230. Шахворост А. О., Кузьменко О. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики корупційних злочинів. *Problemas y perspectivas de la aplicación de la investigación científica innovadora*. Panamá, República de Panamá 11 de junio de, 2021. С. 72–75.

231. Шевців В. М. Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2023. 249 с.

232. Шевчук М. В. Відносини щодо використання бюджетних коштів як об'єкт правової охорони : автореф. дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2020. 205 с.

233. Шевчук М. В. Фінансово-правова відповідальність за правопорушення з бюджетними коштами. *Теорія та практика правоохоронної діяльності* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 11 листоп. 2016 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 365–368.

234. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. Київ : Ін Юре, 2001. 208 с.

235. Шепітько В. Ю. Допит : наук.-практ. посіб. Харків : КримАрт, 1998. 35 с.

236. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с.

237. Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці: проблеми використання типології та можливостей

модельовання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2005. Вип. 5. С. 11–17.

238. Шепітько В. Ю. Теорія криміналістичної тактики : монографія. Харків : Гриф, 2002. 349 с.

239. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2005. 472 с.

240. Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 272 с.

241. Шрамко О. М. Можливості судово-економічних експертиз при розслідуванні окремих корупційних злочинів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 1. С. 162–165. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/635>

242. Шульга В., Калюжна Л. Електронні докази у кримінальному процесі: методи їх виявлення, дослідження та правове закріплення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2025. Вип. 3 (40). С. 138–152. DOI: 10.32353/khrife.3.2025.10

243. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

244. Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 14. Т. 2. С. 2–7.

245. Ярмиш Н. М. Про співвідношення юридичних понять «службова особа» та «посадова особа». 2015. С. 130–132. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/14609>

246. Ящук О. В. Теоретико-прикладні засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням бюджетних коштів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2025. 215 с. URL: <https://elar.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5359405f-47ff-4889-bc0c-b6b3e28f25fc/content>

247. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. Munchen : J. Schweitzer, 1908. 544 p.

248. Kovalenko A., Zhdan M., Shapovalov O. Forensic document examination in economic crime investigations. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2025. Vol. 11 (3). P. 178–184. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2025-11-3-178-184>

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

Шановні респонденти!

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, що стосується сучасного стану розслідування службових злочинів та розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування зокрема. Метою анкетування є отримання значимих відомостей в частині практичної діяльності органів розслідування щодо розкриття зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Із запропонованих відповідей на питання обранню підлягає один варіант або декілька (якщо про це зазначено в самому питанні). Будьте впевнені, що інформація, яка збирається, є цілком конфіденційною і отримані відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді. Ваша думка є надзвичайно важливою та обов'язково буде врахована в нашому дослідженні.

Наперед дякуємо!

1. Ваш вік:

- а) до 25 років (62 %)
- б) 25-40 років (28 %)
- в) старше 40 років (10 %)

2. Досвід практичної роботи:

- а) до 1 року (7 %)
- б) 3 – 5 років (18 %)
- в) від 5 до 10 років (43 %)
- г) більше 10 років (32 %)

3. Ваша освіта:

- а) юридична (100 %)
- б) економічна (0 %)
- в) Ваш варіант (34 %)

4. Ваша посада:

- а) слідчий (детектив) (34 %)
- б) старший слідчий (старший детектив) (31 %)
- в) керівник або заступник органу досудового розслідування (10 %)
- г) прокурор (10 %)
- д) працівник оперативного підрозділу (15 %)
- е) Ваш варіант

5. Чи розслідували Ви або брали участь в розслідуванні службових кримінальних правопорушень?

- а) так (88 %)
- б) ні (22 %)

6. Якщо так, вкажіть яких саме

7. Чи вважаєте Ви актуальним дослідження питань розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування?

- а) так (100 %)
- б) ні (0 %)
- в) інше (0 %)

8. На Вашу думку, чи вплинула війна, роз'язана росією, на злочинність в економічній сфері, зокрема на розкрадання і нецільове використання бюджетних коштів?

- а) відчутно вплинула (83 %)
- б) суттєво не вплинула (10 %)
- в) важко сказати (7 %)

9. Чи вважаєте Ви питання, що стосуються розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, складними для викриття і притягнення до відповідальності винних осіб без належної підготовки та отримання додаткової допомоги (консультацій) відповідних спеціалістів?

- а) так (79 %)
- б) ні (0 %)
- в) інше (21 %)

10. На Вашу думку, чинниками, які ускладнюють виявлення та розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, є (можна обрати декілька варіантів відповідей):

- а) відсутність належної кваліфікації у слідчих (28 %)
- б) корупція, у тому числі неправомірний вплив на слідчих, отримання хабарів, приховування доказів (38 %)
- в) законодавчі прогалини, часті зміни, що ускладнюють роботу (23 %)
- г) відсутність взаємодії між різними правоохоронними органами (21 %)
- д) спротив з боку злочинців (намагання приховати сліди злочину, залякування чи підкуп свідків) (24 %)
- е) недосконалість методики щодо виявлення та розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування (31 %)

- ж) недостатня технічна оснащеність правоохоронних органів (22 %)
- и) Ваш варіант

11.Оберіть, будь ласка, основні елементи, які, на Вашу думку, утворюють криміналістичну характеристику розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування у (можна обрати декілька варіантів відповідей):

- а) спосіб вчинення (100 %)
- б) особа злочинця (100 %)
- в) особа потерпілого (100 %)
- г) мотив та мета кримінального правопорушення (67 %)
- д) час вчинення (7 %)
- е) місце та обстановка вчинення (56 %)
- ж) знаряддя і засоби кримінального правопорушення (32 %)
- и) слідова картина (87 %)
- к) Ваш варіант (45 %)

12.На Вашу думку, причинами вчинення розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування є (можна обрати декілька варіантів відповідей):

- а) прогресуючі матеріальні потреби, прагнення до збагачення (корисливі мотиви) (75 %)
- б) правовий і моральний нігілізм (зневажання законів і норм моралі та прагнення досягти поставленої мети будь-якими, в тому числі й незаконними, а іноді й відверто злочинними методами) (57 %)
- в) недосконалість бюджетної системи, низький контроль за використанням бюджетних коштів (43 %)
- г) недоліки в діяльності контролюючих і правоохоронних органів, які своєчасно не виявляють або не реагують на правопорушення, у тому числі відсутність ефективної системи контролю та покарання за вчинення даного виду кримінальних правопорушень (55 %)
- д) корумпованість державного апарату управління (68 %)
- е) наявність кримінальних зв'язків між службовими й посадовими особами суб'єктів господарювання та представниками органів державної влади різних рівнів (43 %)
- ж) відсутність механізмів превентивної діяльності щодо попередження й запобігання економічній злочинності загалом (56 %)
- и) Ваш варіант (38 %)

13. Які обставини, на Вашу думку, дозволяють вчиняти (сприяють вчиненню) розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування (можна обрати декілька варіантів відповідей):

- а) корупційні зв'язки (68 %)
- б) високі навички в роботі з документацією (51 %)
- в) висока майстерність підроблення документів (36 %)

- г) низький рівень прозорості та підзвітності (82 %)
- д) Ваш варіант (28 %)

14. Посади осіб органу місцевого самоврядування, які найчастіше вчиняють розкрадання бюджетних коштів(можна обрати декілька варіантів відповідей):

- а) керуючі справами виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі створення) ради (22 %)
- б) керівники виконавчих органів сільської, селищної, міської, районної у місті ради (у разі створення) зі статусом юридичної особи публічного права та (або) їх заступники (64 %)
- в) посади спеціалістів в органах місцевого самоврядування (11 %)
- г) секретар сільської, селищної, міської ради (14 %)
- д) Ваш варіант (16 %)

15. На Вашу думку, чи у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень мають місце способи готування до вчинення протиправного діяння?

- а) так (100 %)
- б) ні (0 %)
- в) Ваш варіант (0 %)

16. Яка, на Вашу думку, типова слідча ситуація під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування трапляється найчастіше (можна обрати декілька варіантів відповідей)?

- а) інформація про виявлення факту розкрадання бюджетних коштів в органи досудового розслідування надійшла від державного контролюючого органу у бюджетній сфері (62 %)
- б) інформація про виявлення факту розкрадання бюджетних коштів в органи досудового розслідування надійшла від оперативного підрозділу (58 %)
- в) про злочинні прояви правоохоронні органи поінформували громадяни (заява про кримінальне правопорушення) або представники суб'єктів господарювання (повідомлення про кримінальне правопорушення) (33 %)
- г) про факт розкрадання бюджетних коштів органам досудового розслідування стало відомо з повідомлення у засобах масової інформації (22 %)
- д) про факт розкрадання бюджетних коштів органам досудового розслідування стало відомо під час розслідування іншого злочину (59 %)
- е) Ваш варіант (17 %)

17. Які з видів слідчих (розшукових) дій, на Вашу думку, потрібно проводити під час розслідування представленого виду кримінального правопорушення (можна обрати декілька варіантів відповідей)?

- а) допит (83 %)
- б) огляд (100 %)

- в) освідування (76 %)
- г) обшук (88 %)
- д) пред'явлення для впізнання (73 %)
- е) слідчий експеримент (69 %)
- ж) призначення експертизи (70 %)
- и) Ваш варіант (59 %)

18. Чи вважаєте Ви доцільним під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування проводити негласні слідчі (розшукові) дії?

- а) так (83 %)
- б) доцільно лише в найбільш складних випадках (27 %)
- в) недоцільно (0 %)

19. Чи необхідно складати в ході розслідування представленого виду кримінального правопорушення план його розслідування:

- а) так (68 %)
- б) ні (17 %)
- в) на складання плану впливає складність самого протиправного діяння (15 %)

20. Під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, хто з осіб як носіїв слідів співпрацює із правоохоронними органами?

- а) особи, які сприймали факт розкрадання (очевидці) (19 %)
- б) особи, які не сприймали факт розкрадання безпосередньо, але сприймали його результат (24 %)
- в) особи, які стали випадковими носіями інтелектуальних слідів (38 %)
- г) Ваш варіант (19 %)

21. Чи зустрічались у Вашій практиці випадки, коли підозрюваний чи свідок за фактом розкрадання бюджетних коштів в ході початкового опитування повідомляли певні обставини, а потім змінювали свої показання?

- а) зустрічались (64 %)
- б) не зустрічались (7 %)
- в) зустрічались нечасто (29 %)

22. Які форми використання спеціальних знань застосовуються під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування?

- а) призначення експертиз (93 %)
- б) допомога спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій (57 %)
- в) ревізії та інші форми державно-фінансового контролю (76 %)
- г) довідково-консультаційна допомога (65 %)
- д) Ваш варіант (47 %)

23. Які, на Вашу думку, найбільш поширені організаційні форми взаємодії слідчого з оперативними працівниками під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування (можна обрати декілька варіантів відповідей)?

а) ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами в межах, установлених КПК України та відомчими нормативними актами (76 %)

б) спільне обговорення й оцінка даних, отриманих у результаті документування за оперативно-розшуковими справами (64 %)

в) спільна діяльність слідчих та оперативних підрозділів після реєстрації матеріалів в ЄРДР, на початковому і наступних етапах розслідування злочину (70 %)

г) спільне планування гласних та негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, спрямованих на виявлення доказової інформації під час реалізації оперативних матеріалів (59 %)

д) проведення оперативно-розшукових заходів у справах, у яких не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, після передачі цієї справи слідчому (54 %)

е) створення слідчо-оперативної групи за конкретним кримінальним провадженням (49 %)

ж) взаємний обмін усною і письмовою інформацією з питань, що стосуються їхньої діяльності (72 %)

и) спільні виїзди для проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій (63 %)

к) Ваш варіант (6 %)

24. Чи достатній, на Вашу думку, рівень взаємодії оперативних підрозділів із контролюючими органами в процесі виявлення розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування?

а) так (28 %)

б) ні (57 %)

в) складно відповісти (15 %)

*Дякуємо за участь в опитуванні!
Ваші відповіді будуть використані під час оцінювання*

Додаток Б

МЕХАНІЗМ РОЗКРАДАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

за результатами анкетування практичних працівників щодо сучасного стану розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

З метою забезпечення репрезентативності та обґрунтованості наукових положень дисертаційного дослідження протягом 2023–2026 рр. було проведено анкетування 136 респондентів – слідчих Національної поліції з Вінницької, Київської, Тернопільської, Хмельницької, Чернігівської областей.

1. Загально-демографічна та професійна характеристика респондентів

Аналіз відповідей на питання 1–4 дозволив встановити якісний склад експертної групи. Опитуванням було охоплено найбільш досвідчене ядро правоохоронної системи:

віковий ценз: більшість респондентів становить професійно зрілу групу – від 25 до 40 років (62%), старше 40 років – 28%, до 25 років – 10%;

стаж роботи: понад 75% опитаних мають стаж практичної діяльності в правоохоронних органах більше 5 років (зокрема, від 5 до 10 років – 43%, понад 10 років – 32%), що свідчить про глибоке розуміння ними праксеологічних проблем слідства;

посадовий розподіл: базову групу респондентів склали слідчі та старші слідчі (детективні кадри) – 65%, прокурори – 10%, працівники оперативних підрозділів (зокрема БЕБ та ДСР НПУ) – 15%, керівний склад органів розслідування – 10%.

100% опитаних мають вищу юридичну освіту;

практичний досвід: 88% респондентів підтвердили, що безпосередньо розслідували або брали участь у розслідуванні службових та економічних злочинів (ст.ст. 191, 364, 366 КК України), пов'язаних із державними фінансами.

2. Оцінка актуальності та чинників протидії розслідуванню

Відповіді на блоки питань 7–10 та 12–13 підтвердили гіпотезу про надзвичайну актуальність обраного напрямку дослідження, особливо через призму воєнного стану.

Вплив воєнного стану на структуру та рівень розкрадань бюджетних коштів (питання 8): відчутно вплинув – 83 %; суттєво не вплинув – 10 %; важко сказати – 7 %.

Абсолютна більшість респондентів (94 %) назвали розслідування розкрадань у сфері місцевого самоврядування складним процесом, який потребує залучення спеціальних знань. Серед ключових чинників, що ускладнюють розслідування (питання 10), респонденти виділили: а) відсутність належної кваліфікації у слідчих (28 %); б) корупція, у тому числі неправомірний вплив на слідчих, отримання хабарів, приховування доказів (38 %); в) законодавчі прогалини, часті зміни, що ускладнюють роботу (23 %); г) відсутність взаємодії між різними правоохоронними органами (21 %); д) спротив з боку злочинців (намагання приховати сліди злочину, залякування чи підкуп свідків) (24 %); е) недосконалість

методики щодо виявлення та розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування (31 %); є) недостатня технічна оснащеність правоохоронних органів (22 %). Що стосується питання про обставини, які сприяють вчиненню розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, думки респондентів розділились таким чином: а) корупційні зв'язки (41 %); б) високі навички в роботі з документацією (34 %); в) висока майстерність підроблення документів (31 %); г) низький рівень прозорості та підзвітності (36 %).

Головними причинами вчинення цих кримінальних правопорушень (питання 12, 13) визначено: низький рівень прозорості та підзвітності в органах місцевого самоврядування при укладанні прямих договорів під час війни (82 %), корисливі мотиви (75 %) та наявність корупційних зв'язків між службовцями органів місцевого самоврядування і комерційними підрядниками (68 %).

3. Криміналістичні елементи та специфіка суб'єктів посягання

При формуванні криміналістичної характеристики (питання 11, 14, 15) респонденти розподілили вагомість елементів наступним чином: 1) спосіб вчинення (92 %); 2) слідова картина (88 %) та особа злочинця (85 %).

Суб'єкт посягання в органах місцевого самоврядування (найбільш ризикові посади)	Частка у практиці розслідувань (%)
Керівники виконавчих органів ОМС (та їх заступники) зі статусом юридичної особи	64 %
Керуючі справами виконавчого комітету рад	22 %
Секретарі рад, голови тендерних комітетів, спеціалісти	14 %

Основний масив розкрадань здійснюється керівниками середньої та вищої ланки виконавчих органів місцевих рад, які наділені правом першого підпису та безпосереднього розпорядження бюджетними асигнуваннями. При цьому 74 % експертів зазначили, що злочинам притаманна тривала стадія готування (створення підконтрольних ТОВ, узгодження умов фіктивних тендерів).

4. Особливості початкового етапу та тактики слідчих (розшукових) дій

Аналіз відповідей на питання 16–21 дозволив верифікувати найбільш типові слідчі ситуації та оптимізувати тактичні комплекси.

Каналами надходження первинної інформації (питання 16), які формують вихідні слідчі ситуації, найчастіше є: а) матеріали оперативно-розшукової діяльності та аналітичні довідки (БЕБ, ДСР) – 48 %; б) акти ревізій та аудитів Держаудитслужби – 35 %; в) повідомлення громадян, викривачів та публікації в ЗМІ – 17 %.

Щодо тактичного інструментарію (питання 17, 18), 91 % опитаних вважають обов'язковим проведення негласних слідчих (розшукових) дій (аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж) на початковому етапі для фіксації корупційних зв'язків до моменту відкритого вилучення документів.

Ефективними тактичними підходами під час допиту особи, що підозрюється у розкраданні бюджетних коштів респондентами виокремлено такі: демонстрація беззаперечних доказів участі у кримінальному правопорушенні (пред'явлення речових доказів, документів, висновків ревізій та експертів) (74 %); створення уявлення високої поінформованості слідчого («гра на враженні додаткових даних») (62 %); деталізація свідчень (54 %); постановка додаткових, уточнюючих, нагадувальних, контрольних та викривальних запитань (85 %); аналіз логічних суперечностей (51 %); застосування вигаданих версій (38 %); оголошення показань свідків (35 %); застосування чинника несподіванки (раптовості) (31 %).

На складності та динамічності показань наголошують результати відповіді на питання 21: 68 % стикалися з тим, що свідки та підозрювані кардинально змінюють показання, апелюючи до «військової логістики та форс-мажору».

5. Взаємодія та використання спеціальних знань

Блок питань 22–24 продемонстрував гостру потребу в інтеграції зусиль слідчого з іншими відомствами.

Під час розслідування розкрадань бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування респонденти звертались за консультаційною допомогою до фахівців: державних органів фінансового контролю (62 %), фахівців у галузі економіки та бухгалтерського обліку (57 %), фахівців з публічних закупівель (54 %), працівників банків (44 %), спеціалістів у галузі інформаційних технологій (39 %), інших спеціалістів (21 %).

Найефективніші форми використання спеціальних знань (питання 22):

Призначення судових експертиз – 93 %;

Ініціювання ревізій та перевірок – 76 %

Залучення спеціаліста до обшуку та (чи) огляду – 57 %.

Також респонденти наголосили на труднощах у організації експертних досліджень під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, зокрема: складностях отримання документів від органів місцевого самоврядування, зокрема через можливість відмови у наданні документів шляхом посилання на їх службовий характер або наявність документів, що містять конфіденційну або службову інформацію; розпорошеності документів (документи зберігаються у різних структурних підрозділах (фінансовий відділ, бухгалтерія, юридичний відділ, відділ закупівель), частина матеріалів може перебувати в архівах); частій зміні працівників органу місцевого самоврядування, що призводить до втрати інформації; відсутності цільового фінансування експертних досліджень, яка істотно ускладнює як призначення, так і проведення судової експертизи.

Організаційними формами взаємодії, які найчастіше застосовуються на практиці, визначено: а) ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами в межах, установлених КПК України та відомчими нормативними актами (76 %); б) спільне обговорення й оцінка даних, отриманих у результаті документування за оперативно-розшуковими справами (64 %); в) спільна діяльність слідчих та оперативних підрозділів після реєстрації матеріалів в ЄРДР, на початковому і наступних етапах розслідування злочину (70 %); г) спільне планування гласних та негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, спрямованих на

виявлення доказової інформації під час реалізації оперативних матеріалів (59 %); д) проведення оперативно-розшукових заходів у справах, у яких не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, після передачі цієї справи слідчому (54 %); д) створення слідчо-оперативної групи за конкретним кримінальним провадженням (49 %); е) взаємний обмін усною і письмовою інформацією з питань, що стосуються їхньої діяльності (72 %); є) спільні виїзди для проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій (63 %)

Найбільш дієвою формою взаємодії з оперативними підрозділами (питання 23) визначено створення спільних слідчо-оперативних груп (86 %) та спільне планування тактичних операцій до внесення відомостей в ЄРДР (74 %). Водночас 71 % респондентів оцінили поточний рівень взаємодії оперативних підрозділів із контрольними органами (Держаудитслужба, казначейство) як недостатній або несвоєчасний (питання 24), що суттєво уповільнює збирання цифрових та документальних слідів кримінального правопорушення.

Зведена наукова рекомендація за результатами анкетування: отримані емпіричні дані підтверджують, що розроблювана у дисертації методика повинна змістити фокус на: тактику виявлення та фіксації цифрових і документальних слідів в умовах спрощених воєнних закупівель; проведення негласних слідчих (розшукових) дій та раптових обшуків з метою унеможливлення знищення чорнової бухгалтерії під виглядом наслідків обстрілів; оптимізацію алгоритмів призначення судово-економічних та техніко-криміналістичних експертиз як головного судово-доказового базису.

Додаток Г

ДОВІДКА
про результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень щодо
розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого
самоврядування за 2022–2026 роки

У межах проведення дослідження особливостей розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування, було здійснено аналіз матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих у період 2022–2026 років.

Метою вивчення матеріалів кримінальних проваджень було встановлення закономірностей механізму вчинення таких кримінальних правопорушень, особливостей початкового етапу розслідування, типових слідчих ситуацій, способів учинення та приховування злочинної діяльності, а також визначення найбільш поширених процесуальних і тактичних проблем, що виникають під час досудового розслідування.

Показник дослідження	Кількість проваджень	Питома вага (%)
Загальна кількість досліджених кримінальних проваджень	60	100
<i>Характер виявлення кримінального правопорушення</i>		
Відомості внесені до ЄРДР за результатами заяв, повідомлень громадян, юридичних осіб	18	30
Виявлено під час перевірок контролюючих або правоохоронних органів	24	40
Виявлено у процесі розслідування інших кримінальних правопорушень	11	18,3
Виявлено за результатами внутрішнього аудиту, ревізій, перевірок	7	11,7
<i>Предмет злочинного посягання</i>		
Кошти місцевого бюджету на будівництво, ремонт та відновлення об'єктів	28	46,7
Бюджетні кошти на закупівлю товарів та послуг	21	35
Кошти місцевих програм та цільових фондів	11	18,3
<i>Способи приховування кримінального правопорушення</i>		
Створення видимості законності шляхом оформлення документів	45	75
Залучення підконтрольних підприємств	27	45
Узгоджені дії службових осіб та підприємців	23	38,3
Приховування фактичного обсягу виконаних робіт	31	51,7
<i>Відомості про встановлення особи правопорушника</i>		
Особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, встановлено до початку або на початковому етапі розслідування	37	61,7
Особу правопорушника встановлено після проведення першочергових слідчих (розшукових) дій	17	28,3
Особу, причетну до розкрадання, не встановлено	6	10

<i>Основні способи розкрадання бюджетних коштів</i>		
Внесення неправдивих відомостей до офіційних документів	38	63,3
Завищення вартості виконаних робіт, товарів або послуг	29	48,4
Оплата фактично невиконаних робіт або ненаданих послуг	24	40
Використання фіктивних договорів та актів виконаних робіт	19	31,7
Порушення процедури публічних закупівель з метою незаконного використання коштів	25	41,7
Перерахування коштів на користь пов'язаних або підконтрольних суб'єктів господарювання	15	25
<i>Проведені експертні дослідження</i>		
Судово-економічна експертиза	43	71,7
Будівельно-технічна експертиза	21	35
Товарознавча експертиза	11	18,3
Почеркознавча експертиза	7	11,7
Комп'ютерно-технічна експертиза	5	8,3
<i>Результати допиту підозрюваних</i>		
Повне визнання вини за всіма епізодами та готовність давати показання	16	26,7
Часткове визнання вини (за окремими епізодами)	16	26,7
Повне заперечення причетності та надання неправдивих показань	23	38,3
Відмова від давання показань відповідно до ст. 63 Конституції України	8	13,3
Зміна раніше наданих показань або надання суперечливих пояснень	13	21,7
<i>Результати обшуку</i>		
Обшук у службових приміщеннях органів місцевого самоврядування	16	26,7
Обшук за місцем проживання підозрюваних службових осіб	12	20
Обшук у приміщеннях підприємств-підрядників	14	23,3
Вилучення фінансово-господарської документації (договори, акти, кошториси)	19	31,7
Вилучення документів щодо публічних закупівель	15	25
Вилучення електронних носіїв інформації	11	18,3
Виявлення нових доказових відомостей за результатами обшуку	13	21,7
<i>Результати розслідування</i>		
Повідомлено про підозру службовим особам	49	81,7
Обрано запобіжний захід	31	51,7
Провадження направлено до суду з обвинувальним актом	36	60
Укладено угоду про визнання винуватості	9	15
Розслідування триває	15	25

Під час аналізу деякі кримінальні провадження могли містити декілька способів учинення кримінального правопорушення та декілька видів експертних досліджень, у зв'язку з чим сума відсоткових показників за окремими категоріями може перевищувати 100 %.

У ході дослідження встановлено, що предметом кримінально протиправного посягання у переважній більшості проваджень виступали кошти місцевих бюджетів, передбачені на фінансування програм соціально-економічного розвитку територіальних громад, проведення ремонтних робіт, будівництво та відновлення об'єктів інфраструктури, закупівлю товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб органів місцевого самоврядування.

Аналіз способів вчинення розкрадання бюджетних коштів засвідчив, що найбільш характерними були:

- завищення вартості виконаних робіт або придбаних товарів;
- внесення недостовірних відомостей до фінансово-господарської документації;
- використання фіктивних або формальних договорів;
- оплата фактично невиконаних робіт чи ненаданих послуг;
- зловживання службовими повноваженнями під час проведення процедур закупівель;
- сприяння окремим суб'єктам господарювання у незаконному отриманні бюджетних коштів.

У більшості досліджених кримінальних проваджень службові особи органів місцевого самоврядування використовували своє службове становище, повноваження щодо розпорядження бюджетними ресурсами та можливість впливати на прийняття управлінських рішень. Нерідко протиправна діяльність здійснювалася у взаємодії з представниками підприємств-підрядників або іншими зацікавленими особами.

Встановлено, що початковий етап розслідування таких кримінальних правопорушень характеризувався виникненням переважно таких слідчих ситуацій:

- факт незаконного заволодіння бюджетними коштами встановлено, а особу, причетну до вчинення правопорушення, ідентифіковано або наявні достатні відомості для її встановлення;
- наявні відомості про факт розкрадання бюджетних коштів, однак інформація про конкретного правопорушника потребує додаткової перевірки;
- виявлено ознаки незаконного використання бюджетних ресурсів, проте відсутні відомості щодо осіб, причетних до кримінального правопорушення.

Під час аналізу проведення слідчих (розшукових) дій встановлено, що найбільш поширеними були: допити службових осіб, представників підприємств та свідків; тимчасовий доступ до речей і документів; вилучення фінансово-господарської документації; проведення судових економічних, будівельно-технічних та інших експертиз.

Окрему увагу під час розслідування приділялося дослідженню документальних джерел доказової інформації, зокрема рішень органів місцевого самоврядування, кошторисів, договорів, актів виконаних робіт, платіжних документів, тендерної документації та інших матеріалів, що підтверджують рух бюджетних коштів.

За результатами аналізу тактики допиту встановлено, що у кримінальних провадженнях зазначеної категорії часто виникали конфліктні ситуації, пов'язані із запереченням підозрюваними своєї причетності до незаконного заволодіння бюджетними коштами, перекладанням відповідальності на інших осіб або наданням неповних чи суперечливих показань.

Таким чином, проведене дослідження матеріалів кримінальних проваджень за 2022–2026 роки дозволило встановити, що розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування характеризуються високим рівнем документальної прихованості, використанням службових повноважень та складністю доказування обставин механізму вчинення кримінального правопорушення. Отримані результати можуть бути використані для удосконалення методики розслідування цієї категорії кримінальних проваджень.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

6. Hudkov I. Circumstances subject to establishment during the investigation of budget funds embezzlement in the field of public authorities' activities under martial law: a criminalistic aspect. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. No. 6 (340). P. 197–203.

7. Гудков І. І. Ситуаційний підхід в методиці розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 511–521. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.66>

8. Гудков І. І. Тактичні особливості проведення обшуку під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 6. С. 309–315. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.48>

9. Гудков І. І. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень в бюджетній сфері під час воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 272–278. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.41>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Гудков І. І. До питання методики розслідування службових кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів, в умовах воєнного стану. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 435–437.

6. Гудков І. І. Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування розкрадань бюджетних коштів в умовах воєнного стану.

Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 240–242.

7. Гудков І. І. Види огляду під час розслідування розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування в умовах війни. *Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації* : матеріали круглого столу (Київ, 12 груд. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 43–46.

Додаток Е

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, д. ю. н., професор, заслужений юрист України
полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

____.____.____. 2026 року

АКТ

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження Гудкова І.І.

Комісія у складі

Голови:

начальника 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Романова Максима

членів комісії:

старшого слідчого в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, капітана поліції Мурзо Євгенії

старшого слідчого в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Крушеницького Андрія

комісія відповідно до наказу Національної поліції України № 692 від 17.06.2025 «Про затвердження Порядку участі працівників слідчих

НПУ № 57802-2026 від 09.06.2026 (1704802)

Підписав: Шевчишен Артем Вікторович

Сертифікат: 6C9E48EB050893DA040000003A06000038540600

Дійсний: з 10.11.2025 09:22:20 по 10.11.2027 09:22:20

підрозділів Національної поліції України в науковій та освітній діяльності», склала цей акт щодо розгляду основних положень і результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Гудкова Ігоря Ігоровича на тему «Методика розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Дисертація присвячена розробці комплексної криміналістичної методики розслідування розкрадань бюджетних коштів, що вчиняються службовими особами органів місцевого самоврядування в специфічних умовах воєнного стану. У роботі детально досліджено елементи криміналістичної характеристики таких злочинів, визначено коло обставин, які підлягають обов'язковому встановленню, та обґрунтовано застосування ситуаційного підходу для оптимізації дій слідчого. Особливу увагу автор приділяє практичному аспекту розслідування, зокрема визначенню тактичних особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку, з урахуванням викликів, правових обмежень та ризиків, зумовлених особливим правовим режимом воєнного стану в Україні.

Основні наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

Hudkov I. Circumstances subject to establishment during the investigation of budget funds embezzlement in the field of public authorities' activities under martial law: a criminalistic aspect. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6 (340). P. 197–203.

Гудков І. І. Ситуаційний підхід в методиці розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Правові новели: науковий юридичний журнал*. 2025. № 25. С. 511–521. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.66>

Гудков І. І. Тактичні особливості проведення обшуку під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 6. С. 309–315. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.48>

Гудков І. І. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень в бюджетній сфері під час воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Випуск 1. С. 272–278. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.41>

Гудков І. І. До питання методики розслідування службових кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів, в умовах воєнного стану. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 435–437.

Гудков І. І. Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування розкрадань бюджетних коштів в умовах воєнного стану. Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в

повоєнний період : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.ренції (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 240–242

Гудков І. І. Види огляду під час розслідування розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування в умовах війни. Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації : матеріали круглого столу (Київ, 12 груд. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 43–46

Комісією встановлено, що висновки, які містяться у дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять у системі службової підготовки, а також при проведенні нарад і семінарів, а викладені в них пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час розслідування кримінальних правопорушень.

Матеріали, викладені у висновках дисертаційного дослідження, можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Голова комісії:

Максим РОМАНОВ

Члени комісії:

Євгенія МУРЗО

Андрій КРУШЕНИЦЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Національної академії

внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

полковник поліції

Станіслав МОЗОЛЬ

22.05.2026 року

АКТ

22.05.2026

м. Київ

№ 182-011

Впровадження результатів
дисертаційного дослідження в
освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

– заступника начальника відділу організації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника полковника поліції Корольчука Віктора Володимировича;

– завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Таран Олени Вікторівни;

– завідувача кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки, кандидата юридичних наук, професора полковника поліції Герасименко Лариси Володимирівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали результатів дисертаційного дослідження, подані на здобуття ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри криміналістики та судової медицини Гудкова Ігоря Ігоровича на тему «Розслідування бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану», а саме:

1. Hudkov I. Circumstances subject to establishment during the investigation of budget funds embezzlement in the field of public authorities' activities under martial law: a criminalistic aspect. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6 (340). P. 197–203.

2. Гудков І. І. Ситуаційний підхід в методиці розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Правові новели: науковий юридичний журнал*. 2025. № 25. С. 511–521. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.66>

3. Гудков І. І. Тактичні особливості проведення обшуку під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 6. С. 309–315. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.48>

4. Гудков І. І. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень в бюджетній сфері під час воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 272–278. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.41>

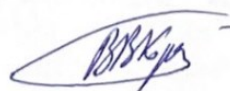
5. Гудков І. І. До питання методики розслідування службових кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів, в умовах воєнного стану. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 435–437.

6. Гудков І. І. Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування розкрадань бюджетних коштів в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 240–242.

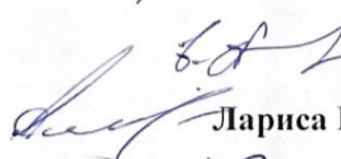
7. Гудков І. І. Види огляду під час розслідування розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування в умовах війни. *Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації* : матеріали круглого столу (Київ, 12 груд. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 43–46.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що інформаційні видання містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Оперативно-розшукова діяльність», «Оперативно-розшукова тактика», «Криміналістика», «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Досудове розслідування», «Кримінальний процес» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати його до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Віктор КОРОЛЬЧУК

Олена ТАРАН

Лариса ГЕРАСИМЕНКО

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2026 року

АКТ22.05 2026

м. Київ

№ 181-49

Впровадження результатів
дисертації Гудкова І.І.
у наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

- т. в. о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук капітана поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННПД, доктора юридичних наук, професора майора поліції Вознюка Андрія Андрійовича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри криміналістики та судової медицини Гудкова Ігоря Ігоровича на тему «Розслідування бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану» та на основі проведеного аналізу дійшла висновку, що в роботі реалізовано теоретико-правовий підхід до формування теоретичних положень і практичних рекомендацій спрямованих на розслідування таких злочинів підрозділами Національної поліції України, а також розроблення на їх основі пропозицій щодо оптимізації законодавства та правозастосовної практики, що дає підстави запровадити їх для використання в науковій діяльності НАВС.

Проаналізовано основні результати дослідження Гудкова І.І., зокрема наукові праці, в яких опубліковано теоретичні положення дисертації:

1. Hudkov I. Circumstances subject to establishment during the investigation of budget funds embezzlement in the field of public authorities' activities under martial law: a criminalistic aspect. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6 (340). P. 197–203.

2. Гудков І. І. Ситуаційний підхід в методиці розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Правові новели: науковий юридичний журнал*. 2025. № 25. С. 511–521. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.66>

3. Гудков І. І. Тактичні особливості проведення обшуку під час розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 6. С. 309–315. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.48>

4. Гудков І. І. Особливості криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень в бюджетній сфері під час воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 272–278. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.41>

5. Гудков І. І. До питання методики розслідування службових кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів, в умовах воєнного стану. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 435–437.

6. Гудков І. І. Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час розслідування розкрадань бюджетних коштів в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 240–242.

7. Гудков І. І. Види огляду під час розслідування розкрадання бюджетних коштів в органах місцевого самоврядування в умовах війни. *Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації* : матеріали круглого столу (Київ, 12 груд. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 43–46.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що зазначені вище матеріали дисертаційного дослідження Гудкова І.І. використовуються в науковій діяльності НАВС під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких передбачає здійснення наукових досліджень.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО

 Андрій ВОЗНЮК

 Олена ТИХОНОВА

 Людмила ГАЙДАР